

**TURSUNBEG İBRAHİM TAYMAS'IN
ŞİİRLERİNDE SATİRİZM ÜZERİNE BİR
ÇALIŞMA
(TRANSKRİPSİYON-AKTARMA-İNCELEME)**

Gülşah EREN
Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Doç. Dr. Ahmet KARAMAN
Ağustos, 2020
Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TURSUNBEG İBRAHİM TAYMAS'IN ŞİİRLERİNDE
SATİRİZM ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA
(TRANSKRİPSİYON-AKTARMA-İNCELEME)

Hazırlayan:

Gülşah EREN

Danışman:

Doç. Dr. Ahmet KARAMAN

AFYONKARAHİSAR 2020

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Tursunbeg İbrahim Taymas’ın Şiirlerinde Satirizm Üzerine Bir Çalışma (Transkripsiyon-Aktarma-İnceleme)” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça ’da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

07/08/2020

Gülşah EREN

ÖZET

TURSUNBEG İBRAHİM TAYMAS'IN ŞİİRLERİNDE SATİRİZM ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

(TRANSKRİPSİYON-AKTARMA-İNCELEME)

Gülşah EREN

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI

Ağustos, 2020

Danışman: Doç. Dr. Ahmet KARAMAN

Sanatçının hayattaki sorunlara karşı sanatsal bir formda eleştirilerini sunduğu bir tür olan satire, çalışmada şiir türü olarak yer almaktadır. Her şiir, ait olduğu şairin, zamanın ve mekânın izlerini taşır. Satirik şiir doğrudan toplumu kaynak aldığı için amacı zamanın ve mekânın durumunu yansıtmaktır. Dolayısıyla satire, içerisinde tarihi kanıtlar barındıran bir sanatlı söyleyiştir.

Çağdaş Uygur şairi Tursunbeg İbrahim Taymas içinde bulunduğu durumu sorgulayabilen biri olarak halkının sözcüsü olma kimliğini edebiyat vasıtasıyla üstlenmiştir. “Sekiz Süretim” isimli satirik şiirlerinin toplandığı eserine ulaştığımız Taymas’ın bu eserde eleştirdiği konuların onun fikir dünyasına dair önemli ipuçları vereceği düşüncesiyle bir çalışma ortaya konuldu. Çalışmadaki amaç, şairi Türk edebiyatına tanıtmak ve satirizmin Çağdaş Uygur edebiyatında Taymas vasıtasıyla ne ölçüde yer aldığını göstermektir.

Tezde Tursunbeg İbrahim Taymas’ın satirik şiirleri Arap asıllı Uygur alfabesinden Latin alfabesine transkribe edilerek, Türkiye Türkçesi’ne aktarıldı ve eleştirisini sunduğu konular bakımından incelenip tematik bir inceleme gerçekleştirildi. Belirtilmelidir ki ‘satire’ terimi Türkiye edebiyatında “hiciv/yeri” terimleriyle karşılanmıştır, çalışmada ise, Çağdaş Uygurca’da da kullanılan “satire” terimi tercih edildi.

Anahtar Kelimeler: Çağdaş Uygur şiiri, Satire, Eleştiri.

ABSTRACT

A STUDY ON SATIRISM IN THE POEMS OF TURSUNBEG İBRAHİM TAYMAS

(TRANSCRIPTION-TRANSLATION-ANALYSIS)

Gülşah EREN

AFYON KOCATEPE UNIVERSITY

INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

**DEPARTMENT OF CONTEMPORARY TURKİSH DİALECTS AND
LİTERATURES**

August, 2020

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Ahmet KARAMAN

Satire, which is a genre where the artist presents her criticisms against the problems in life in an artistic form, is included in work as a type of poetry. Every poem carries traces of poet, time and space to which it belongs. Since satirical poetry directly sources society, its purpose is to reflect the state of time and space. Therefore, the satire is an artistic narrative that contains historical evidence.

Contemporary Uighur poet Tursunbeg İbrahim Taymas has undertaken the identity of being the spokesperson of his people through literature as a person who can question his situation. It was put forward a study with the idea that the subjects he criticized from the book named "Sekkiz Süritim" in which his satirical poems were collected will give important clues about his world of ideas. The aim of the study is to introduce the poet to Turkish literature and to show to what extent satirism has taken place in Contemporary Uyghur literature through Taymas.

In the thesis, Tursunbeg İbrahim Taymas's satirical poems were transcribed from the Uighur alphabet of Arabic origin to the Latin alphabet. And a thematic review was conducted in terms of the subjects it presented. It should be noted that 'satire' term in the literature Turkey "hiciv/yergeri" was met by the term, in the study, the term "satire", which is also used in Contemporary Uyghur, was preferred.

Key Words: Contemporary Uighur poetry, Satire, Critism.

ÖN SÖZ

Çağdaş Türk Lehçeleri arasında tarihi yönden uzun bir geçmişe sahip olan Uygur Türkçesi dil, edebiyat ve sanat açısından oldukça zengin bir edebî birikime sahiptir. Uygurlar özellikle eski Uygur ve Hakaniye Türkçesi ile işlenmiş zengin bir yazılı edebiyata sahiptirler. Vermiş oldukları değerli edebî eserlerde duygu ve düşüncelerini, mücadelelerini ve dünya görüşlerini sanatsal olarak yansıtmışlardır. 18. yüzyıldan başlayarak Çin işgaline ve egemenliğine maruz kalan Uygurlar gördükleri zulümleri dolaylı olarak eleştirme yoluna gitmişlerdir. Bu yolda satirik şiirler kaleme almış şairlerden biri de Tursunbeg İbrahim Taymas'tır. Bu çalışmada ise onun satirik şiirlerinin toplandığı “Sekkiz Süritim” adlı eserini esas alarak bir çalışma hazırlandı Çalışma Giriş ve üç bölümden oluşmaktadır.

Öncelikle Giriş'te incelemeye yardımcı olması bakımından satire hakkında çeşitli kaynaklardan bilgiler derlendi. Ardından Tursunbeg İbrahim Taymas'ın yaşadığı dönemin durumu ile hayatı ve edebî kişiliğine dair bilgiler verildi.

Birinci Bölümde eserin bünyesinde yer alan 29 şiirle beraber 8 şiirden oluşup aynı zamanda kitaba adını veren “Sekkiz Süritim” destanının Arap asıllı Uygur Alfabetinden Türkiye Türkçesi Latin alfabesine transkripsiyonu hazırlandı.

İkinci Bölümde söz konusu eseri orijinal halinden uzaklaştırmama gayretiyle Türkiye Türkçe'ne aktarıldı. Bu süreçte özellikle Emir Necip Necipoviç'in “Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü”nden, Sincan Halk Neşriyatı tarafından yayımlanmış “Uygur Tiliniñ İzahlıq Luğiti” adlı sözlükten ve D. Sincon,'nun “Uygurçe-İngilizçe Luğeti” adlı sözlüğünden çokça yararlanıldı.

Üçüncü Bölümde eserin bünyesindeki satirik şiirleri toplumsal satire ve siyasi satire başlıkları altında temaları bakımından sınıflandırıp incelemeye tabi tutuldu.

Sonuç olarak da şairin en çok kullandığı temaları tespitten hareketle üslubu ve anlatım yollarını da göz önünde bulundurarak fikir dünyası ve satirist kimliği ile ilgili bir çıkarımda bulunuldu.

Çalışmamda bilgi ve tecrübesiyle desteğini esirgemeyen değerli danışmanım Doç. Dr. Ahmet KARAMAN'a teşekkür ederim.

Zamanını ayırıp yardımını esirgemeyen sayın Prof. Dr. Alimcan İNAYET'e teşekkür ederim.

Yol göstericiliğiyle fikirlerini esirgemeyen kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Erhan SOLMAZ' a teşekkür ederim.

En büyük destekçilerim ve sayelerinde bu günleri gördüğüm sevgili annem Zeynep EREN ve babam Atilla EREN'e teşekkür ederim.

Gülşah EREN

Ağustos 2020

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
ÖN SÖZ	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR.....	viii
GİRİŞ.....	1
1. SATİRE NEDİR?.....	1
1.1. SATİRENİN ŞİİRDE TARİHİ SEYRİ VE ÖZELLİKLERİ.....	2
2. ÇAĞDAŞ UYGUR ŞAİRİ TURSUNBEG İBRAHİM TAYMAS	9
2.1. YAŞADIĞI DÖNEMİN (20. ve 21. yy.) SİYASİ VE SOSYAL DURUMU.....	9
2.2. HAYATI VE EDEBİ KİMLİĞİ.....	11
3. ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEMİ	13
4. ÇALIŞMANIN KAPSAMI VE SINIRLILIKLARI	13

BİRİNCİ BÖLÜM

TRANSKRİPSİYON (YAZI ÇEVİRİMİ)

İÑEK SALİMİ	14
YOQ	14
BİR BAŞLIQNİÑ BELGİLİMİSİ	15
ÜRÜMÇİNİÑ BODEK QİZLİRİ	17
AYLANDI	18
MEYXUR SÖZLİRİ.....	19
QUŞQAÇ QOŞIQI	36
RUH İQRARNAMİSİ	38
BİKAR TELEPLER MARŞI.....	39
QAPIYDAŞ RUBAİYLAR.....	40
ZİRAETLER HESRİTİ	42
... DEDİ.....	51
BİR SAQİĞA.....	52
XET YÉGEK ŞEHER	53
ŞEHER ŞECERİSİ	55
XİZİR SÖZLİRİ	56
EMES BEXTİÑ QAVAQLARDA	57
BİR BAYĞA.....	58

ÜZÜK NEPESLER.....	58
QELEM HEQQİNİN BAYANI.....	63
MEYXORLAR MARŞI	67
QANUNNİN SÖZİ.....	68
HÜNERVENLERGE.....	71
PERZ VE QERZ.....	77
SEKKİZ SÜRİTİM.....	79
BİR YOLDİN SADA.....	98
İANİNİN ERZİ.....	101
MEKİTNİN TOKİ.....	103
SEPERDİKİ YATAQDİŞİMGA	105
KALİNİN NALİSİ.....	109

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARMA

ÇENE SELAMI.....	114
YOK.....	114
BİR BAŞKANIN TAYİNİ	115
URUMÇİ'NİN SEMİZ KIZLARI	117
DÖNDÜ.....	118
İÇKİCİNİN SÖZLERİ.....	119
SERÇE ŞARKISI	136
RUH KARARNAMESİ.....	138
BOŞ TALEPLER ŞİİRİ.....	138
KAFİYELİ RUBAİLER	140
ZİRAATLARIN HASRETİ.....	142
...DEDİ.....	151
BİR SAKİYE	152
MEKTUP YİYEN ŞEHİR	153
ŞEHİR ŞECERESİ	155
HIZIR SÖZLERİ	156
DEĞİL MUTLULUĞUN MEYHANELERDE	157
BİR ZENGİNE	158
KESİK NEFESLER.....	159
KALEM HAKKININ BEYANI	163
İÇKİCİLER ŞİİRİ.....	167

KANUNUN SÖZÜ	168
ZANAATÇILARA	171
FARZ VE BORÇ	177
SEKİZ SURETİM.....	179
BİR YOLDAN SES	198
İANENİN TALEBİ.....	201
MEKİT'İN ELEKTRİĞİ	203
YOLCULUKTAKİ ODA ARKADAŞIMA	205
SİĞİRİN ÇIĞLIĞI.....	209

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞİİRLERİN TEMATİK AÇIDAN İNCELENMESİ

1. TOPLUMSAL SATİRE.....	214
1.1. KÜLTÜREL BOZUKLUKLAR	215
1.1.1. Yozlaşma ve Yabancılaşma	216
1.2. AHLAKİ BOZUKLUKLAR	224
1.2.1. Tembellik.....	224
1.2.2. Menfaatçilik	229
1.2.3. Saygısızlık.....	233
1.2.4. Haz Düşkünlüğü	239
1.2.5. Cimrilik	243
1.2.6. Alkoliklik	247
1.2.7. Cahillik (Uyuyanlar)	258
1.2.8. Hilecilik– Sahtekârlık.....	262
1.3. DİNİ BOZUKLUKLAR	270
1.3.1. Sahte Din Adamları.....	271
1.4. KENTSEL İŞLEYİŞ SORUNLARI	273
1.5. ADALETSİZLİK	276
2. SİYASİ SATİRE.....	281
2.1. BASKICI VE ADALETSİZ YÖNETİCİLER.....	282
2.2. ASİMİLASYON	289
SONUÇ	293
KAYNAKÇA.....	296
ÖZGEÇMİŞ	303

KISALTMALAR

Akt.: aktaran

Bt: bilinmeyen tarih

Çev.: çeviren

M.Ö.: milattan önce

M.S.: milattan sonra

Öl.: ölüm

ss.: sayfadan sayfaya

TDK: Türk Dil Kurumu

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

yy.: yüzyıl

GİRİŞ

1. SATİRE NEDİR?

Satire kelimesinin Latince “satura”dan geldiği öne sürülmekle birlikte anlamının “çeşitli meyvelerle dolu kap, rengarenk bir tas” (Baypınar, 1978: 31) olduğu bilinmektedir. Ayrıca Baypınar’ın makalesinde satire türünde şiirlerini ilk ortaya koyan Romalı Lucilius’un, şiirlerini “saturae” diye adlandırdığı bilgisi verilmiştir. Bazı araştırmacılar “satura” kelimesinin Romalı satirist Horatius’un (M.Ö. 65-8) satirelerinin ikinci kitabına kadar bugünkü anlamıyla değil, farklı konu ve türdeki şiirlerin bir araya getirildiği eserler olarak kabul edilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Horatius’un zamanındaysa kelime hem türün hem de toplu hiciv şiirleri içeren eserlerin genel adı haline gelmiştir. Daha sonra Juvenal’in dönemine gelindiğindeyse hiciv üslûbuyla kaleme alınan her bir şiir için “satura” terimi kullanılmaya başlanmıştır. (Hendricson, 1911: 142-143; Ullman, 1913: 192’den akt. Öksüz, 2015: 13-14)

Ansiklopedik Edebiyat Terimleri sözlüğünde “satir” terimi Batı kültür ve edebiyatında hicve ve hezele verilen isim olarak toplumdaki bir olumsuzluğu iğneleyici bir dille anlatan ya da bir kişinin kötü yönlerini, olumsuz tavır ve davranışlarını hicvederek gözler önüne seren metinlere verilip bu metinlere satirik denildiği (Karataş, 2001; 364) şeklinde tanımlanmıştır.

“Satir” kelimesi, kökenini Fransızca satireden almış bir kelime olarak “yergi” ye tekabül eder. “Yergi” ise Türkçe ’de yermek fiilinden türeyip bir isim halini almıştır. Yergi “1. Kötülüklerini söylemek, zemmetmek. 2. Birinin veya bir şeyin kusurlarını ortaya koymak, hicvetmek, övmek karşıtı. 3. Beğenmemek, hoşlanmamak, tiksirmek.” (TDK, 2011) manalarında. Yergi terimi Türkiye’de Yeni edebiyatla birlikte hicvin yerine kullanılan bir terim olagelmıştır.

Britannica Ansiklopedisi’nde ise satire “Çoğunlukla edebi ve dramatik sanatsal bir form olarak insanda veya bireyde bulunan kötülükleri, ahmaklıkları, kötüye kullanımları veya noksanlıkları alay, yergi, ironi, taklit ve diğer metotlarla ele alır, bazen sosyal bir reforma ilham verme amacı taşır.” (Elliott, bt.) şeklinde tanımlanmıştır. Ayrıca ansiklopedide İngiliz sözlük bilimci Samuel Johnson’ın satire için “kötülüklerin veya aptallıkların sansürlendiği şiir” şeklinde bir tanımlı yer almaktadır.

Batı’nın yorumlarından sonra Doğu’nun kaynaklarına da baktığımızda satirenin aynı işleve sahip olduğunu anlıyoruz:

Özbekistan Milli Ansiklopedisinde satire şu şekilde tanımlanmıştır: “Satire, Antik Roma’da lirizmin ifşa edici bir türü olarak kabul edilmiştir. Sonrasında kendi türsel özelliklerini kaybedip, birçok türün (masal, epigram, felyeton, komedi ve satirik roman) kendine has özelliklerini belirleyen edebi bir cinse benzemiştir. Satire toplumsal mücadelenin en önemli vasıtası olup, ona tarihi koşullar, millî ve toplumsal gelişmeler etki eder.” (2013; 212)

“Satire ve Mizah Üzerine Kısa Bir Bakış” adlı Uygurca bir makalede de satire ve mizahın bir toplumun hayati tenkidinin sanatsal bir yansıması olduğu belirtilmiş, satirenin halkın içinden çıkmış bir ürün olup, yine o toplumdaki eleştirilebilecek şeylerin ortaya konulduğu bir şiir türü olduğuna atıf yapılmıştır. (Polat, 2002; 1)

Batı’dan doğduğu bilinen satire terimi Arap edebiyatında karşılığını hiciv teriminde bulur. Arap ve Fars edebiyatları etkisinde gelişen Klasik Türk edebiyatında da bu yüzden hiciv terimiyle bu türde eserler verilmiştir. Hicvin kökeni “hecv” ve “hicâ” dan gelmekte ve bu sözcükler sözlükte “bir lafzı harflerini sayarak ve heceleyerek okumak, bir kişinin veya toplumun ayıp ve kusurlarını sayıp dökmek, yermek” anlamında verilmiştir. (Okay, 1998) Ansiklopedik edebiyat terimleri sözlüğünde: “Yergi, kara mizah, taşlama. Çokluk, bir kişiyi, kurum ya da topluluğu, toplumu alay ederek eleştirmek, yermek, aşağılamak ve gülünç duruma düşürmek kastıyla yazılan, genellikle manzum metinlere verilen isim.” (Karataş, 2001; 182) şeklinde tanımlanmıştır. Tanımda da görüldüğü üzere hiciv teriminin yergi ve satireden sonra tekabül ettiği bir diğer terim ise “taşlama”dır. Taşlamalar Batı’daki satirenin, Doğu’daki hicvin ve Yeni Türk edebiyatındaki yergi türlerinin Türk Halk şiirindeki karşılığıdır.

Satirenin sözlük anlamlarına bakıldığı üzere geçmişteki veya şu an yaşanan olumsuz bir duruma karşı itiraz beyanı niteliği taşıyan, bireyin sanatsal bir formda eleştirilerini sunduğu bir tür olduğu anlaşılmaktadır.

1.1. SATİRENİN ŞİİRDE TARİHİ SEYRİ VE ÖZELLİKLERİ

Satire en eski şiir türlerinden biridir. Batı edebiyatlarının kaynağı olan eski Yunan ve Latin şiirinde destanlardan başlayarak pek çok manzum metin içinde yer yer hiciv (satire) özelliği taşıyan parçalar bulunmaktadır. Eski Yunan’da satire şairi olarak bilinen ilk isim Archiloküs’tür. (Öl. M.Ö.635) (Okay, 1998; 447) Türün resmi kurucusu ise Romalı Lucilius’tur. Ayrıca yine satirenin Roma’daki ilk örneklerine Horatius (M.Ö.

64-8), Martialis (43-104), Alpheios(M.Ö. 1.yy.) Juvenal (M.S. 42-125)'in şiirlerinde rastlanır:

Bütün dünya buyruğuna girdi Roma'nın

Ne deniz kaldı ne kara.

Kapat Zeus kapılarını Olimpos'un

Gökyüzüne geldi sıra. (Alpheios M.Ö. 1.yy.; çev.O.Rıfat,Yunan Antologyası)(Kudret, 1980; 147)

Satirenin gelişimi “komedi”nin gelişimi ile el ele gider denilebilir. Eski Yunan tiyatrosunun “eski komedi” evresinde üretilmiş yapıtlarının tümü “satirik komedi” niteliğindedir. (Cebeci, 2016; 172) Bu şiirlerin ilk örneklerini antik Yunan drama yazarı Aristophanes'in M.Ö. 4.yy'daki komedi eserlerinde görülür. Şiirlerde küfür ve saldırganlık hakimdir. Bu yüzden satir veya küfürlü şiir denir. (Falay, 2012; 4)

Frye'a göre satir yapısal olarak “komik”e yakın bir ironidir. Biri normal diğeri saçmalayan iki topluluk arasındaki komik mücadeleyi ifade eder. Bir yönüyle “fantezi unsuru” açısından, diğeri yönüyle “ahlaki” açıdan ele alınabilir. Buna göre satirde iki temel yön vardır: bir, mizah duygusu, ikincisi ise satirin eleştirisinin yöneldiği “saldırı” nesnesidir. (Cebeci, 2016; 201)

Satirenin ilk örneklerine bakıldığında araştırmacılar tarafından satiristlerin üslup ve işleyiş bakımından birtakım ayrımları olduğu tespit edilmiştir. Bunlar Horatius, Juvenal ve Menippus 'un dahilindeki sınıflandırmalardır:

Horatiusçu satirede Romalı şair Horatius'un amacı büyük ölçüde alaycı mizah, zekâ ve nüktelerle eğlendirmek, olumsuzluklardan kaçınmaktır. Horatiusçu satire en hafif ve yumuşak olan bir eleştiri formudur. Dünyayı değiştirmeye çalışmaz. **Juvenalci satire**, öfke duygusunun hâkim olduğu, dini liderlerin, siyasi sınıfın statüsünü yıkmak üzere saldırmak istendiğinde en iyi seçenektir. Bireylere, hükümetlere saldırılır. Cesur ve devrimcidir. **Menippusçu satire**, Latin şair Menippea'nın satirik şiirleri üzerinden tanımlanır. Bu satirelerde toplumsal normlara odaklanmak yerine bireysel bir karakter kusuru eleştirilir. Horatiusçu satirenin biraz daha dikenli versiyonudur. Cinsiyetçi ve ırkçı görüşlerle, kibirlilikle vb. alay edilir. (Edley, 2017) Menippusçu satire insanlarla ilgilenmekten ziyade onların zihinsel tutumlarıyla ilgilenir. Ukalalar, bağınazlar, sabit fikirliler, açgözlü insanlar ve her türden yeteneksiz kişiler toplumsal davranışlarından

bağımsız olarak meslekleri ile ilgili ele alınırlar. Menippusçu hiciv soyut düşünceler ve kuramları ele alarak karakter gelişimi daha yapay olan romandan ayrılır ve insanları temsil ettikleri düşüncelerin sözcüleri olarak sunar. (Frye, 1971: 309'dan akt. Yılmaz, 2019; 856) Yani birey üzerinden yapılan eleştiri, oklarını topluma da yöneltmiş olur.

İslam Ansiklopedisinde M. Orhan Okay hicvin edebi bir tür olmasının yanı sıra sosyal bir fonksiyona da sahip olduğunu belirtmiştir. Bu bakımdan hiciv gerçeğe dayandığı, tenkit, uyarı ihtiva ettiği için didaktik bir tarza girdiği kabul edilmektedir. (1998; 447)

Sosyal bir varlık olarak içinde bulunduğu toplumun bir üyesi olan sanatçılar uygunsuz davranan kişi veya kurumları ve rahatsız edici olayları (Alay, 2018; 44) eleştirebilmek için edebiyatı muhafaza kalkanı olarak kullanmışlar, böylece halkın zihinlerinde bir kıvılcım yakarak ideallerinin ardına destekleyici kalabalıklar yaratmayı amaçlamışlardır. 18.yy. satire yazarı Alexander Pope satirenin ahlaki bir işlevi olduğuna dikkat çekmekle birlikte satire yazarının kötülüğü yenilgiye uğratma umudunu kaybetse bile en azından kendi zevki için yazmaya devam edebilmesi gerektiğini belirtir. (Cebeci, 2017; 179)

Satire sosyal yaşantıya, kurumlara, âdet ve geleneklere, kişilere yöneliktir. Bunların menfi yönlerini teşhir etmek suretiyle aksaklıkların düzeltilmesini sağlamaya çalışır. (Kılıç, 2012; 1743) Batı geleneğinde genellikle çirkin, yanlış ve gülünç âdetlerin ve hadiselerin mahiyetini zarafet ve maharetle ortaya koymak olarak anlaşılmış, Doğu edebiyatlarında ise daha çok kişilerin yerilmesine dayandığından şahsi kinlerin ortaya döküldüğü bir tür olarak görülür. (Okay, 1998;447) Bu yönüyle tahrip edici bir özellik taşır.

Britannica Ansiklopedisinde Elliot satire hakkında şu yorumda bulunur: “Kötü bir şeyi eleştiriye tutmak için her nerede kullanılırsa kullanılsın, satire ister şarkıda ister vaazda ister resim veya politik tartışmada ister televizyon ve filmlerde olsun vardır. Bu manada satire her yerdedir.”

“Satire ve Mizah Üzerine Kısa Bir Bakış” isimli Uygurca bir makalede satire şöyle yorumlanmıştır: “Güçlü bir milli kokuya sahiptir. Herhangi bir vakitte belirli bir millî birlikte doğup, tabi olduğu milletin millî şuur ve millî ruhuyla gelişir, ona özgü ifadeler, semboller barındırır. Bu sayede okurlarının kalbine derince sinip, onların toplumsal tenkit şuurunu bir basamak arttırır.” (2002; 30-31)

Yukarıda araştırmacıların yorumlarına bakıldığında satirenin hayatın içinde mutlaka bir yeri olduğu anlaşılmaktadır. Toplumdan ayrı düşünölemeyen bireyler olan şairlerin edebi yeteneklerini yine içinden çıktığı toplumun lehine veya aleyhine geliştirdiğı açıktır. Kimi şairlerin amacı aynı kültürü, dini, siyaseti paylaştığı insanları aksaklıklarla yüzleştirerek kendi idealindeki davet etmekken; kimi şairler de aksaklıklara karşı uyarıda, tembihte bulunmak yerine o kurumu, kişiyi veya olumsuz bir vakayı tahrip etmeyi tercih etmişlerdir. Nitekim bunun örnekleri Türk edebiyatında da mevcuttur. Klasik edebiyatımızın usta ismi Nef'i eleştirel şiirler kaleme almıştır. Ancak onun “Sihâm-ı Kazâ” adlı eseri hicvinin en tahrip edici olduğu eser olarak bilinir. Bu tip eserlerde yanlışlara, hatalara, adaletsizliklere karşı öfke duygusu şiire hakimdir. Tıpkı Juvenalci satirenin hususiyetlerini taşır. Bu iki yön haricinde bir de satirenin mizahi boyutu vardır. Şairler kusurlu buldukları durumla alay ederek onu aşağılamaya çalışırlar. Dolayısıyla mizah, ironi, alay şairin üslubu açısından satirik şiiri destekleyici türlerdir.

Cebeci, satirenin güncel ve yerel olayları yansıtmaya yönünde abartılı ama gerçekçi bir hususiyeti olduğunu, genel olarak komik olduğunu, şairin de dış dünyada gördüklerini alaycı bir biçimde anlattığını (2017; 182-183) söylemektedir.

Literary Terms’te tanımlanana göre “Satirist mizah, ironi, abartı veya alay kullanarak insanların ahmaklıklarını veya ahlaksızlıklarını eleştirir. Satirist bu türlerin de desteğıyle toplumun kusurlarına ayna tutar ve eleştirel düşönmelerine sebep olur.”

Solmaz, insanın günlük hayatta karşılaştığı olaylara çeşitli şekillerde tepki verdiğini, bazı insanlar olaya gülererek yaklaşırken bazılarının ağlamaklı olduğunu belirtmiş ve bunu bir “savunma hattı” olarak ifade etmiştir. “Olaylarda gülmeyi sanatlı bir şekilde ifade eden sanat dalına “mizah” denir” (2018; 270) şeklinde bir tanımda bulunmuştur.

Okay, İslam Ansiklopedisinin “Hiciv” maddesinde mizah ve hicvin arasındaki ayrıma dikkat çekmiştir: “Mizahta sadece güldürme amacının olmasına ve tamamen uydurulmuş olaylara (kurgu) dayanabilmesine karşılık, hicvin az veya çok gerçeğı yansıtmasıdır. Mizahta genel konular işlendiğı halde hicivde sosyal bir konu veya toplumu ilgilendiren bir mesele yahut çoğunluğun tanıdığı gerçek kişilerin hedef alınması esastır.” (1998; 447)

TDK Türkçe sözlükte tanımı “Söylenen sözün tersini kastederek kişiyle veya olayla alay etme” (TDK, 2011) olarak verilen “ironi” ise okurların araştırmacı ve eleştirel

yeteneklerine katkıda bulunmaktadır. Zira genelde bu üslûbu kullanan yazarlar, fikir adamlarıdır ve okurları düşünmeye yöneltmek isterler. (Günday, 2007; 81) Yazar gerçekçilik faziletine sahip olmalıdır. Hayatın mahiyetini derin düşünmesi, toplumun gelişimini kendinde özleştirmesi, hayattaki güzellik ve iyiliklere dönük olup, rezilliklerden daima iğrenmesi gerekir. Hayatın esasının güzellikler olduğunu bilerek, tutarsız olayların bunlar karşısında galip gelemeyeceğini bilmesi gerekir. (Polat, 2002; 30) Hayatın anlam ve önemi bu şekilde gören ümitli, iradeli insan hayatı donuklaştıran çirkinlik ve rezilliklere alaylı olarak gülebilir.

Alayın oluşmasındaki önemli bir faktör yazarın idealist yapısıyla ilgilidir. Çünkü temelde o, hep mükemmelliği arar. Satirik yazar gerçekleri abartarak saçma sözlerle eleştirmesi bakımından idealist ruhla çelişkili görünse bile, temelde bir hedefi amaçlar. Zira mevcut sosyal ortamdaki değerler ve ahlaki yapı yazarı tatmin etmediği için o, sürekli zihninde oluşturduğu yeni bir dünya ve hak, hukuk, adalet ve iyiliğin hâkim olduğu bir ortamı arzulayarak onu savunur. Öte taraftan beğenmediği mevcut düzeni, değerlerini ve onları doğuran anlayışları da alaya alarak küçümser. (Çiftçi, 1998; 158) Geçmişten günümüze kadar hemen her toplumda ideal olan bir toplum ve toplumsal yaşam alanı tasavvurları var olagelmıştır. Bir anlamda ilk insanların yazgısının bir parçası olarak tarihsel süreçte hemen her dönemde yitirilmiş bir cennet arayışı vardır. Adeta günahın, kötülüğün ve suçun olmadığı ama sınırsız zenginlik ve özgürlüklerle dolu müreffeh bir yaşam arzulanmıştır. Kısacası ütöpik ideal toplum idealleri kurulmuştur. (Müftüoğlu, 2012; 179)

Tabî dile göre bir üst dil olan şiir dili, kelimelerin temel anlamlarından çok yan anlamları üzerine oturur. Böylece kelime ilk anlamının çok ötesinde bir mana değeri kazanır. Her zaman açık, anlaşılır değildir. Zira şiirin herhangi bir düşünceyi, hissi, gerçeği, olayı veya durumu okuyucuya açık bir biçimde anlatmak gibi bir sorumluluğu yoktur. (Çetişli, 2010; 26-38) Yazar fikrini temsil eden öyle bir rol seçer ki, okuyucu yazarın görüşünün nerede başlayıp nerede bittiğini, hicivdeki rollerin hangisinin yazarın görüşlerini yansıttığını anlayabilmek için düşünmeye zorlanır. Yazarın bu tutumuna maskeleyme denir. Hem bu sayede yazar, karşıt görüşlerin saldırısına karşı kendini koruyabilir. Ayrıca dolaysız anlatım, dolaylı anlatım, abartma, karikatürize etme, çift anlamlı sözcükler kullanma, benzetmelerden yararlanma gibi yöntemler şairlerin mutlaka yararlandığı satirik anlatım araçlarıdır. (Baypınar, 1978; 34) Ayrıca çeşitli söz sanatları

satirik şiirlerin yapıtaşdır. Mecaz, teşbih, teşhis, intak, mübalağa, istidrak, tariz gibi türlü söz sanatları şairlerin anlatım tekniklerini oluşturan yapı taşlarıdır.

Türk edebiyatına baktığımızda satirik şiirin edebiyatın üç kolunda üç terimle ilerlediğini görürüz:

Divan şiirinde kişi, kurum ve olayların yerildiği hicivler kaside, gazel, kıta, murabba, muhammes gibi nazım şekilleriyle yazılmıştır. Bu tür manzumelere hicviye, hiciv yazarlarına hecâgû veya heccav denilmiştir. Klasik Türk şiirinin ilk bilinen hiciv eseri Şeyhi'nin Harnâme adlı mesnevisidir. (Akkuş ve Pala, 1998; 450-452) Mesnevide şair eşiği bir anlatım aracı olarak kullanıp, eleştirisini alaylı bir dille sunmuştur. Bu dönemde şairler daha çok rüşveti, devlet adamlarını, adaletsizlikleri eleştirmişler, sembollerle bezeli bir dille bazen mahlas kullanarak şiirlerini ortaya koymuşlardır. Nef'i (17.yy), Ziya Paşa (19.yy), Şair Eşref (19.yy), Zati (16.yy), Süruri (18.yy) ve daha birçok şair Divan edebiyatı döneminde hiciv türünde eserler vermişlerdir.

“Eylemem ölsem de kızbi ihtiyar

Doğruyu söyler gezer bir şairim

Bir güzel mazmun bulunca Eşrefa

Kendimi hicveylemezsem kafirim.” (Şair Eşref, 19.yy)

Türk halk şiirinde yergi ve eleştiri şiirleri “taşlama” terimiyle adlandırılır. Bu yergiler kişisel veya toplumsaldır. Ozanlar toplumsal aksaklıklara değinmişler, düzendeki yozlaşmayı taşlamışlardır. Kişi ve kurumların dışında taşlamalar baht, kader, talih gibi soyut kavramlara ve hayvanlar, toprak gibi doğa unsurlarına, sevgili yergilerine kadar uzanır. (Karadağ, 1993; 70) Şiirlerinde bu türe ağırlık verenlerin başında Dertli, Seyrani ve Ruhsati, Karacaoğlan, Dadaloğlu, Gevheri, Pir Sultan Abdal, Kaygusuz Abdal gibi şairler gelmektedir.

“Şairler yurdunu tuttu yarasa

Baklava yerine geçti pırasa

Şimdi rağbet deyyus ile terese

Zamane bunlara rağbet ediyor.” (Seyrani, 19.yy)

Türkçe 'de **cumhuriyetten sonra** hiciv kelimesinin yanında eş anlamlı olarak yergi terimi kullanılmıştır. Bilindiği gibi imparatorluktan cumhuriyete geçiş sancılı bir

dönem oluşturmuş, kimi şairler eski yönetimi kimi şairler yeni yönetimi yeren eserler meydana getirmişse de yeni edebiyatın konu alanları artık toplumsal bağlamda genişlemiş, şairlerin yergili şiirleri de kültürel ve ahlaki konular etrafında şekillenmiştir. Batılılaşma dönemi Türk edebiyatının gelenekten ayrılan ilk hiciv türü Ziya Paşa'nın Zafernâme Şerhi'dir. Eserde Osmanlı hiciv geleneğinden gelen unsurlarla Batılı satir anlayışının izleri bir arada bulunur. Bu dönemde yergi şiirleriyle öne çıkan birçok şair vardır. Bunlardan bazıları Ümit Yaşar Oğuzcan, Ahmet Hamdi Tanpınar, Aziz Nesin, Yusuf Ziya Ortaç, Orhan Veli Kanık, Mehmet Akif Ersoy, Can Yücel'dir.

“Ne atom bombası

Ne Londra Konferansı;

Bir elinde cımbız,

Bir elinde ayna;

Umurunda mı dünya!” (Orhan Veli Kanık, 20.yy.)

Çağdaş Uygun şiirinde de tıpkı Batı'da olduğu gibi “satire” terimi kullanılır. 1950'li yıllarda satirik şiirler kaleme alınmaya başlanmıştır. Dönemin siyasi ve sosyal meseleleri satirik, alaycı, ironik bir üslupla şiirleştirilmiştir. Teyipcan Eliyev, Momin Sepiri, Rehim Kasim gibi şairler cesurca satirik şiirler yayınlamışlardır. (Kaşgarlı, 2012) Teyipcan Eliyev 1985'te yazdığı “Men Şundaq Bir Oğul Bala Men” (Ben Böyle Bir Erkek Evladım) adlı şiirinde kendine has bir hayat görüşü olmayan, girdiği her ortama göre kılık değiştiren, sürekli kendini düşünüp çıkar peşinde koşan, kendi kârı uğruna başkalarına kul köle olan kişileri eleştirmektedir (Harbalioğlu 2016; s.s. 103-104):

“Men özüm şundaq bir oğul bala men Ben kendim böyle bir erkek evladım.

Her yerde her yaña boluvalimen. Her yerde her şekilde olabilirim.

Qol uzatmaymen ziyan terepke El uzatmam ziyan tarafa

Qeyerde nep bolsa yoluvalimen” Nerede kârım varsa yanaşıveririm
(Teyipcan Eliyev, 20.yy)

Her şiir, yazıldığı dönemin, mekânın izlerini yansıtır. Gerek didaktik gerek satirik veya lirik şiirler şairin zihninden vücut bulmuş ve birilerine çeşitli hisler uyandırmak üzere sunulmuşlardır. Şairin bir durum karşısındaki tavrı da onun eserine yansır. Her devrin siyasi, sosyal, ekonomik durumları farklılık göstereceği üzere temalar

benzer olsa da şairin hicvettiği kişiler, kurumlar veya olumsuz normlar farklı olabilir. Yani karakterler bireysel olarak değişiklik gösterse de zihinsel olarak aynı sorunu dile getirirler. Satire benzer temalar etrafında farklı farklı mekanları ve kişileri içinde barındırarak yol almıştır. Her toplumun kendi satire şairi kendi bünyesindeki sorunları ifşa etme, aksaklıkları düzeltme gibi amaçlarla her biri kendi içinde gerçek hayata yönelik mesajlar içeren şiirler kaleme almışlardır. Bazen amaçları sadece tahrip etmek olmuştur. Bazense olumsuzluklar karşısında metanetli kalabilmek için mizahı devreye sokmuşlardır. Ancak hiciv, satire, yergi ve taşlama terimleri denildiğinde ilk akla gelen şey ok, silah gibi kavramlar olmuştur.

2. ÇAĞDAŞ UYGUR ŞAİRİ TURSUNBEG İBRAHİM TAYMAS

2.1. YAŞADIĞI DÖNEMİN (20. ve 21. yy.) SİYASİ VE SOSYAL DURUMU

19.yy. sonları ile 20.yy. başlarında dünya çapında büyük değişiklikler ve yenilikler meydana gelmiştir. Bu yenilikler ve gelişmeler, emperyalizme karşı milli kurtuluş hareketlerinin kuvvetlenmesi, feodalizme, millî ve toplumsal zulme, cehalete karşı, hürriyet, demokrasi ve yenilik fikirlerinin gelişmesi için yapılan mücadelelerin şiddetlenmesi sanayi ve teknolojinin büyük adımlar ile ilerlemesi neticesinde meydana geldi. (Kaşgarlı, 1998;44) Batı’da, Batı Türkistan’da ve Anadolu’da olduğu gibi Doğu Türkistan’da da yenileşmeler başlamış, “ceditçilik” akımıyla birlikte sosyal ve siyasi manada uyanış başlamıştır. Edebiyatda da artık milli ve manevi konular olan adaletsizlik, hürriyet, cehalet gibi konular üzerinde vurgu yapan aydınlar yetişmiştir. Özgürlük ve muasır medeniyetler seviyesine ulaşma aşkıyla kendini yetiştiren Uygur aydınların karşısında ise komünist Çin durmuştur.

1949 yılında Çin komünistleri milliyetçi Çin iktidarına son verip Çin Halk Cumhuriyeti’ni kurdu. Hemen akabinde komünist rejim uygulanmaya başlandı. İlk olarak toprak reformu gerçekleştirildi, yani toprak sahiplerinin toprakları çiftçilere verildi, daha sonra Sovyetlerdeki gibi kolhoz tipi kooperatifler kuruldu. Böylece özel mülkiyete son verildi. Bu toplumsal hareketler doğal olarak Uygur topraklarına yansımakla birlikte edebiyatına da etki etti. Bu dönemde gelişen edebiyat ceditçilikten uzak, komünist rejime yakın olmak zorundaydı. Çin’in kurtarıcısı olarak lanse edilen Mao Zedong’u övmek, Çin komünistlerini desteklemek, çiftçilerin yeni yaşamındaki gelişmeleri övmek Uygur şiirinin temel konusunu oluşturmuştur. (İnayet, 1997; 195) 1950’lerin sonundan itibaren Çin’de yaşanan iç gelişmelere bakıldığında Mao’nun doktriner düşüncesinin bu döneme damgasını vurduğunu söylemek mümkündür. Mao en kısa yoldan ve en kısa sürede

feodalizmden komünist sisteme geçme iştıyakı ile -1976'da ölümüne kadar- “Büyük Atılım”, “Kültür Devrimi” gibi toplumsal mühendisliğe dönüşen sert ve yıkıcı sosyoekonomik projeleri hayata geçirmiştir. (Tuna, 2012;78) Bu yıllarda tüm baskı ve yasaklara rağmen Teyipcan Eliyev, Momin Sepiri, Rehim Kasim gibi şairler Uygur edebiyatının ilk satirik şiirlerini kaleme almışlardır. Bu da sürgünlere sebep olmuştur. (Kaşgarlı, 2012;347) 1970’li yılların sonuna kadar bu kültür devrimi devam etti. Şairler ve yazarlar milli duyguyu, tarihi gerçekleri yansıtan eserler yazdıkları takdirde “ayrılıkçı” gibi tabirlerle cezalandırılıp hapse atıldılar. 1976’da Mao Zedong’un ölümüyle siyasi değişimler yaşandı. (Kaşgarlı,1998;56) 1980’li yıllardan itibaren de edebiyatta serbestlik başlayıp, gelişmeler yaşandı. Çin ve Rus edebiyatının, dolayısıyla Batı edebiyatının kuvvetli etkisi altında yetişmiş olan genç şairler, öğrendikleri yeni yöntem ve üslûplarla önceki herhangi bir dönemde benzeri olmayan bambaşka şiirler yazmaya başladılar ve Çağdaş Uygur edebiyatına sembolizm, sürrealizm gibi edebiyat akımlarını getirdiler. (İnayet, 1997; 197) Özellikle tema bakımından yirmi yıldan fazla kısıtlı kalan sanatçıların milli bilinci artırmaya yönelik temalar üzerinde eserler vermişlerdir. Halkı uyandırma, maneviyattaki olumsuzluklardan arınmaya, kendi kültürünü korumaya çağırma bu yüzyılın sonuna doğru işlenen konulardır. Rozi Sayit’in aşağıdaki dizeleri bunu yansıtır:

“Yeri keñ, bayliqi mol, xelqi emgekçan” atalğan yurt,

Hurunluqta küni, isit, xeyr- éhsanga yüzlendi.”

(“Yeri geniş, zenginliği çok, halkı çalışkan” bilinen yurt,

Tembellikte günü, yazık, hayır ihsana yüz tuttu.) (Kaşgarlı, 2012; 353)

1988-89 yıllarından itibaren Çin yönetimi Doğu Türkistan’da takip ettiği politikasını sertlik istikametinde değiştirerek aydınların serbestçe yazmalarını kısıtladı. Bilhassa 5 Nisan 1990 tarihinde Doğu Türkistan’ın Aktu ilçesi Barın köyünde Çin zulmüne karşı patlak veren silahlı ayaklanmadan sonra yazar ve şairlerin eserleri üzerindeki sansür ve takip daha da sıkılaştırıldı. (Kaşgarlı, 1998; 61-62)

Amine Tuna Ertürk Çin’in Uygurlar üzerindeki politikasını şöyle anlatır: “1991’de Sovyetler Birliği’nin dağılması ve Türki cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını kazanması, Çin topraklarında da domino etkisi oluşturabileceği kaygısına sebep olmuş, bu da bölgede güvenlik temelli politikalara öncelik verilmesine yol açmış ve otonomi statüsü ve beraberinde getirdiği yasal haklar önemli oranda budanmıştır. Uygurların dili, dini,

kültürel hayatı gibi alanlarda uygulanan baskı ve kısıtlamalar artmaya başlamıştır. Meselenin dinî ve kültürel boyutu yanında ekonomik boyutu da git gide önem kazanmaya başlamaktadır. Zira Çin'in komünizmden devlet kapitalizmi olarak tabir edilebilecek bir sisteme geçişini sağlayan reformların ardından sağladığı zenginleşme, ülkenin tüm kesimlerinde aynı oranda hissedilmemiştir. “Batı Çin’i Kalkındırma” isimli bir stratejik program uygulamaya konmuş, bu program kapsamında Uygur şehirlerinde de önemli sanayi ve kalkınma projelerinin temelleri atılmıştır. Ancak bu hamle e beklenen sonucu sağlayamamıştır; zira bölgede ekonomik girişimler teşvik edilirken Uygur popülasyon için pozitif ayrımcılık olarak tabir edilebilecek yasal gereklilikler getirilmediğinden oluşturulan yeni iş imkânları bölgeye göç eden ve geçici bir süre için veya kalıcı olarak yerleşen Han Çinlilere yaramaktadır.” (Tuna Ertürk, 2015)

2.2. HAYATI VE EDEBİ KİMLİĞİ¹

Satirik, halka yönelik şiirleri ve büyük eserleriyle Uygur edebiyatında önemli bir yeri olan şair, yazar ve aynı zamanda tarih ve medeniyet araştırmacısı olan Tursunbeg İbrahim Taymas, 1952 yılında Kaşgar’ın Mekit ilçesinin Akbel kasabasında doğmuştur. 1973 yılına kadar ilkokul ve ortaokulda ilçede eğitim almış, sonra da 1975 yılına kadar Kaşgar Darülmualimin’de okumuştur. 1985’e kadar ilçe radyo istasyonunda muhabirlik ve radyo yöneticiliği görevlerinde bulunduktan sonra 1985’te ilçe Kültür Derneği başkanı oldu. 1988-1990 yılları arasında Kuzeybatı Milletler Üniversitesi’nde eğitim alıp, uzman seviyesinde diplomaya sahip oldu. 1999 yılından itibaren de ilçe Kültür Mirasını Koruma Kurumu’nda çalışmıştır.

Eğitimli şair T.İ.Taymas’ın ilk eseri olan ‘‘Veten Şenige’’(Vatanın Şerefine) adlı şiiri 1976 yılında Kaşkar Edebiyat Sanatı dergisinde yayınlandıktan sonra şimdiye kadar memleketteki neredeyse her basında 600’den fazla şiiri, 120’den fazla büyüklü küçüklü hikayesi ve 40’tan fazla ilmi makalesi yayınlanmıştır.

“Teqdir”(Takdir) (roman), "Köz Tegken Güzel"(Göze Değen Güzel) (hikayeler toplamı), "Söyğü İsyani"(Sevgi İsyanı) (hikâye-nesirler toplamı), "Qirtaq Cakalar"(edebi hatıralar toplamı), "Sekkiz Süritim"(Sekiz Suretim) (satireler toplamı), "Mekit Qoyi"(Mekit Koyunu) (ilmi kitap), "Tikenlik Gül"(Dikenli Gül) (diğeriyle birlikte), "Uygur Dolan Muqamliri" (Uygur Dolan Makamları) adlı kitapları neşredilmiştir.

¹ Tursunbeg İbrahim Taymas’ın yaşamıyla ilgili bilgi <http://forum.ziyouz.com/index.php?topic=5667.0>’dan edinilip Türkiye Türkçesi’ne aktarılmıştır. (Erişim Tarihi: 06.03.2020)

Tursunbeg İbrahim Taymas'ın "Sekiz Süritim"(Sekiz Suretim), "Meyxorlar Marşı" (İçkicilerin Sözleri) ...eserleri Uygur toplumculuğunda çok güçlü rol oynar. Onun "Peygamber ve Şair"(Peygamber ve Şair) gibi bedii mülahazalardan başka yine tarih, kültür mirasları ve içtimaiyat konulu makaleleri de çoktur. O sekiz kez il çapında Edebi Yaratıcılık mükafatına, iki kez Hantanrı Edebiyat mükafatına, iki kez de ülke çapında Yaratıcılık mükafatına erişmiştir.

Tursunbeg ana dilinde verdiği eserlerinin dışında, Çince ve İngilizceyi öğrenmiş, Uygurcaya çeviriler yapmıştır. Kendisi ayrıca Az Sayılı Milletler Yazarları İlmi Topluluğu üyesi, Kaşgarlı Yazarlar Topluluğu'nun heyeti, Dolan Yazarları Topluluğu'nun as başkanıdır.

Şu an ise Taymas'ın bu bilgiler dışında, hayatta olup olmadığıyla ilgili mevcut bir bilgi bulunamamaktadır.

Çin komünizminin hâkim olduğu yıllarda hayata gözlerini açan Taymas, edebiyat dünyasına ilk eserini yine bu yasaklı dönemde kazandırdığını 1976 yılında ilk şiirini yayınladığı bilgisinden anlaşılr. Sadece şair değil aynı zamanda romancı kimliğine de sahip olan şairin kültürel faaliyetlerde de yer almış olması onun zor zamanlarda milleti için çabaladığına kanıttır. Kaşgarlı Mahmut'tan yüzlerce yıl sonra onun topraklarında doğmuş, Kaşgar'ın harsıyla yetişmiş, eserlerine de bunu yansıtmaktan çekinmemiştir. Aynı zamanda çok iyi bir gözlemci olduğu anlaşılan şair satirik şiirlerinde görüleceği üzere halkının geçmiş, gelecek ve bugünkü sorunlarına halkı adına sözcülük etmiştir.

Satirik şiirlerinin toplandığı “Sekiz Suretim” adlı kitabın ön sözünü yazan Uygur edebiyatçı Abduqadir Calalidin, Tursunbeg İbrahim Taymas'ın hayatın içindeki halinden edebi kimliğine dair bir yorum ortaya koymuştur:

“Tursunbeg İbrahim şiirin satire türünde çokça kalem oynatmış bir ediptir, hayat şeklimiz ve toplumumuzdaki budalalıkları alaya almıştır. O, Mekit'te, halk sanatının müzesinde yaşadı. Mekit'in tozlu topraklı pazarlarını gezip, çiftçinin yediği kelle paçaları çiftçiyle yan yana oturup yerdi. Hayattaki akidesi, tutumu ve insani arayışını yok etmiş olan avare gençlerin tabakasına doğrudan dahil olup, onların viranlığını, önemsemedikleri insani değerleri görebiliyordu. Bunun için Tursunbeg'in şiirinin dili biraz acıdır. Ondan oldukça açık semavî fikirler beklemek hatadır, o yaşamdaki cerahatlere asla osma sürmez. Rezilliklere karşı öfkeli, iğrenmiş bir halde okuyucunun önüne çıkmıştır. Tursunbeg İbrahim okurlarının nazarında rezillığe karşı durup fikirler ortaya koyan bir yazardır.”

3. ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

“Tursunbeg İbrahim Taymas’ın Şiirlerinde Satirizm” başlığıyla yola çıkılan bu çalışmada öncelikli hedef Uygur edibi Türk edebiyatına tanıtmaktır. Hayatıyla ilgili bilgilerin yanı sıra kendisinin zihni kimliğini eserlerinden görmek mümkün olacağı düşüncesiyle satirik şiirlerini tema bakımından incelenmesi tercih edildi. Çalışmanın bölümleri 29 şiir ve 8 şiirden oluşan “Sekkiz Süritim” destanı olmak üzere toplam 37 adet satirik şiirin Türkiye Türkçesi’ne transkripsiyonlarından, aktarmalarından ve tematik incelemelerinden oluşmaktadır. Giriş kısmında ise öncelikle satire hakkında gerekli bilgilere yer verilip, ardından şairin yaşadığı 1949 sonrası Doğu Türkistan’ın durumu hakkında bilgiler vererek hayatıyla ilgili ulaşılan bilgiler paylaşıldı. Çalışmanın İnceleme bölümü Giriş ’teki bilgilerin desteğiyle oluşturulmuştur.

Mehmet Kaplan’ın dediği gibi “Hiçbir metin muayyen bir usule göre okunmadıkça, kendiliğinden bize derin bir fikir vermez. Yazılı metin tabiat gibidir. Sırlarını ancak kendisine hususi sualler sorana açar.” Şairin biyografisi ve yaşadığı devir göze alınarak öncelikle Tursunbeg İbrahim Taymas’ın satirik şiirlerinin hangi temalar üzerine kurulu olduğunu incelenerek bir sonuca ulaşmak hedeflendi. Satirik şiirler üzerine yapılmış diğer çalışmalardan da hareketle genel olarak şiirler toplumsal satire ve siyasi satire başlıkları altında alt başlıklarla sınıflandırılarak ele alındı. Sonuç kısmında ise şairin en çok değindiği toplumsal veya siyasi sorunlar, en çok başvurduğu anlatım yolu, üslubu gibi tespitlerden hareketle fikir dünyasıyla ilgili bir tez ortaya konuldu.

Belirtilmelidir ki Batı’ya ait bir terim olan satire Türk edebiyatında hiciv/yeri terimleriyle kullanılsa da Çağdaş Uygurcada “satire” terimiyle kullanıldığı için çalışmada da bu terim kullanıldı.

4. ÇALIŞMANIN KAPSAMI VE SINIRLILIKLARI

Çalışmada “elkitab.org” adlı Uygurca bir edebiyat sitesinden ulaşılan 1980-2003 yıllarında satirik şiirlerini aktif olarak Uygur yazınına kazandıran Tursunbeg İbrahim Taymas’ın “Sekkiz Süritim” adlı kitabı ele alındı. Eser 2004 yılında Uygur edebiyatçı Abduqadir Calalidin’in ön sözüyle Sincan Halk Neşriyatı tarafından basılmıştır. Kitabın başlığı aynı zamanda bünyesinde yer alan sekiz şiirden oluşan bir destana aittir. Eserin bünyesinde 30 başlık altında şiirler vardır ancak “Sekiz Suretim adlı destanın içinde 8 farklı temada şiir yer alır. Dolayısıyla çalışma bu eserin içinde yer alan 37 satirik şiirle sınırlıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TRANSKRİPSİYON (YAZI ÇEVİRİMİ)

s.1

İÑEK SALIMI

Oñ qolumni qoyup köksümge,

Qılğanidim yürek salimi.

Qaytti şu an cavap ornida,

Xuşyaqmığan iñek salimi.

Oylap qaldım, salamlarniñmu,

Dericisi - kursi ösüptü.

(İñek orni yürektin üstün,

Bolğaç salam aña köçüptü.)

Köçiverse navada şundaq,

Yüreklerdin étiqad iman;

Perqliner axiri qandaq,

İkki putluq hayvandin insan!?

2003-yili 6- séntebir, Yéñisar

s.2

YOQ

Eceb obdan zaman boldi, körüñ héçkimde insap yoq,

Cimi qanunni axtursa vapa, vicdan dégen bab yoq.

Köpeydi yilséri köklep barixur hem xiyanetçi,

Gugut yaqsa cinayetçi, lékin ot qoysa paşşap yoq.

Şeher - bazar binalaştı, bulut birle didarlaştı,

Kéçe bolmas şehirlerde, lékin illişqa aptap yoq.

Bazar avat, ravan soda, çıxar her kün yéñi moda,

Biraq israpxanalardin bölek işlarda çap-çap yoq.

Tereqqiy qildi til şunçe, sözlise harmas miñ künçe,

Cimi ellerni axtursa bugün biz kebi kap-kap yoq.

Günah yétimga yükleklik, ‘‘hékim’’ge şöhet tikleklik,

Éğizda ‘‘men çakar’’deydu, uniñdek köreñ kazzap yoq.

Eceb tatliq şérin sözler, kéçe - kündüz küler közler,

Bütün tutığa aylanğan tiren añlarda azab yoq.

2003- yili 3- séntebir, mekit

s.3

BİR BAŞLIQNİÑ BELGİLİMİSİ

Aylap açqan yığindin zérikişke ruxset yoq,

Tenkidleymen, tillaymen, térikişke ruxset yoq.

Kéçikkenler bir minut, öre tursun yüz minut,

Putum taldi dep tamğa yölinişke ruxset yoq.

Maña baqlıq yığinniñ qaçan, qandaq tüğişi,
Vaqıt toştı dep qapaq türüşişke ruxset yoq.

İzdep kelse sirttin herqançe çoñ yoğan zat,
Buzup yığın keypini körüşüşke ruxset yoq.

Özi yığın zalıda, köñli gülgün dalıda,
Yarı bilen xiyalıda söyüşüşke ruxset yoq.

Birdeklikni saqlaş şert idiyide men bilen,
İkki-üçtin bir bolup birikişke ruxset yoq.

Ézip ketsem navada marafonçe sözümدين,
Bir-birige köz qısıp külüşüşke ruxset yoq.

s.4

Nutqumni añlimay, çavak çélip dañlimay,
Jurnal, kitab ekirip öginişke ruxset yoq.

Seveb tépip yürektin yaki ciger, börektin,
Késelman dep doxturğa körünüşke ruxset yoq.

Dep qoyuşqın öydiki késel bova - momañğa,
Muhim yığın vaqtida ölüşige ruxset yoq.

Tüğimidi gep téxi, şenbe yene yığın bar,

Yekşenbigə xam xiyal sürüşüşke ruxset yoq.

2002-yili 1- May, Mekit

s.5

ÜRÜMÇİNİN BODEK QIZLIRI

Ürümçiniñ bodek qizliri,

Kiyip yürer köteksiman keş.

Keşke qarap u, bu démeñler,

Qedem taşlar sikuntiğa baş.

Ürümçiniñ bodek qizliri,

Çéhri illiq méhridur ataş,

Kar qılalmas şuña zimistan,

Yalqunlaydu meydiside meş.

Ürümçiniñ bodek qizliri,

Şunçe xuşxuy, şunçilik dilkeş.

Şu dilkeşlik açquçı bilen,

Açar eger bolsa dillar geş.

s.6

Ürümçiniñ bodek qizliri,

Özi omaq sözliri ebceş.

Ebceşlikte bilmeydu belkim,

Müşükini déyişnimu peş.

Ürümçiniñ bodek qizliri,
Külgiside bir güzel ündeş.
Élip kelgey aña ilahim,
Yéñi esir yéniçe gülleş!

2001-yıl 2- yanvar, Ürümçi

s.7

AYLANDI

Ana yurt yézilar nami biraqla ‘‘şañ’’ğa aylandi,
Mudir, hakim ve nazirlar axiri ‘‘...cañ’’ğa aylandi.

Tola yadlap şu ‘‘cañ’’larni bek köndürgeçke añlarni,
Sorap qalsa ‘‘bovañ kim?’’ dep, cavap ‘‘vaytañ’’ğa aylandi.

Qevetsiz öylerni ‘‘piñpañ’’, binalarni dégeç ‘‘lupañ’’
Çirayliq ‘‘iskilat’’, ‘‘ambar’’ turalmay ‘‘sañ’’ğa aylandi.

Égil, qotanlarni ‘‘maxu’’, dérizini déyduq ‘‘çañxo’’
Ezeldin bar turup tam meş, ésit ü ‘‘kañ’’ğa aylandi.

Qulup salganni dep ‘‘solap’’, çay demleşni hem ‘‘polap’’
Azapliq aşu añsızliq acayip aña aylandi.

s.8

Qizil, kök muçlini ‘‘laza’’, devalduq ‘‘belçe’’ni ‘‘şaza’’
Kimiki eslini bilse, éti ‘‘kadañ’’ğa aylandi.

Ezeldinla qiliç ismi bilen icil bolup kelgen,
“Quyuç” atlıq égilmes bir cisimmu “ğaň”ğa aylandı.

Evc alsa bu xil illet tüzelgeymu yene millet,
Şuňa deymen yoruq yollar tumangä - çaňğa aylandı.

s.9

MEYXUR SÖZLİRİ

(Satirik Rubaiyler)

Ülpetmen hemişe meptun mey bilen,
İçimen yazda doğ, qışta sey bilen.
Xecligeç “ülpitim” üçünla pulni
Yürüymen soňi yoq yirtiq xey bilen.

Men deymen: mey dégen yigitke yilik!
Şuňlaşqa yaq démey daim içkülük.
Bilmidim ve lékin içip bezide
Ne üçün bopqaldim reqibke pilik?!

Deslepte rumkini söyüp kétimen,
Sel turup “aşıq” bop köyüp gézimen.
Ve lékin bilmidim daim etisi,
Qey qilib içkenge toyup kétimen.

“Kaňguň” yoq her küni qanmay içimen,

İçmise herqandaq dosttin kéçimen.

s.10

Dost emes hettaki öz - özümgimu,
Meyni bir qayça qip kipen piçimen.

Méniñ içiştin başqa işim yoq,
Meyxurdin başka hem yéqin kişim yoq.
İlkimde mey, meyxur hemmisi baru,
Ve lékin etisi qopsam çişim yoq.

Qilsimu kişiler her xil petva,
Men üçün hemmidin mey bek etiva.
Oylañlar bolmisa qéni men kebi,
Meyni dep can bérer kişi nede bar?!

İçimiz şarabni şadaliq üçün dep,
Ve lékin etisi deymiz miñlap xep.
Démekki, mey içiş azla şadaliqqa,
Ömürlük şadaliqni sattim dégen gep.

Xudayim salmiğan süniy azabni,
Tartimiz içtim dep meptun şarabni.
Qéni kim körüptü dünyada bugün,
Meyxurdin artuqraq hali xarabni?!

Şadlansam mey içip duttar çalimen,

Derd tartsam qedehni qolğa alimen.

s.11

Démekki qedehsiz ötmeydu künüm,
Mehşerde Heyyamğa yarap qalimen.

Qan sétip pulini meyge tégişip,
Yürüymen mest - eles her kün éñişip.
Men emes evladım ötidu şundaq,
Çünki mey qénimğa ketti siñişip.

Qavaqni roh yuyar serep bilimen,
Mestlikni eñ aliy şerep bilimen.
Yaq dése hettaki cimi ademler,
Özümni yalguz bir terep bilimen.

Mey içsem yollargä patmay mañimen,
Taki tañ atquçe yatmay mañimen.
Beeyni içken şu meydek süyülüp
Evrişim halette qatmay mañimen.

Mey içsem kétimen bekmü şadalınıp,
(Uçimen goyaki men qanatlinip.)
Miñ epsus oyğansam şu qanitim yoq,
Topida yatimen ikki qatlinip.

Mey maña goyaki can bop tuyular,

Tomurğa - yürekke qan bop quyular.

s.12

Mestlikte qılğan gépim herikitim

Etisi qelbimge şan bop uyular.

Némişqa ‘‘az-az iç...’’ dédikin Heyyam,

Az kéler men üçün hetta yoğan cam.

U işta Heyyamdin ötüp ketsemmu

Ne üçün tegmeydu maña büyük nam?!

Mey maña goyaki yağdek yaqıdu,

Mest bolsam şadaliqim derya aqıdu.

Lékinze mestliktin yéşildim, şuan

Meydemni tümenmiñ çayan çaqıdu.

Saq başni mey bilen sarañ qilimen,

Sarañ bop her qisma parañ qilimen.

Tügimes şu sarañ parañlar bilen

Hemminiñ béşini garañ qilimen.

Añlisam çoñ alim ikentuq eslim,

Kèlidu mèniñmu aşundaq peslim.

(Hazirmu xeq bilmey yürgünü bilen

İçište Heyyamni qilimen teslim)

Derdimni mey bilen yumaqçı bolup,

İçimen her küni ğeyretke tolup.

s.13

Her yusam yaşırıp derdim eksiçe,

Köpeydi birige oni qoşulup.

Çilisam bir parça göşni şarabqa

Özgerdi şu haman betreñ qavapka.

Eqli bar her insan érişer cezmen,

Buniñdin hékmetlik oçuq cavabqa.

Yéqinliq, dostluqni meyde ölçeymen,

Mest bolup yatqan lay - zeyde ölçeymen.

Qançilik köp içse şunçilik yaxşı,

İçiştin toxtaşni qeyde ölçeymen

Sorunğa hökümran méniñla rayim,

İçişke zorlaymen toxtimay daim.

Men peket rayimçe içküzsem boldi,

Qusamdu, ölemdu néme pervayim?

İçiştin imtihan alsa navada,

Bolattim birinci özüm dunyada.

Némişqa bermeydu aşundaq purset,

Erzim bar mahşerde téxi Xudağa.

Némişkin mey içsem, içsem qanmaymen,

Qey qilip tursammu esla yanmaymen.

s.14

Yurtumdin, milletin tansammu bezi

Qedinas şu meydin zadi tanmaymen.

Mey tutsam beziler téxi ‘‘yaq’’ deydu,

‘‘Aşqazan, cigerim emes saq’’ deydu.

Héligu késelken, dil rayim hetta,

‘‘Ölsimu içmise, u qalaq...’’ deydu.

Şarabni cénimdin eziz körimen,

(Öz qelbim dilimni obdan bilimen.)

Xeq işta, sperde, ya ceñde ölse,

Men çoqum amriqim meyde ölimen.

Şarabniñ xumari közümdin ayan,

Qudriti oñ - tetür sözümdin ayan.

‘‘Mest sözi yalğan’’ dep işenmiseñ ger,

Qarap baq, tatarğan yüzümdin ayan.

Bilimen Heyyammu meyde nam salğan,

Bolmisa u qandaq uluğ atalğan?

Dunyada içiştin artuq şerep yoq,

Méniñmu şu yolda mañğınım - mañğan!

Mest mañsam hemmisi qarap kétidu,

Hettaki itlarmu qavap kétidu.

s.15

Biliñki, mestlikim adem, itqimu,

Çoqumki oxşaşla yaraq kétidu

Sahibxan méni dep qoylarni soysa,

Hettaki aldimğa dunyani qoysa.

Rast gépim: bolmasmen qilçilik razi,

Yürigim şarabqa bir çilaşmisa.

Bolsimu mey içken ağziñ séniñki,

Uniñdin çıqqan söz bolsun méniñki.

Tiniqiñ bolsila içimen dever,

Bilseñ çin rayi şu yürükimniñki.

“İçmeymen” dégenni körer közüm yoq,

“Buni iç! téz iç!”tin başka sözüm yoq.

Dunyada méniñ şu rayimdin bölek,

Héçqandaq muqeddes qanun - tüzüm yoq.

Biliñlar mey içsem özümniñ puli,

Rumkini tutqini özümniñ qoli.

Démeñlar aldirap mestlikni peslik,

Mañginim şu büyük Heyyamniñ yoli.

Mey içsem öymü öy köçüp içimen,

Turmuşqa - ammiğa çöküp içimen.

s.16

Bek çöküp ketkeçke uxlap bezide,

Ve bezi oyğınip çöçüp içimen.

İçişke her küni şunçe aldirap,

Botulka - rumkiğa telmürüp qarap.

Camaet aldida pes atalsammu,

Meypuruş teteyge qaldim bek yarap.

İçiştin başqa iş bolsa nérimen,

Nede mey soruni bolsa kirimen.

“Mest dégen aşundaq pes néme” démeñ,

Bolimen axiri meyxur pirimen.

Mey içişni her şenbidin başlaymen,

Yekşenbide niçün qaynap taşmaymen?

Düşenbide şallap taşlap hemmini,

Emma özüm seyšenbiga aşmaymen.

Mey içsem aşqazan, meydem éhçişip,

İçmisem bir yérin kéter qıçışip,

Qıçışqan yamanken éçişqandinmu,

Şuñlaşqa mey bilen qaldim çiçişip.

Mey içsem özümni yolvas sézimen,

Şuñlaşqa hörkirep koça kézimen.

s.17

“Şir”larga yoluqsam ötimen egip,

“Qoy”larni uçratsam béşin ézimen.

Déyiştin arqamdin: “heynes mest, uyat!

Mey içip taptiñmu qilçilik nicat?”

Cavabim: nicatni tonumisammu,

İçişte qildimğu köp usul icad.

Qanmisam bezide rumkini yalap,

Öyümde kim bolsa kétimen talap.

Bek qénip ketsemmu téxi xapiliq

Etisi bala bar yastuq adalap.

Tün teñde mest kélip işik qaqimen,

Şu hamam açmisa çoqum çaqimen.

Mey içmes ayallargı yaqmisam meyli,

Özümdék merd - gañguñlarga yaqimen.

Bir sir bar qéni dey, kimler uqıdu:

Némişqa içken mey yéñip çiqıdu?

Men meyni uluğlap yaşısun désem,

Niçün u köksümge neşter tiqıdu?!

Keçke dep çaqırsa çidap bolalmay,

Çüştila içimen tossa unimay.

s.18

Barimen sen dégen çağdın köp kéyin,

Mest bolup gildiñlap adem tonumay.

Men meysiz qalmaymen qanni satsammu,

“Mest emes” deymen hem qusup yatsammu.

Yiqiliş, soquluş, qusuş aditim,

Héç gep yoq mey üçün capa tartsammu.

Kirelmes eskerler ceñge yaraqsiz,

Yürelmes héç insan aşsiz- tamaqsiz.

Yaraqsiz - tamaqsiz yürsem yürermen,

Ötmeymen bir saet meysiz - haraqsiz.

İçimen seherdın quyaş patqunçe,

Ne quyaş, yene bir tañmu atquçe.

Aylinip taki bir tirik murdığa,

Qusuqqa baş qoyup hoşsiz yatquçe.

Perki yoq men üçün qış bilen yazniñ,

Kériki yoq naxşa - usulu, sazniñ.

Lazimi peketla mey bilen kedeh,

Qaldisi devasi ciq bilen azniñ.

Meyli sen çağırma özüm barimen,

Dostlarniň aşundaq vapadarimen.

s.19

Vapani misali bir toqmaq qilip,
“Yaq!” déseň hettaki béşiň yarimen.

Her küni naştida bir rumka qéqip,
Taşlaymen şarabniň “’çişini çéqip”
Çaqqinim qaysi çiş bilmeymen kéyin,
Turidu aǵzimdin şölgiyim éqip.

Çiqarmış bir ciň mey töt ciň qonaqtin,
Çiqmaymen şunlaşqa daim qavaqtin.
Gem çiqmas hésabim, içsem yérin ciň,
Xalas bop kétimen üç vax tamaqtin.

İçimni mey bilen peves toşquzup,
Yürüymen uçriğan qizlarni tosup.
Qétilsa navada telipimge qiz,
Söydüm dep aǵziǵa qoyimen qusup.

Heyranmen şarabniň sirliq küçige,
Aylinar u bilen adem divige.
Peqetla meyde bar şu sirni izdep,
Bir kirip çiqqum bar şèşe içige.

Mest qilsam alemni mendek, özümdek,

Uxlisa quyaşmu xamuş közümdək.

s.20

Éytiñlar dünyada bar mu büyük söz,

Méniñ şu misilsiz yéñi sözümdək??

Mey içsem bu béşim kétidu,

Putlirim her yanga téyip kétidu.

“Emise némişqa içisen?” démeñ,

Ballirim şeşige béyip kétidu.

İçkende naxşını oquymen taza,

Sorunum bolidu qaynaq bir baza.

Miñ epsus etisi yatsam ölüktek,

Gélimdin ötmeydu zadila ğiza.

Mest bolsam bir dünya qurgum kélidu,

Hem uni rayimçe sorıgum kélidu.

Til - deşnam, muştılrım yatqa ketküçe,

Eñ yéqin dostumni urğum kélidu.

İçküm bar, yaq deymen bezi naz qilip,

(Şu nazni özümge imtiyaz qilip.)

Ve lékin ensirep qaraymen pat-pat,

Boynumni rumkiğa sozup ğaz qilip.

Aditim haraqni dostqıla zorlaş,

Qizitip “yaşisun haraq!” dep tovlaş.

s.21

Peş qilip köñlümni, dostluq méhrini,

Dost - düşmen aldida mecburlaş, xorlaş.

Karim yoq yurt - cahan, el xarab bolsa,

Kupaye maña şu mey - şarab bolsa.

Telipim Heyyamdek emes yuqiri,

Démeymen rava bu hem kavap bolsa.

Balnisitta yatqanni meyde yoqlaymen,

Meyni men aşundaq bek uluqlaymen.

Buvaqliq vaqtimda içelmigenni,

Qılçilik qaldurmay téz toluqlaymen.

Sorunda bir saqi quysa suvare,

“Köp içmey” dégenler qildi avare.

Hemmini bir rettin saylisam saqi

Héçkimde içmeske qalmidi çare.

İçimen qismitim neslik az kélip,

Nadanliq keltürgen mestlik az kélip.

Yatimen koçida tirik murdidek,

Yav közge ilmıgan peslik az kélip.

Menla alğan Heyyamdin bir udumni,

Unimaymen yoqatmisam xudumni.

s.22

Xudum néme büyük udum aldida,

Ativettim meyge dep vucudumni.

Ademlikni mey - şarabka satimen,

Koçılarda töt putluq bop yatimen.

Cismim baru lékin ruhim - cénim yoq,

Rast gep qilsam cansiz göş-latimen.

Bir rumkini qéqivalsam naştığa,

Botulkini boşitimen çaşkığa.

Şu naştidin taki mest bop yatquçe,

Zorlimeymen haraqtin héç başkığa.

Bir sorunda olturğaça sen bilen,

Teñ içişñ kérek cezmen men bilen.

Ölseñ almas ikki pulğa ölükni,

Biraq kéler haraq dégen ‘‘çen’’ bilen.

Urgutmisam haraq bilen qénimni,

Bilelmeymen barmu, yoqmu cénimni,

Qaldurimen evladımğa miras qip,

Héçkimde yoq şu teverrük ginimni.

Toxtimaymen içişni bir başlısam,

Unimaymen çine - çaydan çaqmısam.

s.23

Hésab emes öz xudumni yoqıtıp,
İçkinimni bir kün quşup yatmısam.

İçmigenniñ yançuqığa quyimen,
Xiyalimda közlirini oyimen.
Ne xiyalki, hökümettin qorqmısam,
Térisini şuan tetür soyimen.

Mey içmisem sözlimeymen, qaçimen,
Şuña daim meyde köñül açimen.
Bir saetlik aşu köñül éçişqa,
Barlıqimni sedıqa qıp çaçimen.

Qızlar teklip qılıp tursa tansa dep,
(Biz bolğaçqa sésiq meydin yansa dep.)
Seveb tepip bir buluñda içimen.
Yürek - bağrim yene bir ret qansa dep.

“Bir rumka...” dep işendürüp vedige,
Bir başlısam qavaqtiki “pede” ge;
Gah yalvurup, gahi tillap uruşup,
Hatem bolsa ep qalimen etige.

Şarabni çay qilip çilisam nanni,
Toyğuzup qursaqları qızitti qanni.

s.24

Qursaqların elaraq néme cahanda,
Ne qılay étikad, insab, imanni?!

Zorlaymen içişke, yene içişke,
Yaq dése teyyarman dosttın kécışke.
Dunyada haraqların yaxşısı yoqlur,
Tuydurmay biravniñ qeddin püküşke.

Qalmañlar héç heyran rumkini söysem,
Yaşırar yürükim şarabni körsem.
Tileymen: yasalsa şarabın kempüt,
Héçqaçan ağımdın çüşürmey şümsem.

“Ademniñ dostliri hayvanat...” dések,
Mey içmes némişqa men bilen eşek?!
Dostlarınñ ülpetdaş bolup eslide,
Bille meyl içmiki emesmu bişek!?

İçimen béşimni qilişqa qapaq,
Közümni qızartıp qilişqa çapaq.
Yaraşmas maña saql baş - köz... héçnéme,
Qimmettur qoğundın men üçün şapaq.

İçimen zérikip ademligimden,
Tendurus, bécirim - berdemlikimdin.

s.25

Ayrilip qalganda ulardin tamam,
Zarlaymen kem eqil, bigemlikimdin.

Deydigen haraqniñ mestliki haram,
Men deymen yalğan u yüzde - yüz tamam.
Mestlikte méhriban, kemter bolmisam,
Qilamdim adem ve derexke salam?!

Men üçün cennettur qavaq - réstoran,
Çiqmaymen şunlaşqa bolsila imkan.
Razimen şu ésil cennet içide
Hettaki mey üçün bolsammu qurban.

Bayramdur men üçün mey içken künüm,
Kündüzge aylınar hetta şu tünüm.
Ve lékin etisi bir kün keçkiçe,
Ne işki, çüşüp kéter içimge ünüm.

Bilmeymen bezide zadila şuni:
Meyni men içtimmu yaki mey méni?
Navada meyni men içken sanalsam,
Undaқта éytiñlar men özüm qéni !?

1991-2001-yillar, Mekt

s.26

QUŞQAÇ QOŞIQI

Qar yağmisa bilmes kişiler,

Reŋgimniñ tum qariliqini.

Reŋgu meyli, bilmes téximu,

Yürikimniñ yarilikini.

Esliy neslim aq quşqaç idi,

Biler hemme doriliqini.

Bergen makan qılıp Xudayim,

Yeru - asman ariliqini.

Ürümçige uva salğantim,

Söyüp uniñ baliliqini.

Ötti yillar, aylar, pesiller,

Almaştuq köp boğun - nesiller.

Tilep kelduq lékin hemmimiz

Bu makanniñ amanliqini.

Tova deymen (tilemdikintañ,

İnsan öziniñ zavalliqini??)

s.27

Buzdi axir muhitni ve hem

Hemme canniñ aramliqini.

Örler öydin, zavuttin, kandin,

Her bir kamar, her tirik candin;

Zeherlik gaz, qapqara islar

Qilip cakar ‘‘yaman’’likini.

Aşu ista boyilip bildim,

Tetürlükniñ ravanliqini.

Aqliq niçün bildürelmeydu

Öz reñginiñ cananliqini?!

Yaralğanmu yaki ezeldin

Yoşuruşqa yaramliqini!?

Şuña daim tallamdu ‘‘qara’’

Peqet ‘‘yaq’’tin qurbanliqini?!

Bilelmidim, bilermu insan

Buniñ qandaq cahanliqini...

Qurban bolup tügise aqliq,

Étibarğa ötmise pakliq;

Birla reñde boyalsa dunya

Uniñ axir zamanliqini -

s.28

Bilelmemdu eqilliq insan

Teqdirniñ gumanliqini!?

Bilse niçün toxtatmas yene

Zamanivi nadanliqini?!

(Boldi, heq söz yaqmas qulaqqa,

İnsan aqlar tedanliqini.)

Ayrar emma aççıq réalliq

Pek tebiyy qanuniyetniñ

Qudritiniñ çendanliqini!

2000-yili, Yanvar, Ürümçi

s.29

RUH İQRARNAMİSİ

Çéçekligeç reñsiz rohimda

Nadanliqniñ neslik mévisi;

Özüm xalap bolimen sarañ

Töt ser haraq uniñ dorisi.

Muavini aşu doriniñ

Élandiki Cincañ pivisi.

Égiz - burnum, karnimmu hem

Tamakiniñ obdan morisi.

Qanmigaçqa ularğa esla

Xiroinni çektim nex - nési.

Men boğuldum qat - qat qerzge

Ronaq tapti tety sodisi.

Tutaşti her hüceyremgiçe

Azgunluqniñ çeksiz rélisi.

Şu réliste es - hoşum payxan,

Boldum özüm uniñ olcisi...

2000-yili, May, Mekt

s.30

BİKAR TELEPLER MARŞI

Bikarçi démeñ bizni,
Qavaqlarda tüneleymiz.
Nede bar dése sorun,
Şu yerge üneleymiz.

İş uqmas démeñ bizni,
Télévizor köreleymiz.
Canni qiynimastinla,
Xop huzur süreleymiz.

Kem eqil démeñ bizni,
Sizge ders béreleymiz.
Quruq vede bilen xeqtin,
Köp nep ündüreleymiz.

Şum telet démeñ bizni,
Tebessumğa çümeleymiz.

s.31

Aldanğanlarni körsek,
Exmeq dep küleleymiz.

Bağri taş démeñ bizni,
Rahetni söyeleymiz.
Güzel canane qizdinmu,
Pulğa bek köyeleymiz.

Dapşaq yüz démeñ bizni,

Lenetke köneleymiz.

Bikarğa zeher berse,

Yep hetta öleleymiz.

2000-yili 2-İyul, Mekit

s.32

QAPIYDAŞ RUBAİYLAR

Yaxşı ve yamanni tonup turimiz,

Yaxşını bimalal yunup turimiz.

Yamandin yamanlap qarğap turuqluq,

Yenila sovgatlar sunup turimiz.

Kündüzi şam bolup yorup turimiz,

Kéçisi tügülüp turup turimiz.

Kim alsa qoliğa bir tal sereñge,

“Cim yaq!” dep bəşığa urup turimiz.

Şöhretniñ şəxığa qonup turimiz,

Hel bilen “hösn”ge tolup turimiz.

Sirtimiz parqirap turgini bilen,

İçimiz köpinçe cunup turimiz.

Huvquşqa her vaqıt külüp turimiz,

Bürkütniñ péyini yulup turimiz.

Yaxşını toyguzup yaxşılıqığa,
Yamanğa yantayaq bolup turimiz.

s.33

Özimiz derd tartsaq parap1 turimiz,
Özgige kelgende qarap turimiz.
Özgimu qayturar “ötne”ni eynen,
Şuñlaşqa hemmimiz xarab turimiz.

Menpeet dése qol sozup turimiz,
(Çétılğan sanaqsız kozupturmiz.)
Tügmidek xususi menpeet üçün
Tügmendek göherni buzup turimiz.

Ber disé, éçilmas qulupturmiz,
Al disé, yiltizdin yulup turimiz.
Qalmıgaç qaytidin kökleşke yiltiz,
Sargıyip hemmimiz sulup turimiz.

Köz oçuq cahanni körüp turimiz.
Naşayan işlarğa könüp turimiz.
Ne üçün naehli nesni yaşnitip,
Yaxşını vaqıtsız kömüp turimiz?!

Hoquqqa daim baş tarap turimiz,
Pursetke telmürüp marap turimiz.

s.34

Kövrüktün ötsekla aylinip butqa,
Ademlik babida kamlap turimiz.

Özimiz - özimizge yalap turimiz.
Xiyalda dolqun yargan karapturmiz.
Ve lékin réalliqta uçrisa bir qiz,
Ötelmey boyun qisip qarap turimiz.

“Buğday söz” bizde ciq, sözlep turimiz,
Eñ égiz nişanni közlep turimiz.
Ve lékin çıqalmaq qalsaq navada,
Xeqlerniñ döñini tüzlep turimiz.

2000-yili 2-İyun, Mektap

s.35

ZİRAETLER HESRİTİ

(Satirik Şekil)

Muqeddime

Tün qarañgu (yultuzsiz kéçe)
Gördek sürlük asman gümbizi.
Turup - turup tevreydu zémin,
(Taldi belkim uyniñ müñgüzi1...)

Öydin çıqtım rohim siqilip,
Ensizlikte bolğaçqa relli.
Bargum keldi keñ étizlarğa,

Sap havadin izdep teselli.

Biraq mendin izdep teselli,

Töküşti derd barça ziraet.

s.36

Hesritini şu tilsizlarniñ

Yetküzdümnen qilmay xiyanet.

Kèvez:

- Tèrilimen yaltiraq bilen,

Uşşaq dançe aq mayaq bilen.

Ünmey qalsam (yer qanmay suğa)

Toluqlandim hem tayaq bilen.

Üner çağda déhqan biçare,

Yaltiraqtin çiqirar bir - bir,

Biraq boynum turğaç siqilip,

Qéyip kéter başlirim pir - pir.

Kelgen çağda boyum bir gériç,

Quliqimdin tartar “téz ös!” dep.

(Tüşmu tüştin çaçqan dorilar,

Quliqidin tartti dégen gep.)

Össem eger rayimğa béqip,

Yene dora çéqip toxtitar.

Azla qaldim sarañ boluşqa,
Méni şundaq qiynap qaqqıtar.

Çaçmas çağda zeher dorini,
Esla qurt yémeytti méni.

s.37

Qolda qurt tutup yoqıtıp,
Qandaq toşar ademniñ cénı!?

Küzde better ehval téximu,
Qaqqar déhqan méni satalmay.
Gah sargiyip, gahi kökürüp,
Boğulimen derdte yatalmay.

Şundaq turup zorlar némişqa,
Yene méni köplep térişqa?
Yaralğanmu déhqan biçare;
Étizliktin çıqmay qérişqa!?...

Buğday:

- Térilimen ikin - tüzge men,
Gahi ‘yazğa’ gahi ‘küzge’ men.
Ozuq bolup insanlar üçün,
Yetküzgentim yaşni yüzge men.

Biraq hesret hemrah hemişe,

Aq oğutqa qalgandin béri:
Hüceyremde özgerdi süpet,
Şu oğutni salgandin béri.

Boyum ösüp ketkini bilen,
Şamal çıqsa yétip qalimen.

s.38

Xémirimda nan yaqsa bugün,
Etisila qétip qalimen.

Yogansimu golum ve dénim,
Şarni püvlep ésildür gendek;
Boldi emma emeliy rolum,
Öz ténige yel köçürgendek.

Yel arqiliq süniy semrişke,
Kimler qarşı, kimler bek amraq?
Demdigandu aşu ‘’amraq’’lar,
Bu cahanda yaşısam kemraq??...

Qonak:

- Alte ayda pişattim burun,
Danlirim xil idi mégizdek.
Yobdan, monek... étip suyini,
İçişetti goya qimizdek.

Deytti méni at çişliq qonaq,
At çişidek bolğaç her dénim.
Qisqartilip üç ayğa ömrüm,
Ah, ne qılay, qaldi az cénim.

Céni azni ozuqluq qılsa,
Tehqiq adem aciz bolidu.

s.39

Bilip turup şu heqiqetni
Niçün méni cansız qoyidu?

Yaki méni tériştin meqset,
Doklat üçün san élištimu?
(Sanni yalğan yollap yuqiriğa,
Quruq şöhret - şan élištimu?)

Sahta şöhret özgini hetta
Öz - özini aldaş emesmu?
Özinimu aldığan adem,
Alvastığa qoldaş emesmu!?

Qoğun:

- Çilge, kökçi, teri, naşéker...

Tügimeytti sanisa sortum.

Yétiştürgen méni qedimdin

Ana tarim - söyümlük yurtum.

Tétip baqqan tilini tamşıp,
“Navatmu bu - şékermu?” deytti.
Yurtum ismi tilğa élınsıla,
Çet eldimu talişip yeytti.

Ximiyilik oğut ténimde,
Ximiyilik özgiriş qildi.

s.40

Étim temsiz, baş- közüüm zéde,
Şéşip üçey - bağrim téşildi.

Yiltizimğa kömülse buya,
Abhayat bolattım goya.
Saxtiliqqa sézik tarttım,
Néme üçün insan köz boya?!...

Tavuz:

--Qoğun bilen oxşaşqaç zatım,
Oxşaş hesret piğanim - dadım.
Oxşımığan birla teripi –
Kavaklaştı iç bağrim - qatım.

Por kötektek yoğiniğan bilen,
İçim kavak, temimmu lavza.
Aq bolğiniş asaritidin,

Qutulmasmu şeheru yéza?

Şal:

--Köçürülgeç maysam patqaqqa,

Şorğa çıdap ösettim suda.

Çidimidim ‘‘aq alvasti’’niñ

Zehirige ah, nitey Xuda!

s.41

Aqliq esliy simvol idi,

Asayışlıq izgü tilekke.

Niqablinip alvastılar aq,

Çüşti bugün rezil körekke.

Ademlerni azdurgan aşu,

Xiroinniñ çümperdisi aq.

Yerni, bizni bulğıgan aşu,

Reñlik oğut hösni hem şundaq.

Niqab boldi zeherge bugün,

Eslidiki güzel reñ - boyaq.

Altun simda yasalsimu ger,

Qiltaq dégen beribir qiltaq.

İşenmise ademler eger,

Gürüçümni körsun sinçilap.

Bir yıl tura - turmay xaltida,
Mite dégen kéter migildap.

Birer xalta güriç dégenniñ,
Cemiyette kariğu çağlıq.
Biraq pütkül cemiyet, canlıq
Tupraq hava, suğıla bağlıq.

s.42

Maña pakız quyulğan sular,
Aq oğuttin kéter bolğınip.
Éqip çıqsa, ériq - östeñler,
Hesret yutar ünsiz tolğınip.

Çünki aşu bulğanğan sular,
Bulğar barçe derya - köllerni.
Bulğar hetta Torgay vetini,
Bulğanmığan çeksiz çöllerni.

Şoxla:

-- Otqaş kebi culalap turğaç,
İsim qoyğan dep maña: <<Şoxla>>.
Mana emdi ikki kündila,
Makçıyip men boldum aq potla.

Üç kün qoysa potlam kökirip,

Bekmu betreñ paxtilişimen.

Éytiñlarçu, ey köktatçılar,

Men némişqa saxtilişimen?!

Sevebğu maña bek éniq,

(Xeçke sétış üçün tériğan.)

Bir - birini aldap ademler,

Saxtiliqta teñla qérigan!

s.43

Tova deymen ademlerge men,

Öz - özini aldar némişqa?

Néme üçün bek amraq ular

Özi xalap aq bulğinişqa?!...

Xatime

Növet saqlap kalğan ziraet,

Turar idi hesret töküşke.

Tapalmidim héçbir yerdin cay,

Xicilliqta esla möküşke.

Rast emesmu eziz dostlirim,

Ziraetler hesret - nalisi?

Qaçan qaytar “xalta koça” din

Xam süt emgen adem balisi!?

1999-yili İyul, Mekit, Yaxumdan

s.44

... DƏDİ

Bir “xocayin” bar idi,

“Könlü-köksüm keñ” dedi.

“Bay boluşta puqrayim

Alemdiki eñ” dedi.

Ləkin képez yérige,

“Tapşurisen leñ!” dedi.

Qırğa kendir térisa,

“Çektin neşe beñ!” dedi.

“Sizçu?” dése çalvaqap,

“Maña qoyma zen!” dedi.

“Men dégen yurt igisi,

Hökümetge teñ” dedi.

Ləkin puqra nan dése,

“Nan yoq, hava yeñ!” dedi.

s.45

“Sorap qalsa başqılar,

Göş yégenmen deñ!” dedi.

“Tanaviñni tartimen,

Rastini déseñ!” dedi.

Balisiğa ögitip,

“Bu dégen bir ceñ” dédi.

“Ceñ dégenniñ biri rasit,

Toqquzi sir – reñ” dédi.

Buni añlap balisi,

“Köp iken töhpeñ” dédi.

Başliqim bek kérilip,

“Bol mendek herreñ!” dédi.

Rohidiki ösmiñi

Perdaz qilip “meñ” dédi.

Biraq şu “meñ” uniñğa

“Bilseñ men leheñ!” dédi.

“Dem tartimen cismiñni

Tügisun gelveñ!” dédi.

1999-yili İyul, Merkit

s.46

BİR SAQİĞA

(Bir Şairğa Teqlid)

“İç!” deseñla, “vay xoş” dep içip bersem bolamti?

Képinini özümniñ piçip bersem bolamti?

Töt putluq bop koçida dost - düşmenniñ aldida

Qusup iştan - köñlekke yétip bersem bolamti?!

“Oğul bala!” dep qoysañ şapilaqlay müremge,
Piçiqimni dostumğa tiqip bersem bolamti?

Xelqialem aldida qélip çeqsiz nepretke,
Bu cahanda bir saña yéqip bersem bolamti?!

“Qedeh qılay kallañniñ söñikini ber” déseñ,
Botulkida méñemni çéqip bersem bolamti?!

“Öyüñ muşu, kirip yat!” déseñ görni körsitip,
Öz qolumda aǵzını éqip bersem bolamti?

Miras qılip evladqa aşunçıla illetni
– Qalduruşqa miqrobini béqip bersem bolamti?!

1998-yılı 2-Avgust, Mekit

s.47

XET YÉGEK ŞEHER

Bir şeher bar ölkemde,

Harmay - talmay xet yeydu.

Xet igisi künü tün,

Cavab kütüp derd yeydu.

Séğinişni tuǵqanlar,

Xetke pütüp yollaydu.

Emma qaytmas cavab xet,
(Sevep tépip gollaydu.)

Salar xever - maqale,
İxtiyariy muxbirlar.
Taşlar biraq sévetke,
Xeverge ‘’milyonér’’lar.

Evetidu şairlar,
Yürikini şeir qilip.

s.48

Yer unimu sévetler,
Birer yüzni bir qilip.

Povésit, roman, hékaye,
Patmisa ger sévetke.
Şire - işkap teyyardur,
Yéyiş üçün öçretke.

Démek aşu şeherniñ,
Hemme yéri xet yeydu.
Xet igisi künü tün,
Cavab kütüp derd yeydu.

1998-yili 8- Ağust, Ürümçi

s.49

ŞEHİR ŞECERİSİ

Şehirlerde bulaq yoq,

(Bolsa lékin kétidu.)

Şehir dégen bir qaynam,

Béşin qéyip kétidu.

Şehir yoli şemşerdek,

Putuñ téyip kétidu.

Yiqılsañla eñniñni,

Xeqler kiyip kétidu.

Şehirlerde tor tola,

Şeytan béyip kétidu.

Şuñ köptür kembeğel,

Kazzap béyip kétidu.

Şehirlerde pulni dep,

Yariñ ténip kétidu.

s.50

Şuñ hemme - hemmidin

Rayiñ yénip kétidu.

Şehirlerde ademge

Adem toyup kétidu.

Çünkü aşu ‘’adem’’ler

Közüñ oyup kétidu.

Şeherlerde insabqa,
Şeytan séyip kétidu.
Şuña köpler qeddi saq,
Qelbi méyip kétidu.

1998-yili 16- Ağust, Ürümçi

s.51

XİZİR SÖZLİRİ

BENDİLER

Méve bergen derexge,
Çalma atar bendiler.
Apaq halal pak sütke,
Lay su qatar bendiler.

Şarab üçün qénini
Pulğa satar bendiler.
Özi xalap sarañ bop,
Qusup yatar bendiler.

Amet kelse élipla,
Beder qaçar bendiler.
Apet kelse özgige
Döñgep çatar bendiler...

Hey bendiler - bendiler,

Niçün xamsüt emdiler?

Aşu rohiy ösmiñi,

Emdi kimmu rendiler?!...

s.52

EMES BEXTİÑ QAVALARDA

Ecdadiñ yaşap ötken,

İsil textu ravaqlarda.

Merdane muqam tovlap,

Dutar, tembur, ravablarda.

Bext - hörlük, inaq - ömlük,

Tilep secde tavaplarda.

Bergen ni miraslarni,

Ciq tarixiy sinaqlarda.

Bir - birlep yoqattiñ sen,

Biraq uni tozaqlarda.

Bablandiñ talay mertem,

Quruq maxtaş çavaklarda.

s.53

Aldinip çavaklarga,

Mey içkeç tavaklarda;

Bordaldi nicisi şeytan,

Vucuduñda - kavaklarda.

Eks etti talay pacie
Aşu aççıq savaqlarda.
Bil emdi şuni insan,
Emes bextiñ qavaqlarda.

s.54

BİR BAYĞA

Kömür alsañ qalimay, saqlap - saqlap taş qildiñ,
Alma alsañ ariyet, qayturarda maş qildiñ.
Aççıq açqan qorsaqqqa, nanni aş qildiñ,
Teret qilsañ yoğanraq, içiñni uvaş qildiñ.
Aldap elni qesemde, bildürmey bulaş qildiñ.
Şundaq tapqaç pullarni, xeclimey bağaş qildiñ,
Sendin eşip ketkenni, körseñ miñ qarğaş qildiñ,
Qarğap harmay lillani, melunğa yaraş qildiñ.
İnsapiñni el üçün, tégi töşük daş qildiñ,
Okyangá nepsiñniñ, qilni tomur - qaş qildiñ.
Şuñá xotun yeñgüşlep, yıldin - yılğa yaş qildiñ,
Qaş - közini çektürüp, bekmü süniy şaş qildiñ.
Biraq perzentliriñni, xar, yétim, yavaş qildiñ,
Qandaq çiday ularğa, bir yatni “dadaş” qildiñ??
Bayniñ eqli aşumu, (rezil rohni paş qildiñ.)
Éytqin niçün éniñge, bir qapaqni baş qildiñ?!

1996-yili Séntebir, Mekit

s.55

ÜZÜK NEPESLER

(Satirik Qiteler)

Erkiler boynumda tikenlik bilek,
Söyğünüñ teptidin muzlaydu yürek.
Uxlaymen uyquni uzartip özüm,
Köñüllük küyümdur yéqimliq xorek.

Şu qeder külkilik yéqimliq nalem,
Añlimas (bir esir yiraqta alem.)
Alemu ademdin pervayim pelek
Ayrılmas hemrahdur hemişe sayem.

Nezirim erşke salidu saray,
Erştin perşke qandaqmu qaray?
Ve lékin geyvetke orun bar dése,
Hettaki koyıqap, dozaxqa baray!

İştiha ambiri bolup qulıqım,
Qiziydu sudimu bir cüp tuyqım.

s.56

Çapimen ustira süritide téz,
Béşimdin çüşüp qalsa meyli tumıqım.

İmtihan kepqaldi toşqandek taqlap,
Nezmemmu turğanti qurğuydek saqlap.
Cavabim qurğuyi soqqın qéni téz,
Biçare toşqañçaq ketsun mollaqlap.

Rizqini qarmaqqa tapşurğan béliq,
Piltiñlar xuşluqta karniyi yériq.
Qarmaqqu barmıǵan karnay aldıǵa,
Yemni dep karnayniñ kelgini éniq.

Şairlar şekerdek neşter tiliñlar,
Til - deşnam yaǵqanda xoş bop külüñlar.
Tileymen xalimay azab silerge,
Ötmisun rahette héçbir künüñlar.

Elvida es - hoşum kettiñ qayaqqa,
Layıqqu sen şu tap talay tayaqqa.
Sensiz men qeyerdin izdeymen nezme,
Boldi qoy qaytip kel tézdin buyaqqa.

Nızıqap nésivem tüner tünlerde,
Közlirim op'oçuq uqlar künlerde.

s.57

Qilimen qabahet bextimni bayan,
Külgidin tökülgen derdlik ünlerde.

Ah urup, külimen, öksüp, valaqlap,
Ürikim çapıdu tinmay palaqlap.
Oquymen her kéçe açmay közümnı,
Yette qat asmannı bir - bir varaqlap.

Lavuldar miñ yalqun gecgemde istek,
Parqırar teptidin yüzlirim mistek.
Çapimen izimda turupla cimcit,
Araqığa uçqandek çapqan rélistek.

Uprimas külkiler bilep qoyğanga,
Yığlımas sumu hem palaq urğanga.
Küleyli hörkirep közlerni yaşlap,
Şairlar qehrilik bezme qurğanga.

Des turup putliri qovuşqan attek,
Yaltıraq tömürni çiritken dattek.
Qılaylı süyülüp gazdek tentene,
Dumbıqı yırtılğan heyvet parattek.

Ğelvirde turmaydu ğem yémes ğayem,
Sailda segider söyümlük sayem.

s.58

Şekilsiz şöhattur şereplik şertim,
Reqıbım ğelibisi maña hem ayem.

Yazda qar, qış küni yamğur tileymen,
Yürekni yalqunda yөгep bileymen.
Uprığan uyquçan oruq ümidni,
Botulka böşükiga bacsız böleymen.

Xuşum yoq xeqişlik xendan xor bilen,
Küyümni dümleymen hörsiz hor bilen.
Yaşaymen yaxşını yaratmay yana,
Digvarmu tüzmeymen güldek gör bilen.

Qıpqızıl qénimğa qara reñ qétip,
Apirip kündüzge köp pulğa sétip.
Bay bolup barçidin bordap özümni,
Yatimen uyqumniñ temini tétip.

Salğanda reqibler boynumğa gire,
Sépimen sayemge mezzilik zire.
Burutum bar bolğaç burnum bek sezgür,
Ve lékin kündüzde körimen xire.

Hayatim kiridu pat - pat çüşümge,
Bérimen cénimni aña ösümge.

s.59

Qanmastin qarañgu öyge qariqim,
Tinimsiz tartidu reñsiz resimge.

İzdeymen bextimni bexttin qéçip,
Tileymen ömrümni vaqtini qéçip.
Alidu derd - elem izzetlep qarşı,
Hemişe hayasız xuşçiray éçip.

Vicdanim vaqitliq vapadin vaşaň,
Qollimas qerzdar qatirim qaşaň.
Guvahdur gumransiz gödek gunahim,
Bayaşat baturmen binava, boşaň.

Qizitmam örlise tonurda segip,
Mañimen tüz yolda toxtimay egip.
Aldimni qilmastin etige etey,
Yaşaymen peqetla ötmüşni egip.

s.60

QELEM HEQQİNİÑ BAYANI

Qelem bilen qétılgaç
İsmim bekmu çirayliq.
Nimcan cismim ve lékin
Şu ismimğa nalayiq.
Bayan qilay erzimni
Añlañ qéni xalayiq.

Addiy bir bet salam xet
Qandaq teste yütidu?
Şundaq xetni yazdurgan
Buni obdan bilidu.
Şuña şuan ‘‘köñli’’ni
Pütükçiğe tutidu.

Biraq eser yazğanğa
Kim tutuptu ‘‘kõnli’’ni?
Yaratmaydu söyğini
s.61

Hetta uniñ eñlini;
‘‘Bu söz rastmu’’ deseñla
Guvah qılay teñrini!

Yazar eser el üçün
Alim, şair, injénér...
Herbir pikir, her sözni
Qilip tehlil birmubir
Püter çaçlar aqirip
Qan qayğanda bir şéir.

Turar tehrir aldida
Boyun qisip neççe ay.
Yolğa salar ciqini
Dep: ‘‘Alğın sen gördin cay!’’
Az bir qismi silerge
Açar bette xuşçiray.

Qalar aptor aşu çağ
Méni guva yad étip.
Harduq yetken qelbini
Ümid birle şad étip.

Küte - küte axiri

Yazmu kéler qış kétip.

s.62

Bérilmigeç yol xéti

Men solaqta yatimen.

(Namim yoğan bolsimu

Tartmığila patimen.)

Qurbani bop hoquqniñ

Abruyumni satimen.

Medikarmu her küni

Pulini neq alidu.

Emma qelem ne üçün

Heqtin quruq qalidu?!

Méni aşu heq soal

Daim oyğa salidu.

Tegsem aptor qoliğa

Yadap bekmu halsirap.

Kéler beş - on dostliri

Şuan undin hal sorap.

“Yuyup” méni tügiter

Ular içken mey - şarab.

Heqqi turup qelemniñ

Men igemge aşmaymen.

Xicilliqta ne üçün

Heyhat qaynap - taşmaymen?!

s.63

Añlañ qéni xalayiq

Soalim bar taşlaymen.

Mendek “qelem heqqi”ge

Bir tal qelem kélemdu?

Buni añlap “biñgorçı”

Qeh - qeh urup külemdu?

Qaplap “biñgur” bazarni

Qelem qérip ölemdu?!

Qelem simvol némige

Ey çoñ ambal bilemsiz?

Biñgur bilen el - veten

Qudret tapar delemsiz?!

Nurlinamdu kéleçek

İlim - pensiz, qelemsiz?!

Yéziş üçün qelemge

Siyah kérek, heq kérek.

Sizge oxşaş aña hem

Nési emes neq kérek.

Qanun bergen hoquqni

Qilar hemme xeq kérek!

s.64

Aşu qanun - hoquqta

Bar méniñmu ölçimim.

Lékin icra bolmay u

Qaldi talaylap kémim.

Éytiñlarçu xalayiq

Qaçan tüger bu gémim?!

1996-yili 20- İyun, Mekt

s.65

MEYXORLAR MARŞI

Qoral qilip çokini, bomba qilip şéşini,

rumka bilen atimiz.

Akop qilip ériqni, tolduralmay yériqni,

yol boyida yatimiz.

Nede qandaq oq tegdi, kimlerge göş loqtegdi?

oylap gemge patimiz.

Taşlap axir gemlerni, izdep şu dem “kem”lerni,

qavaqqila çapimiz.

Qulaq salmay erzge, pervay qilmay qerzge,

naştigila qaqimiz.

Bir istakan mey bilen (bezi quruq qey bilen)

“‘çiş’”nimu çağımız.

s.66

Qayta ceñge kirelmey, tüz yollarda yürelmey,

yene “‘akop’” tapımız.

Akopta bir yatqançe (bir istakan atqançe)

polat bolup qatımız.

(Başqilardek béli boş, boyni yumşaq çalagoş)

emes undaq lata biz!

Pirimiz bar Heyyamdek, köñli bahar eyyamdek,

şundaq uluğ zatımız.

Zatimizdin tanmastin, meyge meñgü qanmastin

hetta canni satımız.

Kim alaysa bizlerge, cakadur bu sizlerge.

tanavini tartımız!

Bilsiniz del şunlaşqa (sizdeklerni oñlaşqa)

mana içivatımız....

1995-yili 14-dékabr, Mekit

s.67

QANUNNİÑ SÖZİ

İsmim bekmu heyvetlik,

Dalaletlik - devetlik.

Télévizorda, gézitte
Yoqtur mendek söletlik.
Hemme tilda zikrimen,
Bu cehette ametlik.
Türlirimmu köpeydi,
(Boldum ceddi - cemetlik.)
Şuña tovlar yiginda
Dep: ‘biz bek diyanetlik.
Qanun - dölet tüvrüki
Candin eziz qimmetlik.
Başqurimiz döletni
Qanunga itaetlik.
Cazalap biz kimde - kim
Bopqalsa xiyanetlik;
Teñsizlikni tügitip
Tikleymiz adaletlik...’’

s.68

Biraq yigin tügise
Bolmas u söz saetlik.
Men işkapta qalimen
Başlinidu çöpqetlik.
Çöpqet dégen, rehberge
Mendin şanu şevketlik.
Testiqlaydu çöpqetke
Her nersini tilxetlik.
Çünki çöpqet şu ‘xet’’ke

Pul taşlaydu ğeyretlik.
Şu pul boğqaç ğelimdin
Nimcandurmen hesretlik
Nimcan nerse amalsız
Bolar iken taqetlik.
Taqet qañçe uzarsa
U men üçün apetlik!
Ensireymen apetler,
Kimni qılsa lenetlik;
Lenetlerge kömülgen
Ömür boyi ğem - derdlik.
Qarğaş emes rast söz bu
Misal köpqu ibretlik.
İbretlerni körmigen
Meğrurlaşqan namerdlik!

s.69

Namerd gerçe bir mehel
Bolsimu hem döletlik;
Basar uni axiri
Qabahetlik, ğepletlik.
Çünki namerd ezeldin
Bolğaç rezil adetlik;
Xelqialem aldida
Ta meñgüğe nepretlik!
Ğeplet, nepret basqanlar
Bolsa qañçe qametlik;

Tuymastinla bir küni
Kéter bolup rehmetlik.
Şuňa méni tüzgenler
İcra qiliñ cüretlik.
Siqsa galdin pul, hoquq
Qandaq bolay qudretlik?!
Aşsa méniñ qudritim
Siz téximu hörmelik.
Yaşar elmu xetircem
Ene şu çağ rahatlik.
Méniñ éytar sözüm şu
Hazirliq hem ebedlik.

1995-yili Dékabr, Mekit

s.70

HÜNERVENLERGE

Muqeddime

Hünervenler kéliñlar,
Özüñlarni körüñlar.
Körüp ‘‘lilla eynek’’tin
‘‘Qara’’ nede, biliñlar.

Heq gep qildim el üçün,
Ağrisimu diliñlar.
Yaxşı dora aççıqtur,
Şu doriğa könüñlar.

Meyli hazır rencişip,
Kérilsimu géliñlar;
Razi bolup axiri
Çüşengende külüñlar...

s.71

Aşpezge:

Aşpez ustam dukanda,
Bir das yunda turamdu?
Nimka balılar uniñda
Qaç - quça yuyamdu?

Şu qaçığa aş usup,
Xéridarğa qoyamdu?
Şundaq qilsa ve yaki
Qorsaq bekrek toyamdu?

Qorsaqni dep hünerven
Elge tozaq quramdu?
Oylap béqiñ bu işqa
Vicdaniñiz unamdu??

Seypuñğa:

Neççe yandım tapalmay,
Seypuñ ustam barmusiz?

Vede başqa, iş başqa,
Ciñmu yaki camusiz?

Xéridarni aldaşta
Séhriger heyyarmusiz?
Hazir barti, emdi yoq...
Deydu, bir ervahmu siz!?

s.72

Tapsam sözlep harmaysiz,
Qoşumçe meddahmu siz?
Qayturamsiz yene şu
Gep bilen budamu siz!?

Yağaççığa:

Hünervenler içide
Xéli dañliq bir baysiz.
Neziriñiz bek üstün
Uşşaq işni tutmaysiz.

İş alsıñniz navada
Turum tutmay miqlaysiz.
İş igisi köremise
Bir buluñda uxlaysiz.

Emma pulğa kelgende

Sintini kem almaysız.

Élip aldin bar pulni

Etisila çıqmaysız.

“Bir aylıqken” dégen iş,

Pütmes hergiz on aysız.

On ayğıçe yüz yerde

“Yağaç qazan” yasaysız.

s.73

Sétişta şu qazanni

Atiñizdin yanmaysız.

Démek aşu ‘hüner’de,

Şeytangimu yaraysız.

Biraq ustam el - yurtqa,

Qaysi yüzde qaraysız?

Şundaq turup némişqa

Başqa bir nam almaysız?!

Şalçığa:

Şalçı ustam eslide,

Siz yağaççı idiñiz.

Oyiñizda şalçılıq

Asanmikin dédiñiz.

Şundin béri tok bilen

Şal tilipla yüridiñiz.

Pulni ayrim élipmu

Çapan şalni yédiñiz.

Yağaç - şalni yéyişke

Yaki herimidiñiz?

Pexes boluñ yağaç yep

Zoraymisun zédiñiz.

s.74

Şopurğa:

Ustam sizçe yoluçi

Xumdandiki késekmu?

Qaçilaysiz késektek

Ornum qéni? désekmu.

Tolup ketken tursa liq,

İşik, ramu kéşekmu?!

Toxtaysiz baş qaşlaşqa

Hetta qol kötürsekmu.

Puliñizğa köngeçke

Yolğa qoyğan cisekmu?!

Kari yoqken biz bilen

Qistilişip ölsekmu.

Ölse sizge köp ziyan,
Tölitiler mişekmu.
Demsiz yaki ‘razimen –
Mişek manta yésekmü...’!?

Tamçığa:

Tamçı ustam témiñiz
Muşu yilda pütemdu?
Hemme tamçı témini
Çala taşlap kétemdu?

s.75

Töt - beş yerdin iş tutup,
Bir céniñiz yétemdu?
Öy igisi tit - tit bop
Her kün sizni kütemdu?

Bu yaz ketse, qışçe,
Satma yasap ötemdu?
Hünervenmu aşundaq
Xeqni bozek étemdu?

Xatime

Hünervenler yalganni
Kespiñlarga qatmañlar.

Qolnıñ kiri pul üçün
Yüzüñlarnı satmañlar.

Özüñlarnı çağlimay,
Poni yoğan atmañlar.
Poçilikniñ nicaset
Azgılığa patmañlar.

Yalganni hem saxtini
Hünerge héç qatmañlar.
Hüner dégen bir göher,
Göher bilen çaqnañlar!

1993-yılı Avgust, Mekit
s.76

PERZ VE QERZ

Kirip keldi öyge töt méhman,
Çüştün kéyin saet beş bilen.
Körpe saldı sahibxan törge,
Çıqtı ular meynet keş bilen.

Yuqti etles körpe yüzige,
Keş ipkelgen nicis tézekler.
Bulğandi ah, nazinin qızlar –
İşligen gül, reñdar bézekler.

Bolğaç körpe biçare tilsiz,
İssiq - issiq yaş aldı közge.
Çidimastin bu halğa qelem,
Körpe üçün atlandi sözge:

- Hey hörmətlik, qedir - qimmetlik
İzzet tapqan éziz töt méhman;
Éytiñlarçu qéni özünlar -
Eqıllıqmu ve ya döt méhman?!

s.77

Méhmanlarni izzetleş, kütüş,
Sahibxanğa sanalsa perz;
Sahibxanni hörmetleşmu hem
Méhman üçün emesmu qerz?!

Sahibxanniñ salğan körpisi,
Méhman üçün izzet emesmu?
Şu izzetni deysende qılış,
Eqelliysi - bek set emesmu?!

Körpe bilen topiniñ - yerniñ,
Bilmemsiler perqini yaki?
Özgermemdu bu qopal adet,
Siler görge kirküçe taki!?

Epsus,
Görde héçbir musulman
Keşi bilen yatmaydu hergiz.
Özgerteyli naçar adetni
Ey eqilliq méhmanlar biz téz!!!

1992-yili, Mekit

s.78

SEKKİZ SÜRİTİM

(Satirik Dastan)

Muqeddime

Taşlaş üçün köngen şu illitimni,
Bir körsitey yérip yürek qétimni.
Sorimañlar lékin namu étimni,
Teqdim qaldim sekkiz tal süritimni,
Men aşundaq könüp qalğan oxşaymen:

1

İs - yadim hoququmni saqlaşta,
Çiñ turimen şuña çoñni yaqlaşta.
Künüm öter tezim bilen maxtaşta,
U aqmisa dastixanda ‘’paqlaş’’ta
İş toğrilap könüp qalğan oxşaymen.

s.79

Hoquq üçün men hemmini gollaymen,

Yuqirığa sanni yalğan yollaymen.
Tekşürse ger, yançuqini tomlaymen,
Şundaq qilip öz - özümni qollaymen,
Men qollapla könüp qalğan oxşaymen.

“Puçaq” berse qorqmay dadil kesmeymen,
Muzakire qip bolalmay esmeymen.
Şundaq qilip héç qorsaqnı esmeymen,
İradem çin emma belni yeşmeymen,
Şu usulğa könüp qalğan oxşaymen.

Pakliq dése sözlep - sözlep harmaymen,
Kelse - kelmes sovgá - salam almaymen.
Nep çıqmığan yerge emma barmaymen,
Yeñ içide berse hergiz yanmaymen,
Sodilişip könüp qalğan oxşaymen.

Bezi yattım balnitsılarda ten üçün,
(Kişi bilmisun, ikki bolaq qen üçün.)
Désemmu ger ağzımda “veten üçün...”
Hoquq ela hemmidinmu men üçün,
Hoquqıla könüp qalğan oxşaymen.

Néme? “saña miñlap lenet!...” deydiğu?
Men bir mecnun, hoquq xuddi Leyliğı.

s.80

Men össemla xeq nim bolsa meylıǵu,
Mana bu söz mendeklerniñ peylıǵu,
Peylim şundaq könüp qalǵan oxşaymen.

Héç ğémim yoq cahanni su bassimu,
Apetlerdin elniñ béşi qatsimu.
Kün alalmay yurtni taşlap qaçsimu,
Maña ular qançe gunah artsimu,
Héç ğémim yoq könüp qalǵan oxşaymen.

Çucañ, hakim, valiyliqqa ösküçe,
Ösem deymen taki dahiy bolǵuçe.
Ötermenmu şu armanda ölgüçe?
(Ah, çüşümge bir kirsıçu bu kéçe...)
Teme qilip könüp qalǵan oxşaymen.

2

Çoñ mesçitniñ béqinida mehellem bar,
Kişi körse eymengüdek sellem bar.
Şuña daim qoltuqumda zellem bar,
Çapturuşqa atlarni hem ‘’çellem’’ bar,
Zellilerge könüp qalǵan oxşaymen.

Qoyuvélip körkem saqal - burutni,
Kem kilmastin tildin daim durutni,

s.81

Men toplidim köp ixlasmen murti,
Xeq bilmisun dilimdiki qurti,
Şu qurtqa könüp qalğan oxşaymen.

Sorun bolsa çıqsam deymen törige,
Göş kelmeydu quruq ayet - sürige.
Rast gep qilsam nepsim oxşar borige,
(Niçün baqaq berdikin pes çorige?...)
Qizğinipla könüp qalğan oxşaymen.

Xuda méniñ muhapizet qalqinim,
Bilinmeydu şuña ceri salğinim.
Maña lazim şu banida alğinim,
(Yumulmaydu sirtığa héç alqinim,)
Élişqıla könüp qalğan oxşaymen.

“Yaman”, “gunah” dep çitlaymen yollarni,
Ram qilimen şu usulda gollarni.
Çüşürmestin duadin héç qollarni,
Yığivaldim “hecge” dep köp dollarni,
Şu dollargá könüp qalğan oxşaymen.

“Davalaymen...” dep késelni - apetni,
Sattim pulğa Erepçe köp ayetni.
Xeqke téñip u dunyani – “rahet”ni,

s.82

Söydüm özüm kelgen nex halavetni,
Halavetke könüp qalğan oxşaymen.

Mesçitlerde savabliqni sözleymen,
Lékin özüm nep bolsa dep közleymen.
Bérer özi - (héç kişini ezmeymen,)
Şuña muşu yoldin peqet bezmeymen.
Şu yolumğa könüp qalğan oxşaymen.

3

Çin erkektek mey içimen tavaqta,
Öyde emes koçılarda qavaqta.
Bezi qonup qalimen şu ‘‘ravaq’’ta,
(Kétip bolay öyge emdi nevaqta?)
‘‘Ravaq’’largä könüp qalğan oxşaymen.

Xeq ném dése devermemdu, karim yoq,
Meydin özge amriqim yoq, yarim yoq.
İçmisem héç turalmaymen çarem yoq,
İçivélip çaldim gitar tarim yoq,
Men karim yoq könüp qalğan oxşaymen.

Künde bérip secde qilip qavaqqa,
İqbalimni téğişimen haraqqa.

s.83

Uruşimen tartsa öyde soraqqa,

Qorqmaymen hem élinammu qamaqqa,
Şundaq qorqmay könüp qalğan oxşaymen.

Deydu téxi: “’isit, séniñ mestlikiñ!
Haraqtındur bilseñ muşu peslikiñ.
Oñşıarmu şu adem emeslikiñ?
Qaçan tüger bala - qaza neslikiñ?!...”
Mestlikimge könüp qalğan oxşaymen.

Men deymenki - bextim méniñ şarabta,
Néme lezzet meysiz miñ ciñ kavapta?
Qedeh yasap çéqip tembur - ravapta,
Mey içimen barsam hecge, tavapta,
İçişkila könüp qalğan oxşaymen.

Bir icadım - oyum bartı, qéni dey:
Tomurumda qénim emes aqsa mey;
Ene şu çağ qılmas idim zadı qey,
Yémes idim zakuskiğa göşu, sey...
Men icadkar könüp qalğan oxşaymen.

Mey tüpeyli bolsam meyli öysiz, tul,
Meyli bolsun kiyimlirim culu cul;
Qerz élip içimen bolmisa pul,

s.84

Men yaşaymen bolup şundaq meyge qul,

Qulluqumğa könüp qalğan oxşaymen.

Mey dégenlik - méniñ qénim, yilikim,

Mey içmisem méniñ néme kérikim?

Hésab emes çılaşmisa yürikim,

Şuña mestur hetta arzu - tilikim,

Mest tilekke könüp qalğan oxşaymen.

4

“Cahan aşu...” deymen quduq ağzını,

Çiñ taqaymen şuña ışık - davzini,

Ayrımaymen leziz bilen lavzini,

Yaqturmaymen, çéliş, beyge, havzini,

Quduqqıla könüp qalğan oxşaymen.

Qaldurimen hemme işni etige,

Bekmu vepa qip ketmeymen vedige.

Özüm amraq yéñi çıqqan pedige,

Qılçe perva qılmaymen xeq derdige,

Men pervasız könüp qalğan oxşaymen.

Beziler tañ, ğaye - paye deydiken,

Özliriçe el ğemini yeydiken.

s.85

(İkki puti bir ötükte - xeydiken...)

Tova deymen, döt iken, bilmeydiken,

Men eqilliq könüp qalğan oxşaymen.

Purset tapsam tiriklerni qesleymen1,

Yiqitsam ger, patıñıǵa desseymen.

Ölgenlerni rehmetlik dep esleymen.

Beldin aqni uzunǵıçe yeşmeymen,

Qestlep - eslep könüp qalğan oxşaymen.

İşim bek köp, zadi bikar yatmaymen,

Yégir tapsam koçılaymen - tatlaymen.

El dégenniñ gecgisidin atlaymen,

Başlıq körsem belni püklep qatlaymen,

Qatlınişqa könüp qalğan oxşaymen.

Bek ‘‘aq’’largı qara - qura çaplaymen,

‘‘Qara’’larnı pat - pat otqa qaqlaymen.

‘‘Yéşil’’, ‘‘sériq’’larnımu hem bablaymen,

Şundaq qilip bir özümla çaqnaymen,

Özüm çaqnap könüp qalğan oxşaymen.

Yaratmaymen, kiçik işqa zoqum yoq,

Enqa atay désem emma oqum yoq.

s.86

Miney désem éşikimde toqum yoq,

İsmim cahan bazarıda çoqum yoq,

Men ‘‘bazarsız’’ könüp qalğan oxşaymen.

Aqmu kirdi tola oylap béşimge,
Şunçilik tar qıl patmaydu içimge.
Amet kelse eger yéqin kişimge,
Ğuçurlaştin ağriq kirer çişimge,
Çiş ağriqığa könüp qalğan oxşaymen.

Körmeymen héçqandaq işni özümdin,
Yamanlaymen qanuniyet - tüzümdin.
Kim iken u çataq tapqan sözümdin?
Set körünmey téz yoqalsun közümdin,
Yamanlapla könüp qalğan oxşaymen.

Çüşte dése keçte aran barimen,
Bahane toqup gunahimdin tanimen.
Şu bir emes tekrarlaymen yanimen,
Şuña cahan aldida köp çanimen,
Çénivérip könüp qalğan oxşaymen.

Yatqa şatur, özimizge aqsaymen,
Özge batur, yatqa salsa aqmaymen.
Pelsepem şu: can béqişni yaqlaymen,

s.87

Aşu yolda tinim tapmay qatnaymen,
Qatnavérip könüp qalğan oxşaymen.

Bikar bolsam hañvaqimen koçida,
Bolay meyli qeşqer, turpan, gulçida.
Bu peqetla bolar mendek noçida,
Nemiş qilsun işqa bend poçida?
Noçiliqqa könüp qalğan oxşaymen.

Yaratmaymen İliliqni lapçi dep,
Xotenlikni divane - ravabçi dep;
Qeşqerlikni aldamçi sapsapçi dep,
Korliqni ağzi nes kapkapçi dep,
Yurt yaratmay könüp qalğan oxşaymen.

Deymen yene: Aqsuluqni kaviçi,
Dolanliqni pocañ tumaq, yamiçi.
Altay, Qumul, Qizilsuni çarviçi,
Urumçilik ciñ qizil köz piviçi,
Tillavérip könüp qalğan oxşaymen.

Men tillimas birmu yurt yoq ölkemde,
Démek şundaq égir yük bar yelkemde.
Uni ada qip bolarmen ni kemde?
Qoruq tola şuña méniñ çekemde,
“Égir yük”ke könüp qalğan oxşaymen.

s.88

Ecdadimni künde miñ ret dañlaymen,

Emma özüm bir gériçmu mañmaymen.

Maxtaş bolsa huzurlinip añlaymen,

(Añlap - añlap söyünimen, qanmaymen)

Maxtaşqila könüp qalğan oxşaymen.

Maxtaş tursa qın - qiniğa patmaymen,

Uçumenki kökte - yerde yatmaymen.

(Qanitim yoq, lékin mollaq atmaymen)

‘‘Hay!...’’dégenni yénimğa yolatmaymen,

Men uçuşqa könüp qalğan oxşaymen.

Tenqid dése şu hamanla batnaymen,

Héçqandaq ‘‘eynek’’ kimu baqmaymen.

Cehlim bilen öz - özümni aqlaymen,

Bu adetni ta meñgüge saqlaymen,

Şu adetke könüp qalğan oxşimen.

5

Daşögimu öttüm boldi pütü iş,

Xizmet teyyar ötse emdi tötla qış.

Lazim iken némige u öginiş?

(Bilim emes diplomğila qaramış)

Can qiynimay könüp qalğan oxşaymen.

s.89

Qiziqmaymen ders dégen némige,

Ah, aşiqmen olturuşqa, pivige.
Tegküzmisem içmeymen qız lévige,
İçivalsam aylinimen dévige,
Diveñlikke könüp qalğan oxşaymen.

Ata - anamdin, yurttin iza tartimen,
“Hemme gunah özünde!” dep artimen.
Ah, Nyuyork, Parijlarni yaritimen,
Sözlisem köp ademlerni qaritimen,
İlğarlıqqa könüp qalğan oxşaymen.

Öydin kelgen pul - pulğa ulaşmaydu,
Pul bolmisa sorun qaynap taşmaydu.
Yéni çıqqan moda mendin aşmaydu,
Öz qiyimim héç maña yaraşmaydu,
Moda qoğlap könüp qalğan oxşaymen.

Daşösiñlar her çağ ilğar atalğan,
Medeniyet daşösiñdin taralğan.
Biliñlarki - dünya maña yaralğan,
(Töt tomdimu del aşundaq qaralğan)
Şu qaraşqa könüp qalğan oxşaymen.

s.90

Ésit, deymen bezi exmeq balılarga,
İşinidu ecdadığa, allaga.

Dag çüşürmey gururluq sap qanlarğa -
Hul qurarmış kelgüsi iqballarğa...
Men eksiçe könüp qalğan oxşaymen.

Qıynaydiken ular şunçe cénini,
Untup qalar hetta aş ve nénini.
Uylar imiş el - yurti, vetinini,
Töker imiş şu yolda hem qénini,
Men qan tökmey könüp qalğan oxşaymen.

Bu dünyada veten dégen tola gep,
Milletmu hem yürüşmemdu türkümlep?
Vetnim şu, çıqsa maña nede nep,
(Bu sözümni xeq bilmisun boldi xep!)
Nep közlepla könüp qalğan oxşaymen.

6

Pul tapimen şemu şeni arılap,
Yol, yataqta quruq nanni ğacirlap.
Tnim tapmay zavut, dukan marılap,
Bezi çağda hemrahimni qarılap,
Dil yarılap könüp qalğan oxşaymen.

s.91

Ciñ gépim şu: puldin özge dostum yoq,
Sint çağlıq ziyan bilen xuşum yoq.

Pulum miñ ciñ, uçamda bir kastom yoq,
Şuñimikin abruy, yüzüm - postum yoq,
Abrusizraq könüp qalğan oxşaymen.

Yurtdaş, tuğqan nème, payda aldida?
Toğrilaymen işni tézdin daldida.
Miñ bir hiyle çare bar bu kallida.
Uniñ biri barmikintañ dahida?
Şundaq dana könüp qalğan oxşaymen.

Tova deymen bezi pemsiz baylarğa,
Qiptu yardım yurtta namraq caylarğa.
Mektep saptu meripet dep saylarğa,
Nème yardım u kök töş gadaylarğa,
Yardemsiz könüp qalğan oxşaymen.

Pul tépišta tartqan talay cevremge,
Qaldurğum yoq bir sintmu nevremge.
Ölsem eger téñip pulni meydemge,
Ekétimen cezmen yatqan qebremge,
Pulğa şundaq könüp qalğan oxşaymen.

Nemişqa? dep sorisa ger kimde - kim,
Késilgendur pulda méniñ kindikim.

s.92

Dep berginim - çoñ uçur hem emgikim,

Bermise heq, yoq méniñ dep bermikim,
Şu mirasqa könüp qalğan oxşaymen.

7

Her yili tölep ottuz beş xil séliqni,
Leñge berdim buğday, qonaq, tériqni,
Démeý qoyay tapandiki yériqni...
Şu halette qildim déhqançiliqni,
Séliqlarğa könüp qalğan oxşaymen.

Tuğulğandek meñgü ketmen çapağa,
Tola bardim qara qışta haşağa.
Tolup ketti alqanlirim qapağa,
Adem dégen ölmeydiken capağa,
Capağila könüp qalğan oxşaymen.

Bir nénim bar kikirgüdek toyuşqa,
Bir qoyum bar qorbanliqqa soyuşqa.
Nede çola bedinimni yuyuşqa?
Men razimen aşu muqim turmuşqa,
Şu turmuşqa könüp qalğan oxşaymen.

Baş kötürmey hödde yerni tériymen,
Étizliqtin çıqmay şundaq qériymen.

s.93

Bu devrdin neççe esir nériymen,

Yavaş, nadan, biçariler pirimen,
Şu ‘‘pir’’liqqa könüp qalğan oxşaymen.

Yazalmaymen öz ismimni - étimni,
Tonumaymen hetta ölüm xétimni.
‘‘Urguy’’ deymen sorisa millitimni,
Çüşenmeymen devrdiki ritimni,
Men ritmsiz könüp qalğan oxşaymen.

Suniy oğut - mol hosul dep sanaymen,
Şu hosuldin emdi qandaq tanaymen.
Su talaşsam qoşnilarni çanaymen,
Démeymen héç bu peylimdin yanaymen,
Mol hosulğa könüp qalğan oxşaymen.

İş dégenniñ men üçün héç sani yoq,
Midirlaymen put - qolumniñ canı yoq.
Bezi - bezi ballirimniñ nani yoq,
Sikritardin başqa qedirdanim yoq,
Qedirdanğa könüp qalğan oxşaymen.

Yıl axiri pul alsammu tulumda,
‘‘Qerziñ töle!...’’ deydu oñu - solumda.
Sinit qalmas axirida qolumda,

s.94

Déyelmeymen şuña hergiz pulum ba,

Pulsiz könüp qalğan oxşaymen.

Étizlikniñ nérisini körmeymen,
Bextim üçün qılçe xiyal sürmeymen,
Til - deşnamğa deva qılıp yürmeymen,
Rencimeymen hetta qapaq türmeymen,
Kötürüslük könüp qalğan oxşaymen.

Vaz keçkenmen alla burun nalemdin,
Perqim yoqtur héç maşına ademdin.
Hemma işni körimen péşanemdin,
Boldi, şundaq ötüp kétey alemdin,
Men nalisiz könüp qalğan oxşaymen.

Bu dünyada belki mendek bir kim yoq,
Ta ölgüçe işleymen şu (sürüküm yoq).
“Qattiq işleş”tin başqığa kérikim yoq,
Tenu cismim baru, lékin yürikim yoq,
Men yüreksiz könüp qalğan oxşaymen.

8

Tartalmaydu at harvisi halimni,
Kördiñizmu yarişimliq xalimni?

s.95

Qoydurganmen sap kümüştin nalimni,
Yaratmaymen şuña hetta alimni,

Hal tartışqa könüp qalğan oxşaymen.

Kiyim dése ‘‘miñ tesedduq can!’’ deymen,

Bu men üçün katta şerep - şan deymen.

Kiyim hetta yürikimge qan deymen,

Toşmaydu kiyginimge san deymen,

Men sanımay könüp qalğan oxşaymen.

Parqiraydu üstvéstim zinnettın,

Xeq eyminer turqumdiki heyvettın.

Héç bilmeymen bir yoşurun ğeyrettın -

Ağzım bikar bolmas sözdın - ğeyvettın,

Ğeyvetxumar könüp qalğan oxşaymen.

Bilim dégen némikintañ, uqmaymen,

Kitab - pitap dégennimu tutmaymen.

Veqit tapsam lezzetlinip uxlaymen,

Mendın éşillerni körsem putlaymen,

Putlavérip könüp qalğan oxşaymen.

Néme payda keptu quruq bilimdin?

Héçnémem yoq meniñ artuq gélimdın.

Şuña körkem turimen öz xilimdın,

s.96

Yaqturimen bu işimni dilimdın,

Körkem yürüp könüp qalğan oxşaymen.

Göş qaynaydu kelse eger ata - anam,
Deydu ular: “bekmu baqtiñ can bala”.
Ağrar béşim kélip qalsa qéynanam,
“Vay béşim!...” dep yatimen şu iş tamam,
Baş ağriqığa könüp qalğan oxşaymen.

Bek asraymen güldek altun boyumni,
Upratmaymen hetta bir tal moyumni.
Oylimaymen ballirimni - öyümni,
(Qilsam deymen qayta, isit! toyumni...)
Toyğa amraq könüp qalğan oxşaymen.

Yaşirimen yigirme yaş toy dése,
Çüşti gilem, neq pul hemde qoy... dése.
Xecliniptu toyda on miñ koy dése,
Qançe abruy añlap xeqler “hoy...”u dése,
Men abruyluq könüp qalğan oxşaymen.

Yaşap néme bar abruy - ataq démisem,
Berse Xuda xanişliqni tilisem.
Héçkişiniñ gépigimu kirmisem,

s.97

Köñlüm néme tartsa kiysem hem yésem,
Gepke kirmey könüp qalğan oxşaymen.

Ailini derken mikro cemiyyet,
Güllinermiş bolsa bir dil - bir niyet.
Maña lazım emes sokal terbiyyet,
Öz yolum bar mañidiğan taebed.
Terbiyyetsiz könüp qalğan oxşaymen.

Xatime

Yügenlinip minilidu könse at,
Bu az kélip deydu téxi ‘’harva tart!’’
Könüş şundaq çoñqurlişar qatmu qat,
Aqmas hergiz könüp bolup dése ‘’dad!’’
Emma men bek könüp qalğan oxşaymen.

Könüş - şeytan, könüş bekmü xeterlik!
Pakit sansız şunçe qayıl éterlik.
Bolar emdi şu könginim yéterlik,
Eñ axiri bir varqiray cigerlik:
Könmeslikke könsem andin yaşnaymen!

1991-yili 1-18 Yanvar, Mekit

s.98

BİR YOLDIN SADA

Kétivétip saq yette kişi,
Gugum esir qılğan kéçide;
Oñdisığa çüşti ikkisi,
Kolağan şu tar yol içide.

Arqıdinla düm çüştı ene,
Yöleş üçün kelgende biri.
Atti mollağ ikkisi yene,
Méñividi töt qedem néri.

Yiqılğan hem yiqılmıǵanlar,
Şuan sözlep ketti ğezepıe.
Vaysaş, tillaş, qarğaş dégenler,
Qaynap ketti terep - terepte:

- Lenet saña hey guynıñ yoli!...
Yolmu sendek tar u xar bolamdu?!...

s.99

Yol dégenge daşqalrıı dövílep,
Saña oxşas kolap koyamdu?!...

Tüǵimestin aşu tillaşlar,
Silkingendek boldi yol goya.
Yérilip hem qétidin uniñ
Çıqtı ğayıb küçlük bir sada:

- Hey bıçare nadan bendiler,
Tüǵimemdu töhmet sözüñlar?
Biliñlarki, hemme balanı –
Tilep tapqan esliý özüñlar.

Maňgan çağda ata - bovaňlar,
Şunçe keňri dağdam idimğu?
Egri - toqay bolsammu gerçe,
Saq hem ravan sağlam idimğu?!

Qalđinimdin başlap silerge,
Oňgul - doňgul, maňgusiz boldum.
Daşqal, exlet, qığ - çirinda hem,
Meynet nersiler bilen toldum.

“Maňimizđu özimiz” démey,
Méni kolap topa aldiňlar.

s.100

Her tereptin qisip, taraytip,
Boylirimğa öyler saldiňlar.

Bolmisimu puti öylerniň,
Turdi pat - pat alğa ilgirilep.
Nepsiňlarniň balasi bilen,
Qaldim mana şundaq “yigilep”.

Tova deymen şu réalliqni,
Körmemdiken oçuq közüňlar?
Şundaq turup tillaşqa méni
Qizarmamdu, isit, yüzüňlar!?

Yaki bir cüp közüñlar oçuq,
Emma qelb - diliñlar kormu?
Dil körmise köz dégen bikar,
Perqsizdur uniñğa gormu...

Keldi gugum kéçe lerzige,
Yoldin çıqqan gayıb sadadin.
Yoluçılar qilişti dua,
Gunahini tilep Xudadin.

1991 - yili, Mart, Mekit

s.101

İANİNİN ERZİ

Hey camaet, xalayıq,
Añlañlar bir erzim bar.
Heq - adalet aldida,
Töleydiğan qerzim bar.

Bilisiler ismimni,
(U şunçe bek çirayliq)
Emma cismim uniñğa
Emdi boldi nalayıq.

Maña idi ezeldin,
İxtiyarlıq prinsip.

“Eñ töven çek...” dégen gep,
Kelsun qandaq munasip?!

Şu ‘‘çek’’ bilen özgerdi,
Xaraktérim séliqqa
s.102

Yétip bardi uniñki,
Türi ottuz - qırıqqa.

Şundın buyan bopqaldım,
Séliqlarğa ton - libas.
Hésablaştı köñlide,
Méni exmeq, gaça - gas.

U taşlısa bu kiydi,
Bu taşlısa u kiydi.
Cul - cul bolup arida,
İnavitim kémeydi.

Söyünetti méniñdin,
Uçrıǵanlar apetke.
Emdi alvañ bopkélip,
Qaldım sansız lenetke.

Bilsun xeqler alvañdin,
Méniñ éniq perqimni.

Çüşürmisun çüşenmey,
Ataq - abruy nerqimni.

1991-yili 5- Avgust, Mekit

s.103

MEKİTNİŇ TOKİ

Mekit dégen nahiyide,
“Koyza” deydu çokini.

İkki somdin satidu

Bir kilovat tokini.

(İkki som bolsa néme boptu,

Yorup berse meyligu.)

Şunçe qimmet turuqluq,

Yorumamdu, deyligu?

Yoruşnigu yoruydu

Lékin bekmu “tartinçaq”.

Qiziripla turidu

Nuri xuddi cin çirağ.

Lapildaydu toxtimay,

Tilivizorga çétilsa.

Körüş mumkin ademni,

Şamlar yandap yéqilsa.

s.104

Bezi téxi şumu yoq,

Heptide beş öçidu.

(Aililik rayondin

Partkomğa köçidu).

Méhman kelse öylerge,

Tartinip téz qaçidu.

Hemme uxlap bolğanda

Andin çiray açidu.

Télévizorda tesirlik,

İşlar çıqsa navada;

“Tesirlinip” şu haman

“Can bérer” şu qatarda.

Matem tutar téxi u,

Süküt birle bir haza.

Miñlap filim ölsimu,

Kelmes aña héç caza.

Puqra bilen qérişistın,

Tapar lezzet, tapar zoq.

Şam yandursa kep qoyup,

Öçürsila yene yoq.

s.105

Davam qılar aşu hal,
Her axşımı neççe ret.
Mekitlikniñ qelbigе,
Ornap ketti aççıq derd.

...’’Esqatqini şam turup,
Pulni tokqa tölemduq?
Éytiñlarçu xalayiq
Nurğa qanmay ölemduq?...’’

Nege barsa el ara,
Bolar şundaq gulgula.
Mekitniñ şu nes toki,
Qaçan normal tok bola?!

1991-yili 14- Séntebir, Mekit

s.106

SEPERDİKİ YATAQDIŞİMĞA

Tonuşqanliq hörmiti üçün,
Bir yataqqa alduq biletni.
(Abtobustin çüşmes çağdila,
Dilğa pükken aşu niyetni.)

Bosuğidin atlapla yene,
“Tamaşa”ni başlıduq şuan.

Ünalğuğa may ekelgüçe,
Deslep qarttin kötürüp çuqan.

Davam qildi ‘’tamaşa’’rimiz,
Avaz pütüp qollar talğuçe.
Toxu ikki çillidi hetta,
Uni yığip orun salğuçe.

Orun sélip emdi uh dések,
Ün alğuñdin naxşa başlandı.
Yataqdaşlar yéñi tonuşqaç,
Gep orniğa başlar qaşlandı.

s.107

Linta tügep ünalğu axir,
Toxtığanda şalgut naxşidın.
Uni az dep özüñ bir haza,
Davam qildiñ yene başqidin.

“Uxlalmidux” dése başqılar,
“Köz özüñde uxlaver!” dédiñ.
Neziriñde şu tapta goya,
Öz öyüñde xocayin idiñ.

Qistiğanga qeder teritiñ,
Höküm sürdi yataqta şu hal.

Çiqqiniñda sirtqa, yataq –
Çömdi şérin uyquğa derhal...

Qulaqlirim sozulğan çağda,
Çöçüp şuan oyğınip kettim.
Külkeñ tügep, sözüñni añlap,
Andin işniñ tektige yettim.

Lazim boptu bir tal sereñge,
Tamakañni tutaşturuşqa.
Bilgentiñgu çekmeslikimni,
Sen xupsenlik qildiñ némişqa?!

s.108

Xumariñdin çıqip yatqanda,
Üç yérimdin aşti vaqtimiz.
Béşiñ yastuq kördimu boldi,
Qaq balağa emdi qaptimiz.

Nex özini désem gépimniñ,
Başlandi bir dehşetlik xorek.
Ne xorekki, géliñda şu tap,
Qirip ketti heyvetlik “körek”.

Bir körekki, “körek” babida
Dilda öçmes tesiri qalğan.

Mislisiz şu sadasi bilen,
Qulaqlarni lerzige salğan.

Çiqmas deymen uniñdek sada,
Yüzlep itni talaştursimu.
Söñek taşlap aldığa hetta,
Qizğandurup ğacaştursimu...

Öz ecriniñ şu ‘‘méve’’sidin,
Özimu teñ behri alsun dep;
Astağıne oyğatsaq, dédiñ:
- Hey girilar bu qandaq edep!?

s.109

Tova - tova, mal igisidin
Küçlük iken rasttinla oğri.
(Konılarniñ hékmetlik sözi
Bolmiğanti qaçanda toğri?)

Soray deymen ey yataqdışim,
U éytqiniñ tetür edepmü?
Yaki oğri mal igisini
‘‘Oğri muşu’’ dégendek gepmu??

Barçe qaplar özüñde tursa,
Niçün uni körmeydi közüñ?

Şunçe adem rencimey sendin
Téxi undin rencimisen özüñ!?

Bilip qoyğın edep ezeldin,
Ölçem qılar elniñ rayini.
Dilğa pükkin ey yataqdişim,
Senmu eldek yüksek ğayini.

1984-yili 4-Aprél, Ürümçi

s.110

KALİNİÑ NALİSİ

Bir iş üçün maxoğa,
Barsam ötken axşimi;
Añlap qaldım éğildin
Çiqqan ğeyriy naxşini.

Qulaq sélip tiñşisam,
Naxşa emes naliken.
Nale qilip derd tökken,
Oruq bir uy - kaliken.

Tamçe - tamçe ıssıq yaş,
Aqatti cüp közidin...
Bildim uniñ hesritin,
Derdlik munu sözidin:

Her kün işqa mañimen,

Téxi tañmu atmayla.

s.111

İştin çüşüp axşimi,

Birer saet yatmayla.

Yoğan kötek harviğa,

Yalguz méni qatidu.

Çiqip yükniñ üstige,

Özi uxlap yatidu.

Yıraq bolmas uçamdın,

Neşterge oxşaş sim qamça.

Buni az dep burnumğa,

Ötküzülgen argamça.

Harva yoğan, yük éğir,

Yollar yıraq, madar az.

“Miñ ölüp, bir tirilip”

Ötti talay qışu yaz.

Zarlimaymen qilçimu,

Harva tarttim dep aña.

Ata miras kespimdur,

U ezeldinla maña.

Biraq çiqsam harvidin,

Qatar qoşqa şu zaman.

s.112

Qoştin çiqsam yene bar,

Tirna, sörem... deydiğan.

Tirna - qoşçı aşu çağ,

Tayaq alar hasidek.

Dümbe, söñgeç saq emes,

Boldi qovurgam vasidek.

Şu hasidek tayaqniñ,

Uzunluqi bir gulaç.

Mañalmisam uridu,

Mañay désem qorsaq aç.

Uyan baqsam deydu “’oş!”

Buyan baqsam deydu “’oş!”

Çöp ornığa tayaq yep,

Qalmidi bu tende göş.

Un ve képek igemge,

Men yeymen sésiq saman.

Saman yésemmu meyli,

Tayiqim andin yaman.

Her tayaqniñ uçıda,
Peyni téşer zixi bar.

s.113

Her étiz, her égilda,
Qizil qanniñ déği bar.

Tayaq, zixlar destidin,
Ustixan saq qalmidi.
Ölgenlerniñ göşini,
Héç xéridar almidi...”

Dep ökündi çoñ tinip,
Aşu oruq uy - kala,
Başqiliri arqidin,
Zarliniştı köp yana.

Bir pes unda kalılar,
Öz derdini töküştı.
Yavaş körüp xarlığan,
Rehimsizni söküşti.

Añlap şu heq nalini,
Menmu qattiq éçindim.
Kalılarga içimde,
Söz qilip şundaq dédim:

Tépip qudret tötte biz,

Zamanivilaşqıçe.

s.114

Bezilerniñ qolida,

Xarlandiñlar vaqtınçe.

Kéter emdi şu künler,

Közni yumup açquçe.

Kélip kütken hör çağlar,

Künler öter başqıçe!...

1980-yili 22-Mart, Mekit

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARMA

s.1

ÇENE SELAMI

Sağ elimi koyup göğsüme

Vermiştim yürek selamı.

Verdi o an cevap yerine

Nahoş bir çene selamı.

Düşündüm selamların da mı

Derecesi-seviyesi büyüyor.

Çenenin yeri yürekten üstün

Olunca selam ona göçüyor.

Göçüverse şayet böyle

Yüreklerden itikat iman

Nasıl ayrılır sonra

İki ayaklı hayvandan insan!?

6 Eylül 2003 Yenisar

s.2

YOK

O kadar zaman oldu, görün ki hiç kimsede insaf yok.

Tüm kanunu arasan vefa, vicdan denen bap yok.

Çoğaldı yıldan yıla kök salıp rüşvetçi ve hain,

Kibrit yakıp canı ateşe verse ancak paşşap yok.

Şehir pazar binayla doldu, bulutla yüz yüze geldi,

Gece olmaz şehirlerde ama gökte güneş yok.

Pazar kalabalık, alışveriş revaçta, çıkar her gün yeni moda,

Lakin lokantalardan başka işlerde koşuşturma yok.

O kadar gelişti ki dil konuşsa yorulmaz bin gün,

Tüm diyarı arasa bugün bizim gibi dalaşan yok.

Günah yetime yüklü, hâkime şöhret yüklü,

Sözde ben emekçiyim der ama onun gibi şarlatan yok.

Oldukça tatlı, şirin sözler, gece gündüz güler gözler,

Bugün papağana dönüşen sabit akıllarda azap yok.

3 Eylül 2003 Mekit

s.3

BİR BAŞKANIN TAYİNİ

Aylarca açtığı toplantıdan sıkılmaya izin yok,

Eleştiriyorum, küfrediyorum, öfkelenmeye izin yok.

Gecikenler bir dakika, ayakta durur yüz dakika,

Ayağım yoruldu deyip duvara dayanmaya izin yok.

Bana bağı toplantının ne zaman, nasıl biteceğı,
Vakit doldu deyip surat asmaya izin yok.

Ziyarete gelse dışarıdan her ulu zat,
Bozup toplantı keyfini, görüşmeye izin yok.

Kendisi toplantı salonunda, gönlü gül dalında
Yâri ile hayalinde sevişmeye izin yok.

Eşitliğı korumak şart düşüncesiyle benimle
İki üç kişi bir olup toplanmaya izin yok.

Çıksam eğer Maratondaki gibi sözümünden
Birbirine göz kırıp gülüşmeye izin yok.

s.4

Nutkumu anlamadan, alkışlayıp övmeden
Dergi, kitap getirip öğrenmeye izin yok.

Sebeup bulup, yürekten, ciğer veya böbrekten
Hastayım deyip doktora görünmeye izin yok.

Dediğimiz gibi evdeki hasta dede Moman'a
Mühim toplantı vaktinde ölmeye izin yok.

Bitmedi söz daha, cumartesi yine toplantı var,
Pazar günü için hayal kurmaya bile izin yok.

1 Mayıs 2002 Mekt

s.5

URUMÇİ'NİN SEMİZ KIZLARI

Urumçi'nin semiz kızları,
Giyip yürür kütük gibi çarık.
Çarığa bakıp o, bu demeyin,
Adım atar ki sıkıntıya baş.

Urumçi'nin semiz kızları,
Güler yüzlü sevimlidir.
İşleyemez ona kara kış,
Yanar göğsünde soba.

Urumçi'nin semiz kızları,
O kadar şirin, o kadar şen.
Bu neşelilik anahtarı ile,
Açar, eğer kapalıysa yürekler.

s.6

Urumçi'nin semiz kızları,
Kendi şirin, sözleri karmaşık
Kargaşada bilmez belki,
Kedisine pist demeyi.

Urumçi'nin semiz kızları,
Gülüşünde güzel bir ses.

Verecek ona Allah'ım,
Yeni esir, yeni gelişim.

2 Ocak 2001 Urumçi

s.7

DÖNDÜ

İşte yurt, köylerin adı tamamıyla “şaň” a döndü,
Müdür, hâkim ve bakanlar sonunda “caň”a döndü.

Çokça hatırlayıp bu “caň”ları, çokça inandırınca akılları,
Sorsa “deden kim?” diye, cevap “vaytaň”a döndü.

Katsız evleri “piňpaň” binaları ise “lupaň”,
Güzel “depo”, “ambar” kalmayıp ‘saň’na döndü.

Ahırlara ağıllara “maxu”, pencereye dedik “çanxo”,
Ezelden beri var olan toprak soba, yazık ki “gaň”a döndü.

s.8

Kilitlemeyi deyip “solap”, çay demlemeyi de “polap”,
Azap dolu şu akılsızlık tuhaftır ki akla döndü.

Kırmızı, yeşil bibere “laza” deyiverdik, küreğe “şaza”
Kim ki aslını bilse, adı “kadaň” a döndü.

Ezelden beri kılıç adıyla birleşmiş olan

Çelik adlı eğilmez cisim de “gañ” a döndü.

Zirveye erişirse bu tür illet, düzelecek mi millet,
Bunun için diyorum ki aydınlık yollar toza dumana döndü.

s.9

İÇKİCİNİN SÖZLERİ

(Satirik Rubailer)

Dostum hem de tutkunum meye
İçerim yazın ayran, kışın sebzeyle.
Harcayınca dostum için parayı
Yürüyorum arkası yırtık ayakkabı ile.

Ben diyorum ki mey denen şey yigide ilik!
Bunun için hayır demeden her daim içkili.
Ama bilmem ki bazen içip içip
Niçin karşımdakine oldum fitil?!

Önce kadehi öperim
Bir an kalkıp âşık olup gezerim
Ama bilmem ben daima yarını
Anca kusunca içmeye doyarım.

Kañguñ yok her gün kanmadan içerim
İçmezse her dosttan geçerim.

s.10

Dost değil hatta kendi kendime de
Meyi bir makasla kefen gibi biçerim.

Benim içmekten başka işim yok,
İçkiciden başka da yakınım yok.
Elimde mey, içkici hepsi var,
Ancak ertesi gün kalkmaya gücüm yok.

İnsanlar her çeşit fetva verse de
Benim için mey hepsinden itibarlı.
Düşünün, olmasaydı hani benim gibisi
Meyi sayıklayarak can verecek kişi nerede var?!

İçeriz şarabı mutluluk için deyip,
Ancak yarın olunca bin kere yazık deriz.
Demek ki mey içmek azıcık mutluluğa
Ömürlük mutluluğu sattım demek.

Huda'mın vermediği suni azabı
Çekiyoruz içtim deyip büyülu şarabı
Hani kim görüyor dünyada bugün
İçkiciden fazla hali harabı.

Sevinsem mey içip dutar çalarım
Dert çeksem kadehi ele alırım.

s.11

Demek ki kadehsiz geçmez günüm
Mahşerde Hayyam'ın işine yararım.

Kan satıp, parasını meye değişip,
Yürüyorum sarhoş-şası her gün eğilip.
Ben değil evladıma geçer böyle
Çünkü mey kanıma oldukça sinik.

Meyhaneyi ruh yıkayan hamam bilirim
Sarhoşluğu en yüce şeref bilirim.
Hayır dese hattaki tüm insanlar
Kendimi yalnız bir taraf bilirim.

Mey içince yollara sığmadan yürürüm
Ta ki tan atana kadar yatmadan yürürüm.
Tıpkı şu içtiğim mey gibi sevilip
Şaşkın halde koşmadan yürürüm.

Mey içince çokça neşelenirim
(Güya kanatlanıp uçarım.)
Ne yazık ki uyandığımda bir kanıtım yok,
Toprakta yatarım iki büklüm.

Mey bana sanki can gibi gelir,
Damara yüreğe kan gibi gelir.

s.12

Sarhoşken ettiğim sözüm hareketim
Ertesinde kalbime şan olur.

Niçin “az-az iç...” dedi ki Hayyam,
Az gelir benim için büyük kâse bile.
Bu işte Hayyam’ı geçip gitsem de
Niçin verilmiyor bana büyük nam?!

Mey beni sanki yağ gibi yakar,
Sarhoş olsam neşem derya gibi akar.
Ama sarhoşluktan ayıldığım an
Midemi bin tümen akrep sokar.

Diñ başı mey ile akılsız ederim,
Delirip her türlü konuşurum.
Bitmeyen şu deli deli konuşmalarla,
Herkesin başını allak bullak ederim.

Duysam büyük âlim olduğunu aslımın,
Gelir benim de böyle fasılım.
(Şimdi de hak bilmeden yürümesiyle
İçişte Hayyam’a teslim ediyorum.

Derdimi mey ile yıkamak için,
İçerim her gün gayretle.

s.13

Derdim her yıkayışımda aksine gençleşip,
Çoğaldı bire on eklenip.

Bandığımda bir parça eti şaraba,
Dönüştü hemen çirkin kebaba.
Aklı olan her insan erişir mutlaka,
Böylesi hikmetli açık cevaba.

Yakınlığı dostluğu meyde ölçerim,
Sarhoş olup sızdığım çamurda ölçerim.
Ne kadar çok içse o kadar iyi,
İçiş durdurmayı kusmakla ölçerim.

Topluma hâkim sadece benim fikrim,
İçmeye zorlarım durmadan daim.
Ben sadece istediğim kadar içirdim,
Kusar mı, ölür mü, niye kaygılanayım?

İçişten imtihan olsak şayet,
Olurdum birinci, dünyada ben.
Ne için vermiyor böyle bir fırsat,
Arzım var mahşerde Huda'ya.

Niyeyse meye içip içip doymuyorum,
Kusup dursam da asla vazgeçmiyorum.

s.14

Yurdumu, milletimi bile reddetsem de bazen,
Şu meyi hiç reddetmiyorum.

Mey uzatınca bazıları “hayır” diyor,
“Midem, ciğerim sağlam değil” diyor.
Deminki hastayken, gönlümün isteği hatta
“Ölse de içmese o salak...” diyor.

Şarabı canımdan aziz görüyorum,
(Kalbimi, gönlümü iyi biliyorum.)
Hak olan işte, savaşta ölmek olsa da,
Ben kesinlikle şu sevdiğim meyde öleceğim.

Şarabın tutkusu gözümünden belli,
Tesiri, rastgele sözümünden belli.
“Sarhoş sözü yalan” deyip inanmıyorsan eğer,
Gör bak solgun yüzümünden belli.

Bilirim Hayyam da içkiyle nam salmış,
Öyle olmasaydı nasıl yüceltilirdi?
Dünyada içmekten başka şeref yok,
Ben de bu dünyada yolcuyum-yolcu!

Sarhoş yürüsem herkes bakıyor,
Hatta itler de havlıyor.

s.15

Bilin ki sarhoşluğum insan ve itlerin
Kesin benzediğini göstermeye yarıyor.

Ev sahibi benim için koyunları kesse,
Hattaki önüme dünyaları koysa.
Hakiki sözüm şu; olmam zerre kadar razı,
Yüreğim şarapla bir ıslanmasa.

Olsa da mey içen ağzın senin,
Ondan çıkan söz, olsun benim.
Sonsuza kadar içerim
Bilirsin hakiki isteği bu yüreğimin.

“İçmeyeceğim” diyeni göreceğ gözüm yok,
“Bunu iç, çabuk iç” ten başka sözüm yok.
Dünyada benim şu isteğimden başka,
Hiçbir mukaddes kanun yok.

Bilin ki mey içsem kendi param,
Kadehi tutan kendi elim.
Demeyin sarhoşluğa rezillik,
Yolcuyum şu büyük Hayyam’ın yolunda.

Meyi evden eve geçe geçe içerim,
Hayata halka karışıp içerim.

Çokça dalarak uyuyup bazen,
Bazen uyanıp ürperip içerim.

İçmeye her gün bu kadar acele edip,
Şişeye kadehe intizar edip,
Cemaat önünde alçak diye adlandırılısam da
Meyhaneci madama çok faydalıyım.

İçmekten başka iş olunca uzak dururum,
Nerede mey meclisi varsa girerim.
“Sarhoş denen zavallı şeydir” demeyin,
Olacağım sonunda ben sarhoşların piri.

Mey içmeye her cumartesi başlıyorum,
Pazar günü niçin kaynayıp taşmıyorum?
Pazartesi ayıklayıp atıp hepsini,
Ama kendim salıya geçmiyorum.

Mey içince midem ekşir,
İçmesem bir yerim kaşınır.
Kaşınmak ekşimeden de kötüymüş,
Bunun için mey ile anlaştım.

Mey içince kendimi kaplan sanıyorum,
Bu yüzden böğürüp sokakta geziyorum.

s.17

Arslanlara rastlasam geçiyorum boyun eğip,
Koyunlara rastlasam başını eziyorum.

Dedikten sonra arkandan “uğursuz sarhoş, utan!
Mey içip de buldun mu kıl kadar kurtuluş?”
Cevabım: Kurtuluşu bilmesem de,
İmede yaptım birçok yenilik.

Doymazsam bazen kadehi yalayıp,
Evimde kim olsa yağmalarım.
oka doysam da sonu hüsran
Ertesi gün bela olur yastık temizlerim.

Gece-tanda sarhoş gelip kapıya vururum.
Hemen amazsa kesinlikle kırarım.
Mey içmeyen kadınları sevmesem de olur,
Kendim gibi mert pehlivanları severim.

Bir sır var hani diyeyim, kimler biliyor:
Niye içilen mey kazanıyor?
Ben meyi yüceltip yaşasın desem de,
Niçin o göğsüme neşter saplıyor?

Akşam için ağırsa, dayanamadan
ğlenden içiyorum engel tanımadan.

s.18

Gidiyorum senin zamanından çok sonraya
Sarhoş olup sallanıp insanları tanımadan.

Ben meysiz kalmam, kanı satsam da,
“Sarhoş değilim” diyorum kusup yatsam da.
Yıkılmak, çarpmak, kusmak âdetim,
Hiçbir şey demem mey için cefa çeksem de.

Giremez askerler cenge silahsız,
Yaşayamaz hiç kimse aşız yemeksiz.
Silahsız yemeksiz yaşarsam yaşarım da
Geçiremem bir saati meysiz rakısız.

İçerim seherden güneş batana dek,
Güneş çıkana, tan atana dek.
Dönüşüp ta ki canlı bir cesede,
Kusmuğa baş koyup, şuursuz yatana dek.

Farkı yok benim için kış ile yazın,
Gereği yok şarkı, dans, sazın.
Lazımdır sadece mey ile kadeh,
Kalanı davası çok ile azın.

Olur, sen çağırma, kendim gelirim,
Dostlarına işte böyle vefalıyım.

s.19

Vefayı bir tokmak yapıp,
“Hayır” dersin başını yararım.

Her gün kahvaltıda bir kadeh atıp,
Bırakırım şarabın “dişini kırıp”.
Kırdığım hangi diş bilmem sonra,
Durur ağzımdan salyam akıp.

Çıkarmış bir kilo mey dört kilo mısırdan,
Çıkmıyorum bunun için daima meyhaneden.
Sorun olmaz hiç, içsem yarım kilo,
Kurtuluyorum üç öğün yemekten.

İçimi mey ile tıka basa doldurup,
Yürürüm rastladığım kızların yolunu kesip.
Kabul ederse şayet isteğimi kız,
Sevdim deyip ağzına kusarım.

Hayranım şarabın gizemli gücüne,
Dönüşür onunla insan deve.
Sadece meyde olan bu gizemi aramak için,
Bir girip çıkasım var şişenin içine.

Sarhoş etsem âlemi, ben gibi, kendim gibi,
Uyusa güneş de mahmur gözüm gibi,

s.20

Söyleyin dünyada var mı büyük söz,
Benim şu benzersiz yeni sözüm gibi??

Mey içince başım gidiyor,
Ayaklarım her yana yayılıyor.
“Öyleyse niçin içiyorsun?” demeyin,
Çocuklarım şişeyle zengin oluyor.

İçince şarkı söylerim hemen,
İsterim sıcak bir beze.
Ertesi bin pişman yatınca ölü gibi,
Boğazımdan geçmez hiç yemek.

Sarhoşken, bir dünya kurasım gelir,
Hem de onu dilediğimce savurasım gelir.
Serzenişim yumruklarım yabancıya ulaşınca kadar
En yakın dostuma vurasım gelir.

İçesim olsa da bazen “yok” derim nazlanıp,
(Bu nazı kendime ayrıcalık yapıp.)
Ama kaygıyla bakarım ara ara,
Kaz misali kadehe boynumu uzatıp.

Adetimdir dostu rakıya zorlamak,
Coşup “yaşasın rakı!” diye bağırmak.

s.21

Methedip gönlümü, dostluk sevgisini,
Dost düşman önünde zorlamak, hor görmek.

Bana ne yurt, cihan harap olsa,
Yeter bana bu mey-şarap olsa.
İsteğim Hayyam gibi yukarıda olmak değil,
Demiyorum caiz bu, kebab olsa bile.

Hastanede yatani içkiyle ziyaret ediyorum,
Meyi ben işte pek yüceltiyorum.
Çocukluk çağımda içemediğimi,
Kıl kadar bırakmadan dolduruyorum.

Mecliste bir saki dökse tamamen
“Çok içmem” diyenler etti avare.
Hepsini bir sıradan seçsem saki,
Hiç kimsede içmemeye kalmaz çare.

İçerim kismetimin uğursuzluğu az geldiği için,
Cahillik getiren sarhoşluk az geldiği için.
Yatarım caddede diri ceset gibi,
Hor görülme ve alçaklık az geldiği için.

Ben aldım Hayyam’dan işimi,
Kabul etmem kaldırmazsam sınıırımı.

s.22

Sınırım ne ki büyük işim yanında,
Atıverdim meye bedenimi.

İnsanlığı meye-şaraba satarım,
Caddelerde dört ayaklı olarak yatarım.
Cismim var ama ruhum canım yok,
Doğrusunu söylersem cansız bir et parçasıyım.

Bir kadehi biraz içiversem kahvaltıda,
Şişeyi boşaltırım sabahtan.
Kahvaltıdan ta sarhoş olup yatana kadar,
Zorlamam kendimi rakıdan başka şeye.

Bir yerde oturunca seninle,
Denk içmen gerek mutlaka benimle.
Ölsen almaz iki pula ölünü,
Ama gelir rakı denen “çen” ile.

Titretmezsem rakı ile kanımı
Bilmemem var mı yok mu canımı.
Bırakırım evladıma miras olarak,
Kimsede olmayan şu aziz genimi.

Durmam içmeye bir başlasam,
İkna olmam çini çaydanlık kırmazsam.

s.23

Saymam sınıırımı aşıp da
İçtiğimi bir gün kusmazsam.

İçmeyenin cebine dökerim,
Hayalimde gözlerini oyarım.
Ne hayal ki, hükümetten korkmasam,
Derisini şu an tersine soyarım.

Mey içmediğimde konuşmam, kaçarım,
Yani daima meyle gönlümü açarım.
Bir saatlik bu gönül açmaya,
Varlığımı sadaka yapıp saçarım.

Kızlar teklif edip kalksa dans etmeye diye,
(Biz meyden pis koktuğumuz için dönse diye.)
Sebep bulup bir köşede içerim,
Yüreğim-bağrım yine bir kez kansa diye.

“Bir kadeh...” deyip inandırarak söze,
Bir başlasam meyhanedeki perdeye;
Kâh yalvarıp, kâh küfür edip dövüşüp,
Cömertse anlaşırım yarın.

Şarabı çay farz edip bansam ekmeği,
Doyurup karnı, ısıtır kanı.

s.24

Kursaktan daha iyi nedir cihanda,
Ne yapayım itikat, insaf, imanı?!

Zorlarım içmeye, daha da içmeye,
Hayır dese hazırım dosttan geçmeye.
Dünyada rakıdan iyisi yoktur,
Hissettirmeden birinin boynunu bükmeye.

Şaşırmayın kadehi sevdiğimde,
Gençleşir yüreğim şarabı gördüğümde.
Dilerim ki: yapılsa şaraptan şeker,
Hiçbir zaman ağzımdan düşürmeden emsem.

“İnsanın dostlarıdır hayvanlar” desek,
Niye mey içmez benimle eşek?!
Dostların tanış olup aslında
Birlikte mey içmesi değil mi şüphesiz

İçerim başımı kabak edene kadar,
Gözümü kızartıp, çapaklandırana kadar.
Yakışmaz bana sağlam baş, göz... hiçbir şey,
Kıymetlidir kavundan benim için kabuk.

İçerim usanıp da insanlığımdan,
Sağlamlığım dinçliğimden.

s.25

Ayrılınca onlardan tamam,
Yakınırım akılsızlığım, düşüncesizliğimden.

Denilir ki rakıdan sarhoş olmak haram,
Ben derim ki yalan o yüzde yüz tamam.
Sarhoşken sevecen, mütevazı olmasam,
Verir miydim insana ve ağaca selam?!

Benim için cennettir meyhane-restoran,
Çıkمام oralardan olsa imkân.
Razıyım şu asıl cennetin içinde,
Mey için olsam bile kurban.

Bayramdır benim için mey içtiğim günüm,
Gündüze döner hatta gecem.
Ancak sonrasında bir gün akşama kadar,
Ne iştir ki çöker gider içime sesim.

Bilmiyorum bazen hiç şunu:
Ben mi meyi içtim yoksa mey mi beni?
Şayet meyi ben içtiysem,
Öyleyse söyleyiniz ben neredeyim!?

1991-2001 Mektup

s.26

SERÇE ŞARKISI

Kar yağmasa bilmez insanlar,

Rengimin tüm karalığını.

Renk tamam da bilmez asıl,

Yüreğimin yarasını.

Asli soyum ak serçe idi,

Bilir her türlü ilacı.

Vermiş mekân olarak Huda'm,

Yer ve gök arasını.

Urumçi'de yuva kurdum,

Sevip onun çocukluğunu.

Geçti yıllar, aylar, mevsimler,

Değiştirdik çok nesiller.

Ama diledik hepimiz,

Bu mekânın esenliğini.

Tövbe ediyorum (diler mi sahi

İnsan kendinin zevalini??)

s.27

Bozdu sonunda çevreyi ve

Her canlının rahatını.

Yükselir evden, fabrikadan, maden ocağından,

Her bir delik, her diri candan;

Zehirli gaz, kapkara isler

İlan ederek kötülüğünü.

İşte bu isle boyanıp da bildim,

Yanlış şeylerin sürdüğünü.
Aklık niçin gösteremez
Kendi renginin cananlığını?!
Yoksa ta ezelden
Faydasını gizlemek için mi yaratılmış?!
Bunun için mi daima seçer “kara”
Sadece “ak”tan kurbanını?!
Bilemiyorum, bilir mi insan
Bunun nasıl bir cihan olduğunu...

Kurban olup da tükense aklık,
İtibara değmese paklık;
Tek bir renge boyansa dünya
Onun ahir zaman olduğunu
s.28

Bilemez mi akıllı insan
Kaderin şüpheli olduğunu!?
Bilse de neden durdurmaz
Çağdaş cahilliğini?!
(Tamam, gerçek söz hoş gelmez kulağa,
İnsan aklar dediğim dedikliğini
Ayrır ama acı gerçek
Pek tabii kanuniyetin
Kudretinin büyüklüğünü!

Ocak 2000 Urumçi

s.29

RUH KARARNAMESİ

Çiçeklenince renksiz ruhumda
Cahilliğin uğursuz meyvesi;
Aklımı kaybetmek istiyorum
Dört kadeh rakı bunun ilacı.

Yardımcısı bu ilacın
İlandaki Sincan birası.
Ağzım burnum karnımda bile
Sigaranın açıktır bacası.

Doymayınca onlara asla
Eroini çektim borç harç.
Ben boğuldum kat kat borçla
Güzel geldi kadın ticareti.

Birleşti her hücreme kadar
Azgınlığın sınırsız yolu.
Bu yolda şaşakaldım,
Oldum onun ganimeti...

Mayıs 2000 Mekit

s.30

BOŞ TALEPLER ŞİİRİ

İşsiz demeyin bize,

Meyhanelerde geceliyoruz.

Nerde varsa topluluk,

Oraya yerleşiyoruz.

İş bilmez demeyin bize,

Televizyon izliyoruz.

Canımızı sıkmadan,

Huzurla yaşıyoruz.

Yarım akıllı demeyin bize,

Size ders veriyoruz.

Kuru vaatlerle,

Çokça kazanç sağlıyoruz.

Uğursuz suratlı demeyin bize,

Tebessümü kısıyoruz.

s.31

Dolandırılanları görünce,

“Ahmak” deyip gülüyoruz.

Taş kalpli demeyin bize,

Rahatı seviyoruz.

Güzel sevgili kız yerine,

Paraya daha çok yanıyoruz.

Arsız suratlı demeyin bize,

Lanete alışığız.

Boş adama zehir verse,

Yiyoruz ve hattaki ölüyoruz.

2 Temmuz 2000 Mekt

s.32

KAFİYELİ RUBAİLER

İyi ve kötüyü tanıyıp dururuz,

İyiye çekinmeden yolup dururuz.

Kötüyü kötüleyip sövüp durarak,

Daha da hediyeler sunup dururuz.

Gündüz mum olup aydınlanıp dururuz,

Gecesi tükenip dururuz.

Kim alsa eline bir dal kibrit,

“Sessiz yak” deyip başına vurup dururuz.

Şöhretin dalına konup dururuz,

Yıldız ile güzelliklerle dolup dururuz.

Dışımızın parlayıp durmasıyla,

İçimiz çoğu zaman cünüp dururuz.

Ulumalara her zaman gülüp dururuz,

Kartalın tüyünü yolup dururuz.

İyiye doyurup iyiliğine,

Kötüye karşı eğik dururuz.

s.33

Kendimiz dert çeksek paralanıp dururuz,

Başkasına gelince bakıp dururuz.

Başkası da döndürür emanetini aynen,

Öyleyse hepimiz harap olup dururuz.

Menfaat denince el uzatıp dururuz,

(Çarpışmış sayısız aracız.)

Düğme kadar hususi menfaat için,

Değirmen kadar inciyi bozup dururuz.

Ver dese, açılmaz kilidimiz,

Al dese, yıldızdan yolup dururuz.

Kalmayıncaya kadar tekrar yılmaya yıldız,

Sararıp hepimiz sulayıp dururuz.

Göz açıp cihanı görüp dururuz,

Rezil işlere alışıp dururuz.

Ne için ehil olmayan uğursuzu ilerletip,

İyi vakitsiz gömüp dururuz?!

Hukuka daima baş tarayıp dururuz,

Fırsatı gözetip gizlice bakıp dururuz.

s.34

Köpükten geçsek dönüşüp puta

İnsanlık babında azalıp dururuz.

Kendi kendimize yarar dururuz,
Hayalde dalga yaran büyük gücüz
Ama gerçekte rastlarsa bir kız,
Geçmeden boyun eğip bakıp dururuz.

“Buğday söz” bizde çok, konuşup dururuz.
En yüksek hedefi gözleyip dururuz.
Ancak çıkamazsak şayet,
Halkın sırtını sıvazlar dururuz.

2 Haziran 2000 Mekit

s.35

ZİRAATLARIN HASRETİ

(Satirik Şekil)

Önsöz

Gece karanlık (yıldızsız bir gece)

Kabir gibi gösterişli göğün kubbesi.

Durup durup sarsılıyor zemin,

(Yoruldu belki de öküzün boynuzu...)

Evden çıktım ruhum sıkılıp,

Darlıkta takatsiz kalınca.

Gidesim geldi geniş tarlalara,

Saf havadan teselli aramaya.

Fakat benden teselli arayıp,
Döküldü dert tüm ziraata.

s.36

Hasretini şu dilsizlerin,
Ulaştırdım etmeden hıyanet.

Pamuk:

- Ekilirim naylon örtü ile

Ufak tohum ak gübreyle.

Filizlenmezsem (yer kanmayınca suya)

Dolduruldum dayak ile.

Filizlendiğim zaman biçare çiftçi,

Naylondan çıkarır bir-bir

Fakat boynum sıkılınca,

Dönüp giden başım fır-fır.

Boyum bir karış olduğu zaman,

Kulağımdan çeker “hemen büyü!” diye.

(Her taraftan saçtığı ilaçlardır,

Kulağımdan çekti dediğim söz.)

Büyüsem eğer kendi isteğimce,

Yine ilaç döküp durdurur.

Az kaldı delirmeme,

Bana işte böyle eziyet edip perişan eder.

Dökmediği zaman zehir ilacını,

Asla böcek yemezdi beni.

s.37

Elde böcek tutup yok edip de,

Nasıl sığar insanın canına?!

Sonbaharda durum daha da beter,

Perişan eder beni çiftçi satamadan.

Kâh sararıp kâh yeşerip,

Boğulurum dert içinde, yatamadan.

Neden böyle durup zorlar

Yine beni çok ekmeye?

Biçare çiftçi tarladan çıkmadan;

Bakmak için mi yaratılmış!?...

Buğday:

- Ekilirim tarlaya düzlüğe ben,

Kâh yazın, kâh kışın ben.

Azık olup insanlar için,

Ulaştırırım yaşı yüze ben.

Fakat hasret yoldaş her zaman

Ak gübreye kaldığından beri:

Hücremin değişti sıfat

Şu gübreyi attığından beri.

Boyumun uzamasıyla,

Rüzgâr çıkınca yatarım.

s.38

Hamurumla ekmek pişirince,

Etine katılırım.

Büyüse de sapım ve tanem,

Balonu şişirip asmış gibi

Ama gerçek rolüm oldu,

Öz vücuduna yel geçirmiş gibi

Yel vasıtasıyla suni şişmanlığa,

Kimler karşı, kimler pek istekli?

Demez mi şu istekli olanlar,

Bu cihanda ya daha az yaşarsam??...

Mısır:

- Altı ayda olgunlaştırdım önceden,

Tanelerim bir tür çekirdek gibiydi.

Yobdan, monek... yapıp suyunu,

İçerlerdi kıımızmış gibi.

Derdi bana at dişli mısır,

At dişli gibi olunca her tanem.

Kısaltılıp üç aya ömrüm,
Ah, ne yapayım, azıcık kaldı canım.

Canı az olanı azık yaparsa,
Gerçek şu ki insan güçsüz kalıyor.

s.40

Bilip de bu gerçeği,
Niçin beni cansız bırakıyor?

Yoksa beni ekmekten maksat,
Konferans için sayı almak mı?
(Sayıyı yalan atmak yukarıya,
Kuru şöhret-şan almak mı?)

Sahte şöhret başkasını ve hatta
Kendini kandırmak değil mi?
Kendini bile aldatan kişi,
Albastıya yardımcı değil mi!?

Kavun:

- Çilge, kökçi, teri, naşeker...

Tükenmezdi saysa türümü.

Yetiştirmiş beni evvelden beri

Bu Tarım-sevimli yurdum.

Tadına bakan dilini şapırdatıp

“Akide şekeri mi şeker mi?” derdi.

Yurdumun adı ağza alınınca

Dört elden girişip yerlerdi.

Kimyasal gübre benimde,

Kimyasal başkalaşım yaptı.

Etim tatsız, başım gözüm ezik,

Pis kokup bağırsağım-bağrım deşildi.

Köküme gömülünce yabancı otlar,

Ab-ı hayat olurdum güya.

Sahtelikten bunaldı mı,

Niçin insan göz boyar?!

Karpuz:

- Kavun ile benzer zatım,

Benzer hasret figanım-çığlığım.

Benzemez bir tarafı –

Oyuldu ciğerim-içim.

Çürük sopa gibi büyümeyle,

İçim boş, tadım da tatsız.

Ak kirlenme esaretinden,

Kurtulmaz mı şehir ve köy?

Çeltik:

- Konulunca filizim balçığa,
Bu musibete dayanıp büyüdüm suda.
Dayanamam “ak albastı”nın
Zehrine ah, ne edeyim Huda!

s.41

Aklık aslında sembol idi,
Güvenli iyi dileğe
Bürünüp Albastılar ak,
Düştü bugün rezil rekabete.

İnsanları azdıran şu,
Eroinin örtüsü ak.
Yeri, bizi kirleten şu,
Renkli gübrenin yüzü de öyle.

Maske oldu zehre bugün,
Üzerindeki güzel renk-boya.
Altın telle yapılsa bile,
Kapan yine kapandır.

İnanmıyorsa insanlar eğer,
Pirincimi inceleyip görsün.
Bir yıl ya durup ya durmadan torbada
Larvalar çoğalır.

Birer torba pirinç dediğinin,

Toplumda karı geçici.

Ama bütün toplum, çağdaş,

Toprak, hava suya bağlı.

s.42

Bana dökülen tertemiz sular,

Ak gübreden bulanıp gider.

Akınca, arık-kanallar,

Hasret dolanıp, sessizce yutar.

Çünkü şu bulanık sular,

Bulandırır tüm nehir ve gölleri.

Hatta ki bulandırır vatan Torgay'ı,

Bulanmamış hudutsuz çölleri.

Domates:

- Meşale gibi ışık saçınca,

Bana “domates” ismini koymuşlar.

İşte şimdi iki günde,

Ezilip, oldum ak sümük.

Üç gün bıraksa sümüğüm yeşerip,

Çok çirkince çürürüm.

Söyleyin ey pazarcılar,

Ben niye sahteleşiyorum?!

Sebep bana göre çok açık,
(Halka satmak için ekmiş.)
Birbirini kandırıp insanlar,
Sahtelikte eşit yaşlanmış.

s.43

Tövbe diyorum insanlara ben,
Kendi kendini kandırır niye?
Niçin çok istekli onlar
Kendileri isteyip ak lekelenişe?!...

SON

Nöbetini tutan ziraat,
Dökülmeye hasret durur idi.
Bulamadım hiçbir yerde mesken,
Utançtan saklanmak için.

Doğru değil mi aziz dostlarım,
Ziraatların hasreti-feryadı?
Ne zaman döner çıkmaz sokaktan,
Ham süt emmiş insanoğlu!?

Temmuz 1999 Mekit, Yahumdan

s.44

...DEDİ

Bir patron var idi,

“Gönlüm-göğsüm geniş” dedi.

“Alemde en zengin olan

Vatandaşım” dedi.

Lakin pamuk yerine,

“Vereceksin tahıl vergisi!” dedi.

Kıra kenevir ekse,

“Esrar-afyon çektin!” dedi.

“Ya siz?” deyince bozulup,

“Bana akıl verme!” dedi.

“Benim gibi yurt sahibi,

Hükümete denktir” dedi.

Lakin vatandaş ekmek dese,

“Ekmek yok, hava yiyin!” dedi.

s.45

“Başkaları sorarsa,

Et yedim deyin!” dedi.

“İpini çekerim,

Doğrusunu söylersen!” dedi.

Çocuğuna öğretip,

“Bu dediğim bir savaştır” dedi.

“Savaş denen şeyin biri doğru,

Dokuzu sır” dedi.

Bunu işitip çocuğu,

“Çokmuş lütfun” dedi.

Başkanım çok kabarıp,

“Ol benim gibi her renk” dedi.

Ruhundaki büyüklüğü,

Cilalayıp “ben” dedi.

Fakat bu “ben” ona

“Bilesin ben köpekbalıgıyım!” dedi.

“Yutacağım bedenini,

Bitsin bağirtın” dedi.

Temmuz 1999, Mekit.

s.46

BİR SAKİYE

(Bir Şairin Taklidi)

“İç” desen, “vay hoş” deyip içiversem olur mu?

Kefenini kendimin, biçiversem olur mu?!

Dört ayak üzerinde olup sokakta dost-düşman önünde

Kusup dona gömleğe, yatıversem olur mu?!

“Oğlan çocuğu” deyip vursan şaplağı boynuma,
Bıçağımı dostuma saplayıversem olur mu?

Halk-ı alem önünde dolup sınırsız nefretle,
Bu cihanda seni bir yakıversem olur mu?!

“Kadeh yapayım kafatasını ver” deyince,
Şişeyle beynimi kırıversem olur mu?!

“Evin işte bu, gir yat!” desen mezarı gösterip,
Ellerimle ağzını ayırıversem olur mu?!

Miras bırakıp evlada şu illeti,
Atmak için mikrobunu bakıversem olur mu?!

2 Ağustos 1998 Mektup

s.47

MEKTUP YİYEN ŞEHİR

Bir şehir var ülkemde,
Yorulmak bilmeden mektup yer.
Mektubun sahibi gece gündüz,
Cevap bekleyip dert yer.

Özlemeye başlayanlar,
Mektuba yazıp yollar.
Ama dönmez cevap mektubu,

(Sebep bulup kandırıyor.)

Çıkarır haber-yazı,
Gönüllü muhbirler.
Bırakır hemen sepete,
Habere “milyoner”ler.

Gönderir şairler”,
Yüreğini şiir yapıp.
s.48
Yer onu da sepetler,
Her bir yüzü bir yapıp.

Öykü, roman, hikâye,
Sığmazsa eğer sepete.
Arslan-dolap hazırdır.
Yemek için sırada.

Demek şu şehrin,
Her yeri mektup yer.
Mektubun sahibi gece gündüz,
Cevap bekleyip dert yer.

8 Ağustos 1998 Urumçi
s.49

ŞEHİR ŞECERESİ

Şehirlerde pınar yok,

(Olsa bile gider.)

Şehir dediğin bir girdap,

Başın döner.

Şehir yolu kılıç gibi,

Ayağın kayar.

Düşsen de esvabını,

Halk giyer.

Şehirlerde ağ dolu,

Şeytan zenginleşir.

Bunun için çoktur yoksul,

Yalancı zenginleşir.

Şehirlerde para için,

Yârin terk eder.

s.50

Buna göre herkes herkesten,

İsteddiği gibi vazgeçer.

Şehirlerde insana,

İnsan doyar.

Çünkü bu insanlar,

Gözünü oyar.

Şehirlerde insafa,
Şeytan saplanır.
Bunun için birçok kişi duruşu sağ,
Kalbi yaralıdır.

16 Ağustos 1998 Urumçi

s.51

HIZIR SÖZLERİ

KÖLELER

Meyve veren ağaca,
Çelme çakar köleler.
Apak helal pak süte,
Bulanık su katar köleler.

Şarap için kanını,
Parayla satar köleler.
Kendi isteğiyle aklını kaybedip,
Kusup yatar köleler.

Şans vursa alıp da,
Hemen kaçır köleler.
Musibet gelse kendisine,
Başkasına yükler köleler.

Hey köleler-köleler,

Niçin ham süt emdiler?

  u ruhi y kseli i,

Şimdi kim rendeler?!...

s.52

DEĞİL MUTLULUĞUN MEYHANELERDE

Ecdadın yaşayıp geçmiş,

Asil taht ve ota lardan.

Merdane makamında ba ırıp,

Dutar, tambur, ravaplarla.

Mutluluk-h rl k, dostluk-birlik,

Dileyip secde ve tavaflarda.

Ne miraslar vermiş,

Pek çok tarihi sınavlarla.

Bir bir kaybettin sen,

Onu tuzaklarda.

Aldatıldın çok defa,

Kuru  vg  ve alkı larla.

s.53

Aldanıp alkı lara,

Mey içince tabaklarda;

Beslendi nice  eytan,

Vücudunda – boşluklarda.

Aksetti epey facia,
İşte bu acı derslerde.
Bil artık bunu insan,
Değil mutluluğun meyhanelerde.

s.54

BİR ZENGİNE

Kömür alsan yakmadan, saklaya saklaya taş yaptın,
Elma alsan ödünç, geri verdiğinde fasulye yaptın.
Çok acıkmış olan kursağa, katı ekmeği aş yaptın,
Büyük abdestini yapsan, içini ufaladın.
Kandırıp memleketi yeminler ederek, duyurmadan soygun yaptın.
Böyle bulunca parayı, harcamadan kucakladın.
Seni aşıp gideni görsen bin lanet ettin,
Lanet edip yorulmadan doğruyu meluna yakıştırdın.
İnsafını memleket için, dibi delik kazan yaptın,
Nefsinin okyanusuna, kılı kaş yaptın.
Onun içindir ki kadın değiştirip, yıldan yıla gençleştin.
Kaşını gözünü çektirip, pek yapay, inandıramadın.
Fakat çocuklarını fakir, yetim, uslu yaptın,
Nasıl dayanayım onlara, bir yabancıyı “dadaş” yaptın??
Zenginin akli işte böyledir (rezil ruhu aşikâr ettin.)
Söyle niçin gövdene bir kapağı baş yaptın?!

Eylül 1996 Mekt

s.55

KESİK NEFESLER

(Satirik Kıtalar)

Şımarır boynumda dikenli bilek,
Sevginin ateşinden buzlanır yürek.
Uyurum, uykuyu uzatıp da kendim,
Gönüllü melodimdir sevimli bir horlama.

O kadar gülünç sevimli ki çığlığım,
İşitmez bir asır uzaktaki alem.
Alem ve insanla ilgiliyim felek,
Ayrılmaz yoldaştır gölgem.

Bakışım arşa saray kurar,
Arştan yeryüzüne nasıl da bakayım?
Ama gıybet var deyince,
Her şeyi bırakıp, cehenneme gideyim!

İştah ambarı olup kulağım,
Ateşlenir suda bile bir çift toynağım.

s.56

Kazarım ustura hızında hemen,
Başımdan düşse de olur kalpağım.

İmtihan geldi, tavşan gibi takla atarak,
Şiirim de durmuştu ala doğan gibi yerinde.

Cevabım, ala doğanı vur hemen,
Biçare tavşancık gitsin takla atarak.

Rızkını oltaya teslim eden balık,
Suların şırıltısının hoşluğunda karnı yarik.
Olta ulaşmayan karın önüne,
Yeme diye karnının geldiği açık.

Şairler şeker gibi dikenli diliniz,
Serzenişim yağdığında mutlu olup gülünüz.
Dilerim istemeden azap sizlere,
Geçmesin rahatça hiçbir gününüz.

Elveda aklım gittin nereye,
Layıksın sen çokça dayığa.
Sensiz ben nerden bulurum ahenk
Tamam, bırak dönüp gel hemen bu yana.

Utanıp nasibim tüner geceleyin
Gözlerim apaçık uyur günlerde.

s.57

Ederim kabahat mutluluğumu beyanla,
Gülmekten dökülen dertli seslerle.

İç çekip gülerim, hıçkırıp, dedikodu yaparak,
Yüreğim çabayla durmadan çarparak.

Okurum her gece açmadan gözümü,
Yedi kat göğü sayfa-sayfa.

Cayır cayır yanan bir alevdir sırtımda duman gibi
Parıldar ateşinden yüzüm bakır gibi.
Koşuyorum yerimde durup da sessizce,
Arkaya uçar gibi koşan ray gibi.

Eskimez gülüşler bileyince,
Ağlamaz su da kürek vurunca.
Gülelim kahkahayla gözleri yaşartıp,
Şairler kahırlı şölen kurunca.

Sıkı durup ayakları birleşen at gibi,
Işıldayan demiri çürüten pas gibi.
Yapalım sevinip gaz gibi tantana,
Dibi yırtılmış heybetli parça gibi.

Elekte durmaz gamsız gayem,
Sahilde rahatlatır sevimli gölgem.

s.58

Şekilsiz şöhrettir, şerefli şartım,
Rakibimin başarısı bile bana bayram.

Yazın kar, kışın yağmur diliyorum,
Yüreği alevle sarıp biliyorum.

Eskimiş uykucu zayıf ümidi,
Şişenin beşğine vergisiz sarıyorum.

Sevmem kargaşalı coşkulu şarkı ile
Ateşimi söndürüyorum hür olmayan buhar ile.
Yaşıyorum iyiyi sevmeden yine,
Anlaşma kurmuyorum gül gibi mezar ile

Kıpkızıl kanıma kara renk katıp,
Verip gündüze çok parayla satıp.
Zengin olup tümnden besleyip kendimi,
Yatarım uykumun tadını çıkarıp.

Taktığında düşmanlar boynuma kısıkaç,
Serperim gölgeme lezzetli kimyon.
Bıyığım çıkınca burnum çok hisseder,
Bununla beraber gündüz ay görürüm.

Hayatım girer pat diye düşüme,
Veririm canımı işte bu yükselişe.

s.59

Doymadan karanlık eve gözbebeğim,
Durmadan çeker renksiz resim.

Arıyorum mutluluğumu, mutluluktan kaçıp,
Diliyorum ömrümü vaktimi saçıp.

Alır dert-elem karşılık olarak saygı,
Daima hayasız güzellik açıp.

Vicdanım vefanın sonlarında
Yardım etmez borçlu katilim tembel.
Şahittir şüphesiz küçük günahım,
Neşeli bahadırım beceriksiz, gevşek.

Sıtmam yükselse de tandırda hafifleyip,
Yürüyorum düz yolda durmadan eğilip.
Önümü etmeden yarına isteyerek,
Yaşıyorum sadece geçmişte dolaşp.

s.60

KALEM HAKKININ BEYANI

Kalemle birleşince
İsmim pek güzel.
Güçsüzdür cismim bunun için
Bu ismime uyumsuz.
Beyan edeceğim arzımı
Dinleyin haydi halk.

Basit bir sayfa selam mektubu,
Nasıl bir deste yazılır ?
Böyle bir mektubu yazdıran
Bunu iyi bilir.

Bunun için o an gönlünü

Yazıcıya sunar.

Fakat eser yazana

Kim sunuyor gönlünü?

Sevmez sevgiyi,

s.61

Hatta onun bedenini

“Bu söz doğru mu” dersin

Şahit ediyor Tanrı’yı!

Yazar eser vatan için

Alim, şair, mühendis...

Her bir fikir, her sözü

Edip tahlil bir-bir.

Biter saçlar ağarıp,

Kan aktığında bir şiir.

Durur tahrir önünde

Boyun eğip kaç ay.

Yola bırakır çoğunu

Deyip: “Al mezardan yer!”

Az bir kısmı sizlere

Açar yüzde hoş bir güzellik.

Kalır yazar işte o zaman

Beni karanlık yâd edip.
Yorulmuş olan kalbini
Ümit ile şad edip,
Bekleye bekleme sonunda
Yaz gelir kış gidip.

s.62

Verilmeyince yol mektubu
Ben hapiste yatarım.
(Namım büyük olsa da
Çekmeceye sığarım.)
Kurbanı olup hukukun
İtibarımı satarım.

Gündelikçi de her gün
Parasını peşin alır.
Ama kalem niçin
Haktan nasipsiz kalır?!.
Beni işte bu hak sual
Daima düşündürüyor.

Dokunsam yazarın eline,
Yorgun düşüp, çokça güçsüzleşip.
Gelir beş on dostu
Şimdi onun halini sormaya.
Yıkayıp beni bitirir

İçtikleri mey-şarap.

Hakkı durup kalemin

Ben sahibimi geçmiyorum.

Utangaçlıkta niçin

Heyhat kaynayıp taşmıyorum?

s.63

Dinleyin haydi halk

Sualim var bırakıyorum.

Benim gibi kalem hakkına

Bir dal kalem gelir mi?

Bunu duyup dondurmacı

Kâh kâh güler mi?

Kaplayıp dondurma pazarı

Kalem yaşlanıp ölür mü?!

Kalem sembol babında

Ey büyük başkan bilir misiniz?

Dondurma ile el-vatan

Kudret bulur diyebilir misiniz?

Aydınlanır mı gelecek

İlim-fensiz, kalemsiz!?

Yazmak için kaleme

Siyah gerek, hak gerek.

Size benzer o da
Borç değil peşin gerek.
Kanun koyan hukuku,
Uygulayacak halk gerek.

s.64

Bu kanun-hukukla
Var benim de hesabım.
Lakin yapılmadan o
Çoğaldı azım.
Dinleyin halk
Ne zaman biter bu gamım?!.

20 Haziran 1996 Mekt

s.65

İÇKİCİLER ŞİİRİ

Silah yapıp söğüdü, bomba yapıp şişeyi
Kadehle vuruyoruz.
Siper yapıp kanalı, dolduramadan yarığı
Yol boyunda yatıyoruz.
Nerde nasıl kurşunlandı, kimlere et kemiksiz düştü?
Düşünüp kedere batıyoruz.
Atıp sonra kederi, arayıp o an eksikleri,
Meyhaneye koşuyoruz.

Kulak asmadan talebe, umursamadan borcu

Kahvaltıya uçuyoruz.

Bir bardak mey ile, (bazen kuru meze ile)

Dişi de kırıyoruz.

s.66

Tekrar cenge giremeden, düz yollarda yürüyemeden,

Yine siper buluyoruz.

Siperde bir yatınca (bir bardak atınca)

Çelik olup katlaşıyoruz.

(Diğerleri gibi beli boş, boynu yumuşak beli boş,

Değiliz öyle paçavra biz!

Pirimiz var Hayyam gibi, gönlü bahar bayram gibi

Böyle ulu zatımız.

Zatımızı inkâr etmeden, meye ebediyen doymadan,

Canı bile satıyoruz.

Kim sert bakarsa bize, beyandır bu sizlere,

İpini çekiyoruz!

Bilseniz ki tam da bunun için (sizin gibileri düzeltmek için)

İşte böyle içiyoruz.

14 Aralık 1995 Mekit

s.67

KANUNUN SÖZÜ

İsmim pek bir heybetli,

Sapkın- davetkar.
Televizyonda, gazetede
Yoktur benim kadar görkemli.
Her dilde zikirim,
Bu açıdan talihliyim.
Türlerim de çoğaldı,
(Oldum geniş aile)
Bunun için ki bağırır toplantıda,
Deyip: “Biz çok dindarız.
Kanun devletin direği,
Candan aziz kıymetli.
Yönetiriz devleti,
Kanuna itaatli.
Cezalandırırız biz, her kim
Ederse hıyanet;
Eşitsizliği bitirip,
Dikleriz adaleti...”

s.68

Ama toplantı bitince
Olmaz o söz saatince.
Ben dolapta kalıyorum.
Başlanır müşteriilik.
Müşteri dediğin, rehber
Benden şanlı ve şevketli.
Onaylar müşteriye
Her şeyi senetli,

Çünkü müşteri bu yazıya
Para atar gayretle.
Bu para sıkınca boğazımdan,
Bitkinim hasretli.
Bitkin şey çaresiz
Olur imiş takatli.
Takat ne kadar uzaklaşırsa
O benim için afettir!
Kaygılanıyorum afetler,
Kimi kılsa lanetli;
Lanetlere gömülen,
Ömür boyu gamlı dertli.
Beddua değil, doğru laf bu
Örnek çokça ibretli.
İbretleri görmeyen
Mağrurlanmış bir namerttir!

s.69

Namert gerçi bir defa
Olsa da devletli;
Basar onu sonrasında
Kabahat ve gaflet.
Çünkü namerdin ezelden beri
Olunca rezillik adeti;
Halk-ı alem önünde
Ebediyete kadar nefretlik!
Gaflet, nefret basanlar

Olsa da ne kadar boylu;
Anlamadan bir gün
Gider, olup rahmetli.
Onun içindir ki beni kuranlar
İcra edin cüretli.
Sıkça boğazdan para, hukuk
Nasıl olayım kudretli?!
Artsa benim kudretim
Siz daha da hürmetli.
Yaşar memleket de sakince
İşte o zaman rahat.
Benim diyecek sözüm bu
Şimdilik ve sonsuza dek.
Aralık 1995 Mekit

s.70

ZANAATÇILARA

Mukaddime

Zanaatçılar geliniz,
Kendinizi görünüz.
Görüp “hakiki cam” dan
“Kara” nerde biliniz.

Doğru söz söyledim vatan için,
Acısa da yüreğiniz.
İyi ilaç acıdır,

Bu ilaca alışınız.

Olsun şimdi üzülp,
Gerilse de boğazınız;
Razı olup sonrasında
Anlayınca gülünüz...

s.71

Aşçıya:

Aşçı ustam dükkânda,
Bir leğen bulaşık suyu durur mu?
Küçük çocuklar onda
Tas tas yıkanır mı?

O tasa aş koyup,
Müşteriye verir mi?
Öyle yapınca da
Karın güzelce doyar mı?

Karnı bahane edip de usta,
Ele tuzak kurar mı?
Düşünüp bakın bu işe
Vicdanınıza sığar mı?

Terziye:

Kaç kez döndüm bulamadan,

Terzi ustam var mısınız?

Söz başka iş başka,

Gerçek misiniz cam mısınız?

Müşteriyi aldatışta,

Büyücü riyakâr mısınız?

Şimdi vardı, şu an yok...

Der, bir hayal misiniz!?

s.72

Bulsam konuşup yorulmazsınız,

Ek olarak meddah mısınız?

Geri döndürülmez yine şu

Söz ile Buda mısınız!?

Marangoza:

Zanaatçılar içinde

Epey methedilen bir zenginsiniz.

Bakışınız pek üstün,

Ufak iş tutmazsınız.

İş alsanız şayet

Turum tutmadan çivilersiniz.

İşin sahibi görmediğinde

Bir kenarda uyursunuz.

Ama paraya gelince

Sentini eksik almazsınız.

Alıp önden parayı

Ertesi çıkmazsınız.

“Bir aylıkmış” dediğin iş,

Bitmez hiçbir zaman on aydan önce.

On ay boyunca yüz yerde

“Ağaç kazan” yaparsınız.

s.73

Satışta şu kazanı,

Dediğinizden dönmezsiniz.

Demek bu zanaatta,

Şeytana yararsınız.

Fakat ustam ele yurda,

Hangi yüzle bakıyorsunuz?

Böyle olup da niçin

Başka bir nam almıyorsunuz?

Tahtacıya:

Tahtacı ustam aslında,

Siz marangoz idiniz.

Düşüncenizde tahtacılık

Kolay mı ki dediniz?

Ondan beri elektrik ile

Tahta kesip de yürüdünüz.

Parayı ayrı alıp da

Palto, tahtayı yediniz.

Ağaç-tahtayı yiyişle

Yoksa testere miydiniz?

Dikkat edin ağaç yiyip

Kuvvetlenmesin zatınız.

s.74

Şoföre:

Ustam sizce yolcu

Çömlek ocağındaki ham tuğla mı?

Dolduruyorsunuz tuğla gibi

Yerim hani? desek de.

Ağzına kadar dolsa

Kapı, mühürlü mü?!

Duruyorsunuz baş kaşımaya

El kaldırsak bile.

Paranızı istemek için

Yola koyduğunuz muhafız mı?

İşi yokmuş bizle

Sıkışıp ölse de.

Ölse size çokça ziyan,

Ödetirler kovan da.

Der misiniz yoksa “razıyım-

Kovan mantı yesek de...”!?

Damcıya:

Damcı ustam damınız

Bu yıl biter mi?

Her damcı damını

Yarım bırakıp gider mi?

s.75

Dört-beş yerden iş tutup,

Tek canınız yeter mi?

Ev sahibi tir tir olup,

Her gün sizi bekler mi?

Bu yaz bitse, kışa kadar,

Kulübe yapıp geçer mi?

Zanaatçılar da işte böyle

Hakkı çiğner mi?

Son

Zanaatçılar yalanı

İşinize katmayınız.

Elin kiri olan para için

Yüzünüzü satmayınız.

Kendinizi ayarlamadan,

Büyük yalan atmayın.

Yalancılığın çamurlu

Çukuruna batmayın.

Yalanı ve sahteyi

Zanaata hiç katmayın.

Zanaat denen şey bir inci,

İnci ile parlayınız!

Ağustos 1993, Mekit

s.76

FARZ VE BORÇ

Girdi eve dört misafir,

Öğleden sonra saat beşte.

Döşek yazdı ev sahibi köşeye,

Çıktılar çamurlu çarık ile.

Bulaştı atlas döşeğin üstüne,

Çarığın getirdiği pis tezekler.

Kirlendi ah güzel kızların

İşlediği gül, renkli nakışlar.

Biçare döşek dilsiz olduğu için,
Ilık ılık yaşardı gözü.
Dayanamayıp bu duruma kalem,
Döşek için atladı söze:

- Hey hürmetli, kadir kıymetli,
Saygı gören aziz dört misafir;
Söyleyiniz haydi kendiniz
Akıllı mı bu dört misafir?!

s.77

Misafirlere saygı göstermek, beklemek,
Ev sahibine farz sayılıyorsa;
Ev sahibine hürmet de
Misafir için borç değil mi?

Ev sahibinin yazdığı döşeği,
Misafir için saygı değil mi?
Bu saygıyı çiğnemek,
Akıllıysa - çok çirkin değil mi?!

Döşek ile toprağın-yerin,
Bilir misiniz farkını?
Değişir mi bu kaba adet,

Sizler kabre girene dek!?

Maalesef ki,
Kabirde hiçbir Müslüman,
Çarığıyla yatmaz hiçbir zaman
Değiştirelim bu kötü adeti,
Ey akıllı misafirler hemen!!!

1992 Mekit

s.78

SEKİZ SURETİM

(Satirik Destan)

Ön Söz

Bırakmak için, alıştığım şu illeti,
Bir göstereyim yarıp da yüreğimi.
Sormayınız ama nam ve adımı,
Takdim edeyim sekiz adet suretimi,
Ben işte şöyle alışmış gibiyim.

1

Aklım-hafızam hukukumu korumakta,
Sağlam duruyorum bunun için büyüğü savunmada.
Günüm geçer saygı ile övgüyle,
O akmazsa sofraya örtüsünde temizlemeyle
İş düzeltmeye alışmış gibiyim.

s.79

Hukuk için ben herkesi kandırırım,
Yukarıya sayıyı yalan yollarım.
İncelerse eğer, cebini genişletirim,
Böyle yapıp da kendimi kollarım,
Ben kollamaya alışmış gibiyim.

Bıçak verse korkmadan cesurca kesmem,
Müzakere yapıp bitmeden esnerim.
Böyle yapıp hiç karnı şişirmem,
İradem çoktur ama beli çözmem,
Bu usule alışmış gibiyim.

Paklık denince konuşup konuşup yorulmam,
Her gelen hediyeye-selamı almam.
Fayda gelmeyen yere varmam,
Yeng içinde verse de hiçbir zaman dönmem,
Pazarlık yapmaya alışmış gibiyim.

Bazen hastanelerde yattım bedenim için,
(İnsanlar bilmesin iki paket şeker için)
Desem bile ağzımla “vatan için...”
Hukuk iyidir her şeyden benim için,
Hukuka alışmış gibiyim.

Niye “sana binlerce lanet!...” dedi?

Ben bir Mecnun, hukuksa tıpkı Leyla.

s.80

Ben büyüsemler halk yarım kalsa da olur,

İşte bu söz ben gibilerin fiili

Fiilime öyle alışmış gibiyim.

Hiç kederlenmem cihanı su bassa da,

Afetlerden memleketin kafası karışsa da.

Gün alamadan yurdu bırakıp kaçsa da,

Bana onlar birçok günah artırsa da

Hiç kederlenmemeye alışmış gibiyim.

Çucañ, hâkim, valiliğe uzanana dek

Büyüsemler diyorum ta ki dahi olana dek.

Geçer miyim bu arzudan ölene dek?

(Ah, düşüme bir girse bu gece...)

Tamah etmeye alışmış gibiyim.

2

Büyük caminin yanında mahallem var,

İnsanın görünce çekineceği bir sarığım var.

Öyle ki daima koltuğumda konuğum var,

Atları koşturmaya da kamçım var,

Konuklara alışmış gibiyim.

Bırakıp görkemli sakal-bıyığı,

Eksik etmeden dilden sürekli hamdüsenayı

s.81

Topladım onca ihlaslı müridi,

Halk bilmesin yüreğimdeki kurdu,

Bu kurda alışmış gibiyim.

Toplantı olunca çıksam diyorum meydana,

Et gelmiyor kuru ayet sureye.

Doğrusunu söylersem nefsim benzer kurda,

(Niçin davetiye verdi ki alçak cariyeye?...)

Haset etmeye alışmış gibiyim.

Huda benim koruma kalkanım,

Bilinmez bunun için yaptıklarım.

Bana lazımdır bu bahaneyle aldığım,

(Yumulmaz sırtına hiç boğazım.)

Almaya alışmış gibiyim.

“Kötü”, “günah” deyip çitlerim yolları,

Etrafını sararım bu yolla ahmakların.

İndirmeden duadan hiç elleri,

Topladım hacca diye çokça doları,

Bu dolara alışmış gibiyim.

“İyileştiriyorum...” deyip hastayı-afeti,

Sattım parayla Arapça çok ayeti.

Halka bağlayıp o dünyayı rahatı,

s.82

Sevdim kendim geldiğim tam rahatı,

Rahata alışmış gibiyim.

Camilerde sevabı anlatıyorum,

Lakin kendim çıkar gözetiyorum.

Kendi verir (kimseyi ezmiyorum)

Bu yüzden bu yoldan bıkmıyorum,

Bu yoluma alışmış gibiyim.

3

Gerçek bir erkek gibi mey içerim tabakta,

Evde değil sokaklarda meyhanede.

Bazen konaklarım şu çadırdadır.

(Gideyim eve ne zaman?)

Çadırlara alışmış gibiyim.

Halk ne dese demem, karım yok,

Meyden gayrı yakınım yok yârim yok.

İçmeden duramıyorum çarem yok,

İçiverip çaldım da gitar telim yok,

Ben bana ne demeye alışmış gibiyim.

Her gün gidip secde edip meyhaneye,

İkbalimi değişirim rakıya.

s.83

Dövüşürüm çekerse evde sorguya,
Korkmam alınsam bile hapishaneye,
Böyle korkmamaya alışmış gibiyim.

Der ki: “Yazık senin sarhoşluğuna!
Rakıdandır bilsen şu rezilliğin.
Geçer mi şu insan olmayışın?
Ne vakit biter bela-kaza uğursuzluğun?!...”
Sarhoşluğuma alışmış gibiyim.

Ben derim ki mutluluğum benim şarapta,
Ne tat alınır meysiz bin cin kebaptan?
Kadeh yapıp kırıp tambur ve rebaptan,
Mey içerim varsam hacca, tavafta,
İçmeye alışmış gibiyim.

Bir icadım, fikrim var haydi diyeyim:
Damarımda kanım değil de mey aksa;
İşte o zaman kuzmazdım zaten,
Yemezdim meze et, sebze...
Ben fikir bulmaya alışmış gibiyim.

Mey gibi olsam da olur evsiz, dul
Kabul, olsun giysilerim delik deşik.
Borç alıp içerim olmazsa para,

s.84

Ben yaşarım olup da şu meyhaneye kul,
Kulluğuma alışmış gibiyim.

Mey dediğin benim kanım iliğim,
Mey içmesem benim ne gereğim var?
Hesap değil ıslanmasa yüreğim
Onun içindir ki sarhoştur hatta arzım dileğim,
Sarhoş dileğe alışmış gibiyim.

4

“Cihan işte bu...” diyorum kuyu ağzını,
Sıkı kapıyorum bunun için kapıyı.
Ayıramıyorum lezzetli ile tatsız,
Sevmiyorum, güreş, at yarışı, havuzu,
Kuyuya alışmış gibiyim.

Bırakırım her işi yarına,
Çokça vefa edip gitmem vaade.
İlgiliyimdir yeni çıkan perdeye
Kıl kadar kaygılanmam halkın derdine
Ben kaygısızlığa alışmış gibiyim.

Bazısı hayret ki gaye-paye der imiş,
Kendilerince vatanın kederini yer imiş.

s.85

(İki ayağı bir pabuçta imiş...)

Tövbe, dört imiş, bilmez imiş.

Ben akıllılığa alışmış gibiyim.

Fırsat bulsam cana kastederim,

Düşürürsem eğer, sırtını çiğnerim.

Ölenleri rahmetli deyip hatırlarım,

Belden akı uzun zaman çıkarmam

Kastetmeye-hatırlamaya alışmış gibiyim.

İşim çoktur, hiç boş yatmam,

Yara bulsam kurcalarım kaşırım.

Vatan diyenin omzundan atlarım,

Baş kaldıranı görünce belini büküp katlarım,

Katlanmaya alışmış gibiyim.

Aklara kara-mara yapıştırırım,

Karaları pat-pat ateşe itelerim.

Yeşil, sarıları da kandırırım,

Böyle yapıp da bir kendim parlıyorum,

Parlamaya alışmış gibiyim.

Beğenmiyorum, küçük işe tamahım yok,

Anka'ya atayım desem okum yok.

s.86

Bineyim desem eşeğimde keçe yok,

İsmim cihan pazarında kesin yok,
Ben pazarsızlığa alışmış gibiyim.

Ak mı girdi çok düşünen başıma,
Şu kadarcık ince kıl sığmaz içime.
Talih vursa eğer yakınıma,
Gıcırtıdan ağrı girer dişime,
Diş ağrısına alışmış gibiyim.

Görmüyorum hiçbir işi kendi kendimden,
Kötülüyorum kanunu düzeni.
Kimmiş o çıkan sözümden?
Kötü görünmeden yok olsun gözümden,
Kötülemeye alışmış gibiyim.

Öğlen dese akşama zor varırım,
Bahane bulup günahımı inkâr ederim.
Bu bir değil, tekrarlarım, dönerim
Onun için cihan önünde çok yanılırım,
Yanılmaya alışmış gibiyim.

Yabancıya yanında, kendimize aksayıp yürüyorum,
Başka bahadırım, yabancılarla dövüştürse işe yaramam.
Felsefem şu: geçinmeyi savunurum,
s.87

Bu yolda huzur bulmadan ulaşırım,

Ulaşmaya alışmış gibiyim.

Boşsam şaşkın şaşkın bakınırım sokakta,

Olur olayım Kaşkar, Turfan, Gulca'da.

Bu sadece olur benim gibi mertte

Ne yapsın işle meşgul palavracı da

Mertliğe alışmış gibiyim.

Sevmiyorum İlili'yi hilekâr diye,

Hotenli'yi divane rebabcı diye;

Kaşgarlı'yı aldatıcı sahtekâr diye

Korlu'yu ağzı uğursuz kavgacı diye,

Yurt beğenmemeye alışmış gibiyim.

Diyorum yine: Aksulu'yu kabakçı,

Dolanlı'yı havai fişek, kalpak, tekneci,

Altay, Kumul, Kızılsu'yu hayvancı,

Urumçili hakiki kırmızı gözlü biracı,

Hakaret etmeye alışmış gibiyim.

Hakaret etmediğim bir yurt bile yok ülkemde,

Demek ki o kadar ağır yük var omzumda.

Onu gerçekleştiririm ne eksilir?

Engel dolu bu yüzden benim omzumda.

Ağır yüke alışmış gibiyim.

s.88

Ecdadımı günde bin defa överim,
Ama kendim bir karış bile ilerlemem.
Övgü alınca huzur duyarım,
(Duyup-duyup sevinirim, doymam)
Övgüye alışmış gibiyim.

Övgü dursa kabıma sığmam,
Uçarım gökte, yerde yatmam.
(Kanıtım yok lakin takla atmam)
“Hey!...” diyeni yanıma yaklaştırmam,
Ben uçmaya alışmış gibiyim.

Tenkit etse hemen sinirlenirim,
Hiçbir cama da bakmam.
Öfkemle kendi kendimi aklarım.
Bu huyu ebediyete kadar korurum,
Bu huya alışmış gibiyim.

5

Üniversiteyi de bitirdim oldu bitti iş,
Hizmete hazır, geçince şimdi dört kış.
Niye lazım olmuş o öğreniş?
Bilim değil diplomaya bakarmış,
Cana eziyet etmemeye alışmış gibiyim.

s.89

İlgilenmiyorum ders denen şeyle,

Ah aşığım oturmaya, biraya.

Kızın dudağına değmeyeceksem içmem,

İçince dönüşüyorum deliye

Deliliğe alışmış gibiyim.

Anamdan, babamdan, yurttan utanıyorum,

“Tüm suç senin” deyip artıyorum.

Ah New York, Paris’leri seviyorum,

Anlatınca bir sürü kişiyi yönlendiriyorum

İlericiliğe alışmış gibiyim.

Evden gelen para-paraya eklenmiyor,

Para olmayınca toplantı kaynayıp taşmıyor.

Yeni çıkan modayı kaçırmıyorum,

Kendi kıyafetim bana hiç yakışmıyor,

Modayı takibe alışmış gibiyim.

Üniversiteniz her zaman ileri diye bilinmiş,

Medeniyet üniversitenizden yayılmış.

Biliniz ki, dünya benim için yaratılmış,

(Dört bir yandan da tam böyle bakılmış.)

Bu bakışa alışmış gibiyim.

s.90

Yazık! diyorum bazı ahmak çocuklara,
İnanır ecdadına, Allah'a.
Leke düşürmeden gururlu safkanlara,
Temel atarmış gelecek ikballere...
Ben tam aksine alışmış gibiyim.

Eziyet edermiş onlar şuncacık canına,
Unutur hatta yemeğini ve ekmeğini.
Düşünürmüş yurdunu vatanını,
Dökermiş bu yolda kanını,
Ben kan dökmemeye alışmış gibiyim.

Bu dünyada vatan diyen söz çok,
Millet de yürür mü grupça?
Vatanım bu, çıksa bana nerde kar,
(Bu sözümü halk bilmesin oldu ne çare!)
Kar gözetmeye alışmış gibiyim.

6
Para kazanırım şehir şehir dolaşıp.
Yol, yatakta kuru ekmeği kemirip.
Rahat bulmadan fabrika dükkân gözetleyip,
Bazen yoldaşımı gözleyip,
Gönül yaralamaya alışmış gibiyim.

Esas sözüm şu: paradan gayrı dostum yok

Sent az, ziyan ile aram yok.

Param bin cin, sırtımda bir ceket yok,

Bunun için itibarım, yüzüm-postum yok,

İtibarsızlığa alışmış gibiyim.

Yurttaş, doğan ne ki karın önünde?

Düzelteyorum işi tezden sığınakta.

Bin bir hile çare var bu kafada,

Onun biri var mı ki bir dâhide?

Böyle akıllılığa alışmış gibiyim.

Tövbe diyorum bazı akılsız zenginlere,

Yaparlar yardım yurтта namlı yerlere.

Mektep saptı marifet diye çukurlara

Ne gerek yardım o geniş döşlü yoksullara,

Yardım etmemeye alışmış gibiyim.

Para bulmada çektiğim onca zulmüme,

Bir sent bile bırakacağım yok torunuma.

Ölürsem eğer bağlayıp parayı göğsüme,

Götüreceğim elbet yattığım kabrime,

Paraya işte böyle alışmış gibiyim.

Niyeymiş? Diye sorsa birileri,

Kesilmiştir parada benim göbeğim.

s.92

Diyorum ki - büyük belgemdir emeğim
Vermezse halk yok benim bir diyeceğim,
Bu mirasa alışmış gibiyim.

7

Her yıl ödeyip otuz beş tür vergiyi,
Tahıl vergisine verdim buğday, mısır, darıyı.
Söylemeyeyim tabandaki yarığı...
Bu halde yaptım çiftçiliği,
Vergilere alışmış gibiyim.

Doğmuş gibi sonsuza kadar yer kazmak için,
Çok gittim kara kışta tarlada çalışmaya.
Dolup gitti al kanlarım kaplara
İnsan dediğin ölmezmiş cefayla,
Cefaya alışmış gibiyim.

Bir ekmeğim var boğaz doyurmaya,
Bir koyunum var kurban kesmeye.
Nerde boş vakit bedenimi yıkamaya?
Ben razıyım bu sabit hayata,
Bu hayata alışmış gibiyim.

Başımı kaldırmadan sorumluluğumdaki yeri tarıyorum,
Ekinlikten çıkmadan öylece yaşıyorum.

s.93

Bu devirden birkaç asır öteyim,

Sakin cahil biçareler piriyim,

Bu pirlige alışmış gibiyim.

Yazamıyorum kendi ismimi-adımı,

Tanımıyorum hatta ölüm yazımı.

Urguy diyorum sorsa milletimi,

Anlamıyorum bu devirdeki ritmi,

Ben ritmsizliğe alışmış gibiyim.

Yapay gübre-bol ürün demek sanıyorum,

Bu üründen şimdi nasıl vazgeçeyim.

Su dalaşsam komşuları doğrarım.

Demem hiç bu davranışımдан geri dönüyorum,

Bol ürüne alışmış gibiyim.

İş dediğinin benim için sayısı yok,

Hareket ediyorum ama kolumun bacağımanın canı yok.

Bazı zaman çocuklarımın ekmeği yok,

Sekreterden başka değerbilirim yok,

Değerbilire alışmış gibiyim.

Yıl sonunda para alsam da çanakta,

“Borcunu öde!...” der sağımda solumda.

Sent kalmaz sonrasında elimde,

s.94

Diyemiyorum hiçbir zaman param var,
Parasızlığa alışmış gibiyim.

Ekinliğin ötesini görmüyorum,
Bahtım için kıl kadar bile hayal kurmuyorum.
Yürek serzenişime deva bulmuyorum,
Üzülmüyorum hatta surat asmıyorum,
Dayanmaya alışmış gibiyim.

Vazgeçtim ben çılgılımdan,
Farkım yoktur hiç robottan.
Her işi görürüm alnımın teriyle,
Olur, böyle göçeyim bu alemden,
Ben feryat etmemeye alışmış gibiyim.

Bu dünyada belki benim gibi biri yok,
Ta ölene dek çalışırım (sürem yok)
“Sıkı çalış”tan başka bir şeye ihtiyacım yok,
Tenim bedenim var lakin yüreğim yok,
Ben yüreksizliğe alışmış gibiyim.

8

Çekemez at arabası nazımı
Gördünüz mü işe yarar olduğumu?

s.95

Bıaktım ben saf gümüşten ığlığımı
Beğenmiyorum hatta alimi,
Nazlanmaya alışmış gibiyim.

Kıyafet dese “bin can kurban!” diyorum,
Benim için büyük şeref-şan diyorum.
Kıyafet hatta yüreğime kan diyorum,
Dolmaz giydiğime kalça diyorum,
Ben saymamaya alışmış gibiyim.

Parıldar stm başım ziynetten,
Halk çekinir suretimdeki heybetten.
Hiç bilmiyorum bir gizli gayretten –
Ağzım boş kalmaz sözden-gıybetten,
Gıybet etmeye alışmış gibiyim.

Bilim dediğin nedir ki, anlamıyorum,
Kitap-mitap deneni de tutmuyorum.
Vakit bulsam keyiflenip uyuyorum,
Benden asilleri görünce çelme akıyorum,
elme akıırmeye alışmış gibiyim.

Ne fayda gelir kuru bilimden?
Hiçbir şeyim yok boğazımdan başka.
Böyle görkemli dururum öz trmden,

s.96

Seviyorum bu işimi gönlümden
Görkemli yürümeye alışmış gibiyim.

Et pişer eğer gelirse annem babam,
Der onlar “çok bahtın can evlat”.
Ağrır başım gelse kaynanam,
“Vay başım!...” deyip yatarım bu iş tamam,
Baş ağrısına alışmış gibiyim.

Çok koruyorum gül gibi altın gövdeyi,
Yıpratmıyorum hatta bir tel tüyümü.
Düşünmüyorum çocuklarımı, evimi,
(Yapsam diyorum tekrar yazık! Düğünümü...)
Düğünü sevmeye alışmış gibiyim.

Gençleşirim yirmi yaş düğün dese,
Çüşti halı peşin para hem de koyun... dese.
Harcanır düğünde on bin koyun dese
Çok saygı duyup halk “hoy..” dese
Ben saygı görmeye alışmış gibiyim.

Yaşayıp ne var saygı-şan demesem,
Verse Huda kraliçelik dilesem.
Hiç kimsenin sözüne de girmesem,
s.97

Gönlüm ne istese giysem ve yesem,

Söze girmemeye alışmış gibiyim.

Aileye dermiş mikro cemiyet,
Gelişirmiş olsa bir kalp bir niyet.
Bana lazım değil sakal terbiye,
Kendi yolum var yürüdüğüm, ebediyete kadar,
Terbiyesizliğe alışmış gibiyim.

SON

Gem vurulup binilir alışınca at,
Bu az gelip de der daha “araba çek!”
Alışmak öyle derinleşir kat be kat,
Gitmez asla alışıp, derse “imdat!”
Ama ben çok alışmış gibiyim.

Alışmak şeytan alışmak çokça tehlikeli!
Reddedilemez sayısız bunca boyun eğiş.
Olur şimdi bu alıştığım yeterli,
En sonunda bir bağırayım şiddetli,
Alışmamaya alışsam oradan gelişirim!

1-18 Ocak 1991, Mekit

s.98

BİR YOLDAN SES

Gidiyor yedi kişi,
Alacakaranlığın esir aldığı gecede;

Sırtüstü düştü ikisi,
Açılmış şu dar yol içinde.

Arkadan yüzükoyun düştü işte
Yardım için geldiğinde biri.
Takla attı ikisi yine,
Yürüyor dört adım öteye.

Düşen ve düşmeyenler,
O an konuştu öfkeyle.
Gevezelik, küfürleşme, beddualaşma,
Kaynayıp gitti her tarafta:

- Lanet sana ey şeytanın yolu!...
Yol da senin gibi dar ve har olur mu?!...

s.99

Yol dediğine cürufu yığıp,
Sana benzeri kazıp çıkarır mı?!...

Bitmeden şu küfürler,
Sallanır gibi oldu yol güya.
Yarılıp da katından onun
Çıktı gaipten güçlü bir ses:

- Hey biçare cahil köleler,
Biter mi iftiralarınız?

Biliniz ki her belayı –
Dileyip de bulan asıl kendinizsiniz.

Yürüdüğü zaman baban –dedenler,
Bu kadar geniş, açık mıydı?
Eğri olsam da gerçi,
Sağ ve engelsiz miydim?

Kalıntımdan başlayıp sizlere,
Delik deşik yollar, yürünmez oldum.
Cüruf, çöp, gübreyle,
Pislik şeylerle doldum.

“Yürüyoruz kendimiz” demeden,
Beni oyup toprak aldınız.

s.100

Her taraftan kısıp, daraltıp,
Kenarlarıma evler yaptınız.

Olmasa da ayağı evlerin,
Kalktı pat-pat öne ilerleyip.
Nefislerinizin belasıyla,
Kaldım işte böyle “solup.”

Tövbe diyorum bu hakikati,
Görmedi mi ki açık gözünüz?

Böyle durup azarlayınca beni,
Kızarmaz mı yazık yüzünüz!?

Yoksa iki gözünüz de açık
Ama kalbiniz kör mü?
Yürek görmeyince göz dediğin boştur,
Farksızdır ona mezar da...

Geldi alacakaranlık gecede titreme,
Yoldan çıkan gaip sesten.
Yolcular dua ettiler,
Günahının affını dileyip Huda'dan.

Mart 1991 Mekit
s.101

İANENİN TALEBİ

Hey cemaat, halk,
Dinleyin bir talebim var.
Hak-adalet önünde,
Ödetecek borcum var.

Bilirsiniz ismimi,
(O çok güzeldir.)
Ama bedenim ona,
Artık uyumsuz oldu.

Banaydı ezelden beri
Gönüllülük ilkesi.
“En düşük çek...” denen söz,
Nasıl münasip gelsin?!

Bu “çek” ile dönüştü,
Özelliğim vergiye.

s.102

Yetiştı onun
Türü otuz kırka.

Ondan beri olup kaldım,
Vergilere don-elbise.
Saydı gönlünde
Beni ahmak sağır-dilsiz.

O taşlasa bu kıydı,
Bu taşlasa o kıydı.
Delik deşik olup arada,
Güvenim azaldı.

Sevinirdi benimle,
Uğrayanlar afete.
Şimdi vergi olup,
Kaldım sayısız lanetle.

Bilsin halk vergiden,
Benim açık farkımı.
Düşürmesin düşünmeden
Şan-şeref fiyatımı.

5 Ağustos 1991 Mekit

s.103

MEKİT'İN ELEKTRİĞİ

Mekit denen kasabada,
“Kelepçe” der küpeye.
İki somdan satar,
Bir kilovat elektriği.

(İki som olsa ne olur,
Aydınlanıversin kabul.)
Bunca pahalılığa karşı
Aydınlanmaz mı diyelim?

Aydınlanmasına aydınlanır
Lakin çok “çekingen”.
Kızarıp durur
Işığı tıpkı cin چراغ.

Palavra atar durmadan,
Televizyona bağlansa.
Görmek mümkün insanı,

Mumlar yanıp yakılsa.

s.104

Bazen hatta bu da yok,

Haftada beş söner.

(Aileli bölgeden

Parti binasına göçer.)

Misafir gelse evlere,

Çekinip hemen kaçır.

Herkes uyuduğunda,

Ondan sonra yüz açır.

Televizyonda etkileyici,

İşler çıkarsa şayet;

Etkilenip o hemen,

Can verir o sırada.

Yas tutar hatta o,

Sükût ile bir müddet.

Binlerce film ölse de,

Gelmez ona hiç ceza.

Vatandaşla inatlaşmaktan,

Bulur lezzet, bulur hoşnutluk.

Mum yaksa gelir,

Söndürse de yine yok.

s.105

Devam eder bu hal,

Her akşam çok kez.

Mekitli'nin kalbine,

Yerleşti acı dert.

... “Yardımcısı mum duruyorken

Parayı elektriğe mi ödedik?

Söyleyin ahali,

Işığa doymadan mı ölelim?...”

Nereye gitse memleketin içinde,

Vardır böyle bir telaş.

Mekit'in şu uğursuz elektriği

Ne zaman normal elektrik olacak?!

14 Eylül 1991 Mekit

s.106

YOLCULUKTAKİ ODA ARKADAŞIMA

Tanışıklık hürmeti için,

Bir odaya aldık bileti.

(Otobüse binmediği zamanda,

Kalbine koymuş bu niyeti.)

Eşikten atlayıp yine,
Eğlenmeye başladık o an.
Radyoya yağ getirinceye kadar
İlkin karttan yükseldi gürültü.

Devam etti eğlencemiz
Ses kesilip eller yoruluncaya kadar.
Tavuk gıdıkladı hatta
Onu toplayıp yer yapana kadar

Yer yapıp şimdi oh desek,
Radyoda şarkı başlar.
Oda arkadaşları yeni tanışınca,
Laf yerine başlar kaşındı.

s.107

Kaset bitip de radyo sonunda,
Durdurduğunda karışık şarkıyı.
Ona az deyip kendin bir an,
Devam ettin yine başka bir şeyden.

Uyuyamadık dese diğerleri,
“Göz senin uyuyuver” dedin.
Nazarında o anda güya,
Kendi evinde ev sahibi idin.

Zorlayana kadar taretin
Hüküm sürdü yatakta bu hal.
Çıktığında arkaya, oda –
Daldı tatlı bir uykuya derhal.

Kulaklarımın uzadığı zamanda,
Ürküp o an uyandım.
Gülüşün bitip de sözünü anlayınca,
Sonra işin aslına vardım.

Lazım oldu bir dal kibrit,
Sigaranı tutuşturmak için.
Bilirdin içmediğimi,
Niye önemsemedin?!

s.108

Tutkunu bırakıp yattığında,
Üç buçuğu geçti vaktimiz
Başın yastık gördü mü oldu,
Tam belaya şimdi çattık.

Tam aslını söylersem sözümün,
Başladı dehşetli bir horlama.
Ne horlayış ki, boğazına o an,
Girdi heybetli bir körük.

Bir körük ki, “körük” babında,
Gönülde sönmeyen tesiri kalır.
Benzersiz şu sesiyle,
Kulakları titretir.

Çıkmaz diyorum öyle bir ses,
Yüzlerce iti dalaştırsa da.
Kemik atıp önüne hatta,
Kıskandırıp çatıştırsa da...

Mükâfatının şu meyvesinden,
Kendi de eşit kazanç alsın diye;
Yavaşça uyandırsak, dedin ki;
- Hey laf anlamazlar bu nasıl edep.

s.109

Tövbe-tövbe, mal sahibinden,
Güçlüymüş gerçekten hırsız.
(Eskilerin hikmetli sözü,
Ne zaman doğru olmamış ki?)

Soruyorum ey oda arkadaşım,
O dediğin bozuk edep mi?
Yoksa hırsız mal sahibine
“Hırsız işte bu” denen söz mü?

Tüm kaplar yerinde dursa da
Niçin onu görmüyor gözün?
Bunca insan gönül koymadan sana,
Sen gönül koymuyorsun ona!?

Bil ki edep ezelden beri,
Ölçer vatanın durumunu.
Aklına koy bunu ey oda arkadaşım
Sen de vatan gibi yüksek gayeni.

4 Nisan 1984 Urumçi

s.110

SIĞIRIN ÇIĞLIĞI

Bir iş için ağıla

Gidince geçen akşam;

İşittim ağıldan

Çıkan değişik şarkıyı.

Kulak salıp dinleyince,

Şarkı değil çığlıkmış.

Feryat edip dert döken,

Zayıf bir sığırmış.

Damla damla sıcak yaş,

Akmıştı iki gözünden.

Anladım onun hasretini,

Dertli şu sözünden:

“Her gün işe koşuluyorum

Daha tan bile atmadan.

s.111

İşten dönüp akşam,

Bir saat bile yatmadan.

Büyük kütük arabaya,

Yalnız beni koşuyor.

Çıkıp yükün üstüne

Kendi yatıp uyuyor.

Uzak olmaz sırtımdan,

Neşter gibi tel kamçı.

Bunu az görüp burnuma,

Geçirildi ip.

Araba büyük, yük ağır,

Yol uzun, kuvvet az.

“Bin ölüp bin dirilip”

Geçti epey kış ve yaz.

Sızlanmıyorum kıl kadar,

Araba çektim diye işte.

Atadan miras mesleğimdir,

O ezelden beri benim.

Fakat çıkınca arabadan,

Sıra çifte gelir o zaman.

s.112

Çiftten çıkınca yine var,

Tırpan-tırmık... denen şeyler.

Tırpan-çiftçi işte o zaman,

Değnek alır sopa gibi.

Sırt, kalça sağ değil,

Oldu kaburgam sırık gibi.

Şu ince sopa gibi değneğin,

Uzunluğu bir kulaç.

Yürümezsem vurur,

Yürüyeyim desem kursak aç.

O yana baksam der “oş!”

Bu yana baksam der “oş!”.

Ot yerine sopa yiye yiye,

Kalmadı bu bedende et.

Un ve kepek sahibime,

Ben yiyorum sarı saman.

Saman yesem de olur,

Sopam ondan beter.

Her değneğin ucunda,

Damarı deşen şişi var.

s.113

Her tarla her ağılda,

Kızıl kanın lekesi var.

Değnek, şişler destesinden,

Sağ kalan kemik kalmadı.

Ölenlerin etini,

Hiçbir müşteri almadı...”

Diye yakındı sakinleşip

İşte bu zayıf sığır

Başkalarının arkasından,

Sızlandı çok defa.

Bir anda sığırlar,

Kendi derdini döktüler.

Uslu görüp hor gören,

Acımasızla sövdüler.

İşitip şu gerçek çılgılığı,

Ben de çok acıdım.

Sığırlara içimden,

Söz söyleyip şöyle dedim:

Buluruz kudret dört ayak üzerinde biz,

Çağdaşlaşana kadar.

s.114

Bazılarının elinde,

Hor görüldünüz vaktiyle.

Geçer artık bu günler,

Göz açıp kapayıncaya.

Gelip beklenen hür çağlar,

Günler geçer artık başkaca!...

2 Mart 1980 Mekit

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞİİRLERİN TEMATİK AÇIDAN İNCELENMESİ

1. TOPLUMSAL SATİRE

Küreselleşme dünyanın global bir köy haline gelmesi, zaman ve mekâna ilişkin kısıtlamaların azalması, toplumsal ve kültürel benzeşmelerin artması, tepkilerin ortaklaşması olarak açıklanabilir. Küreselleşme Batı kültürü ya da Amerikan kültürü denilen davranış kalıplarını, yaşam biçimini tüm dünyaya yaymaktadır. Aynı türden davranış ve yaşam biçimleri teknolojik araçlar vasıtasıyla, tüm dünyaya ihraç edilmektedir. Bunlar da geleneksel toplumların yapılarını, insan ilişkilerini, aile hayatını ve değerlerini değiştirmektedir. Dolayısıyla hem toplum hem de bireyler pek çok açıdan bu yeni duruma uyum sağlamak zorlanmakta, derin krizler yaşamaktadır. (Korkmaz ve Osmanoğlu, 2019: 975) Bu durumda kültürel, ahlaki, dini gibi toplumun esas olan değerlerde bozulmalar meydana gelmeye başlar. İnsan, bireysel bir varlık olmanın yanında sosyal yapı kurabilen ve bu yapı içerisinde ortak kültürel değerler etrafında birlikte yaşayabilen bir varlıktır. Bireyin kendisi ve çevresi ile kurduğu ortak ilişki yaşamın temel noktasıdır. Bu da birtakım kuralları kabul etmesi demektir. Sosyal ahengın sağlanabilmesi ve uyum içerisinde yaşayabilmek için bu kurallar bütünü oldukça önem arz etmektedir. Bu kuralları kabul etmeyip toplumsal normların dışına çıkanlar ise dışlanırlar. Artık bu kişilere karşı eleştirel bakış devreye girer. (Güler, 2018: 97)

Aynı amaç ve hedef doğrultusunda bir araya gelen bireylerin oluşturduğu toplum, siyasi, sosyal ve ekonomik bileşenlerin oluşturduğu bir yapıdır. Avcı-toplayıcı anlayıştan özel mülkiyet mantığına geçişle beraber inşa olan toplum çeşitli normlarla bu dönüşümü sağlamıştır. Yaşama biçimi olarak ilkelden moderne, konar-göçerden yerleşik hayata geçen insan “medenileşirken”, aynı zamanda bireyden de topluma geçilmiştir. Toplumlar oluşturulurken çeşitli normlar yaratılmıştır. Birey ve bireye dayalı anlayış yerini toplum ve toplumsal bilince bırakmış hem fiziki hem de zihni bir dönüşüm yaşanmıştır. (Solmaz, 2019: 142) Bu dönüşümü toplumların içinden çıkan şairler ve yazarlar gibi fikir insanlarının eserlerinde görmek mümkündür. Diğer bütün sanat dalları gibi toplumsal bir olay olarak değerlendirilebilecek edebiyat sanatı da ait olduğu toplumda meydana gelen her türlü fiziki ve ahlaki olaya karşı çok ilgilidir. Zira toplum: çok boyutlu yapısıyla edebiyat sanatının varlığına katkı verirken, diğer yandan bizzat var ettiği bu sanat dalının elinde bir nesneye dönüşür. Toplumun kimliği ve şuuru olarak nitelendirilebilecek kültür,

edebiyatı var olma ve dinamik gelişme sürecinde etkilerken aynı zamanda onun kendi varlığını ve gelişim sürecini etkilemesine de açıktır. Bu bakımdan edebiyat, kültürdeki olumlu ya da olumsuz her türlü değişime ve gelişmeye anında karşılık üretir. Kendisine özgü yöntemleri kullanarak kültürü biçimlemeye çalışır. (Bacaklı, 2017: 1139) Eserlerin içinde barındırdığı kültürel, ahlaki, dini ve siyasi izler ait olduğu topluma mahsustur. Denilebilir ki şairler ve yazarlar toplumlarına ayna tutarlar. Özellikle eleştirel bakış açısıyla yazılmış eserlerde anlarız ki sanatçı bu aynayı bilinçli bir şekilde tutmaktadır. Sanatçılar zaman zaman toplumu uyarmak, haberdar etmek, aldananları ve cahilleri gaflet uykusundan uyandırmak için ironik anlatıma, hicve ve mizaha başvururlar. (Uçak, 2014: 157)

Tursunbeg İbrahim Taymas da Çağdaş Uygur toplumunun eleştirel yanlarını bir vatandaş olarak gözlemlemiş ve yer yer sitemli yer yer uyarıcı üslubuyla şiirlerinde toplumsal sorunlara ayna tutmuştur. Kültürel, ahlaki ve dini gibi bozulmalara şahit olması kimliğine bir de “satirist”liğin eklenmesini sağlar.

1.1. KÜLTÜREL BOZUKLUKLAR

Sosyal değerlerin ve normların kaynağı milli kültürdür. Milli kültür bir toplumda halkın orijinal yaratmasıdır. Nesilden nesle aktarılan gelenek, inanç, değerler sistemi, fertlerin dünya görüşü ve hayat tarzları fonksiyonel bir ilişki halindedir. Bu yüzden milli kültür canlı bir değerler sistemi ve öğrenilmiş davranış biçimleridir. (Çavdarıcı, 2002: 18) Bir kültür içinde yaşanan olgunun değerlendirilmesinde değerlendirilen şeyin olumlu anlamını daha fazla sürdürememesi ve olumsuz bir anlam kazanması yozlaşma adını alır. (Bal, 2007: 95) “Yoz” ya da “yozlaşmış” olarak nitelenen şeyin kişinin yapıp etmeleri olabildiği gibi, ilişkiler, toplumlar -toplumsal ilişkiler-, kültürler, kültür öğeleri de olabildiğini görürüz. Yozlaşan ilişkiler, olması gereken ya da olması beklenenden uzaklaşan ilişkilerdir. Yoz kültür ya da yozlaşmış kültür, kültür olarak kendine özgü niteliklerini yitirmiş kültürdür. (Tepe, 2007: 18) Kolektif bilinçle oluşan kültürün varlığını devam ettirebilmesi için ortaklığın devam etmesi gerekir. Yani kültürün yozlaşmaya uğramaması için onu destekleyici bireylere ihtiyacı vardır. Nitekim kültürel faaliyetler de toplumların kimliklerini hatırlamalarına yardımcı olarak yozlaşmaya karşı bir direniş gösterir.

Sağlıklı kültür, tıpkı sağlıklı beden gibi organlarının birbiriyle uyum içinde işlediği bir kültürdür. Ruhu beden bütünlüğü olarak gördüğümüz gibi kültürü de toplum birliği ve bütünlüğü anlamında toplum ruhu olarak anlıyoruz. Buna göre, toplumun

bütünlüğünü sağlayan ruhunun sağlıklı olması, onun organları arasında bir uyumun bulunduğu anlamına gelir. Bu uyum, her biri bir yaşam görünümü olan kültürün öğeleri arasında ortak bir çizgiselliği gösterir. (Soykan, 2007: 60) Kültürün bireylerce devam ettirilmemesi ise uyumun bozulmasına sebebiyet verir. Bireylerin iç veya dış etkenler dolayısıyla kültüründen uzaklaşması o kültürün yaşadığı toplumdan dışlanmasına sebep olur. Kültürel anlamda yozlaşıp toplumuna yabancılaşmış bireylerin başka bir kültürü de tam manasıyla yaşayamayışı eleştirel bir tutum oluşturmuş, Tursunbeg İbrahim Taymas da şiirlerinde bu tip bireyleri yermiştir.

1.1.1. Yozlaşma ve Yabancılaşma

*“Milliyeti nısyân ederek her işimizde
Efkâr-ı Frenk’e tebaiyet yeni çıktı.” (Ziya
Paşa)*

Türkçe Sözlükte “yozlaşmak” kelimesinin tanımı şu şekilde verilmiştir: “1. Özündeki iyi nitelikleri birtakım dış etkenlerle zamanla yitirmek, soysuzlaşmak, özünden uzaklaşmak, bozulmak, dejenere olmak, tereddidi etmek. 2. Dönüşen. 3. Bir şey, manevi anlamda değer yargılarını, özelliklerini ve niteliklerini yitirmek, bozulmak, dejenere olmak, özünden uzaklaşmak.” (TDK, 2011) Kültürün yozlaşması, olumsuz yönde farklılaşması, değişmesi, kendi içindeki uyumu kaybetmesidir. Bu bir anlamda kültürün kendi kendine yabancılaşmasıdır. (Kiraz, 2015: 144) “Yabancılaşma” sanayileşmeyle hızla büyüyen kentlerle birlikte felsefe ve toplumbilim sözlüğüne eklenen bir kavramdır. Çeşitli bilgi alanlarına göre farklılaşan anlamlara sahip olsa da genel olarak modern kentler içine sıkışan bireyin kendisinden, doğadan ve toplumdan uzaklaştığı bir süreci ifade eder. (Yivli, 2013: 643) Modernizmin yaygınlaşması yeni bir yaşam tarzını beraberinde getirmiş, bu yeni yaşam tarzı ister istemez bireyleri sahip oldukları değerlerden uzaklaştırmıştır. Bundan dolayı toplumda eski ile tüm bağlarını kopartmak isteyen, eskiye ait ne varsa kötü gözle bakan fakat yeni yaşam tarzını bütün enstrümanları ile tam olarak benimseyemeyen bireyler oluşmuştur. (Uslu, 2016: 67) Milletin bütünlüğünü korumak için var olanı geliştirmek gerekirken başka kültürün uzun zamanda yarattığı değerlere kısa sürede alışmaya çalışan bireylerin her iki kültüre de ait olamayışı söz konusudur. Bu tip bireylerin çoğalması ise milli birliğe tehdit olarak görülür. Popüler kültür: sormayan sorgulamayan, açık ve doğru düşünme kararı veremeyen, hoşgörülü, esnek bir kimlik taşımayan, tekdüze bir kimliğe sahip bireyler yetiştirmektedir. (Özkan, 2006: 36) Gündelik yaşamda, moda algısıyla değişen giyim tarzlarında, dinlenen

müziklerde, halkın keyif aldığı eğlencelerde, konuşma dilinde, kuşaklar arası iletişimde meydana gelen değişimler toplumsal düzende meydana gelen ve daha büyük düzensizliklere neden olabilecek bozulmalara önayak olarak algılanmıştır. (Sarıkaya, 2019: 81)

Kültürün içeriden veya dışarıdan müdahale edilerek bozulduğu, bireyi ve dolayısıyla toplumu felce uğrattığı dönemlerde doğru davranış kalıplarının topluma yeniden kazandırılmasında etkili olarak hususi şahsiyetler de devreye girebilir. Toplumun düşünce ve davranış kalıplarını, iç ve dış etkenleri iyi bilen şahsiyetler, toplumu bozulma ve yozlaşmaya karşı bilinçlendirmek için ellerindeki tüm imkanları kullanır. (Bacaklı, 2017: 1139)

Tursunbeg İbrahim Taymas gibi halkın içinden çıkmış bir şairin kültürel değerlerine bağlı biri olması şaşılası değildir. O Uygur halkının geçmiş ve gelecek sorunlarını görmüş, şiirlerinde gerek uyarı niteliğinde gerek sitem niteliğinde ele almıştır. İslam ahlakını yüreğinde barındıran şair, Uygur halkının yabancılaşan ve yozlaşan değerlerini “Çene Selamı”, “Sekiz Suretim” destanının beşinci şiiri, “Yok” ve “Şehir Şeceresi” şiirlerinde beyan etmiştir.

“Çene Selamı” adlı şiirinde Taymas, toplumda görülen içten gelmeyen selamlaşmayı yermektedir. “çene selamı” ifadesiyle çeneyi kişileştirmiş ve kinayeli bir anlatım sergilemiştir. Misafirperver, cana yakın olarak bildiği halkındaki samimiyetlerin azaldığını görmüş ve rahatsız olan şair bunu şiirinde, yaşadığı veya ifade etmek için yaşamış varsaydığı bir olayla okuyucuya anlatır. Şiirde arkadaşıyla karşılaştığında ortaya çıkan kültürel unsurlardan uzak bir selamlaşma olayıyla halkının bünyesindeki eksilen değerleri eleştirir:

Sağ elimi koyup göğsüme

Vermiştim yürek selamı.

Verdi o an cevap yerine

Nahoş bir çene selamı. (Çene Selamı, 2003; 1)

Düşündüm selamların da mı

Derecesi-seviyesi büyüyor.

Çenenin yeri yürekten üstün

Olunca selam ona göçüyor. (Çene Selamı, 2003; 1)

Yaşadığı dönemde maneviyat eksikliği olduğunu düşünen Taymas, bu düşünceye konuşmanın kalpten dilemekten daha ön plana çıktığını ve insanların buna alıştığını görerek inanmıştır. Sosyal değerler, toplumda fertler arasında ortak duygu, düşünce, amaç ve davranış bütünlüğü meydana getiren birleştirici ve kaynaştırıcı faktörlerdir. Bu değerler, toplum tarafından desteklendiği, yaşatıldığı ve geliştirilerek yeni nesillere aktarıldığı sürece birleştirici özelliğini muhafaza eder ve sosyal ilişkilerde düzenlilik sağlar. Değerler üzerinde toplumun desteği zayıfladığında, değerlerin bozulması söz konusu olur. (Çavdarıcı, 2002: 3) Şair de halkında gelenekselleşmiş samimi bir selamlaşma kültürünün bozularak samimiyetsiz bir hal almasından yakınır. İnsanların birbirlerini kalpten karşılamasının yerini sözcükler alınca Taymas bunu doğru bulmamış ve iman eksikliği olarak yorumlamıştır:

Göçürse şayet böyle

Yüreklerden itikat iman

Nasıl ayrılır sonra

İki ayaklı hayvandan insan!? (Çene Selamı, 2003; 1)

Şair, insanda bulunan itikat ve iman faziletlerini kişileştirmiş ve göçmek fiiliyle mecazlı bir tabir oluşturmuştur. İnsanın unuttuğu manevi değerlerin yerini dolduramamasının sonucunda insanlıktan çıkılacağını düşünmektedir. Maneviyatın ve imanın insanı hayvandan ayıran hususlar olduğunu iddia eden şairin şiirdeki üslubu sitemkârdır. Bu yönüyle de aslında çözüme ulaşmayı hedeflediği söylenebilir. Bilindiği gibi kimi satire şairleri uyarı barındıran şiirler yazarken kimileri tahrip amaçlı yazar. Denilebilir ki, Taymas'ın bu şiirdeki tutumu bozulan değeri düzeltmeye yöneliktir, yani şair uyarıcı bir üsluba sahiptir.

“Sekiz Suretim” destanının beşinci şiirinde de kültürel manada yozlaşmış ve kültürüne yabancılaşmış bireyler anlatılmıştır. Şiirde şair Batı memleketlerden birinde okumuş üniversite mezunu bir gencin memleketinin değerlerinden uzaklaşıp Batılılaşmaya çalıştığını anlatır. Genç Uygur'un Batı medeniyetleri karşısında kendi milletini aşağıda görmesi ve yabancılaşmayı tercih etmesi şair tarafından eleştirilmiştir. Şair burada yabancılaşan gencin kılığında şiire yön verir. Onun ifadeleriyle her halini

ortaya çıkarır. Eserlerdeki bu kılık değiştirmeye “maskeleme” tekniği denir. (Baypınar, 1978; 34)

Üniversiteyi de bitirdim oldu bitti iş,
Hizmete hazır, geçince şimdi dört kış.
Niye lazımmiş o öğreniş?
Bilim değil diplomaya bakarmış,
Cana eziyet etmemeye alışmış gibiyim. (Sekiz Suretim, 1991: 88)

Anamdan, babamdan, yurttan utanıyorum,
“Tüm suç senin” deyip artıyorum.
Ah New York, Paris’leri seviyorum,
Anlatınca bir sürü kişiyi yönlendiriyorum.
İlericiliğe alışmış gibiyim. (Sekiz Suretim, 1991: 89)

Değişim süreci hem mekânı hem de bireyi etkilemektedir. Mekânın değişmesi, yaşam şeklinin değişmesini ifade eder. Mekânın değişimi bireyi, bireyin dahil olduğu toplumsal yapıyı, toplumsal ilişkileri etkileyebilmektedir. Mekânın dönüşümü sonucunda insanın bulunduğu yere ait hissedememesi gibi sonuçlar doğabilir. Bu durum mekânsal yabancılaşmaya karşılık gelir. (Ünaldı, 2011: 31) Batı’da gördüğü farklı kültürü kendisine ve çevresine dayatmaya çalışan genç, kendi kültürüne yabancılaşmayı başarır. Ancak Batılılaşmayı başaramaz. Çünkü Batı’da geleneksel hayattan modern hayata geçiş yaklaşık 400-500 yıllık gibi uzun bir sürede kendi doğal akışında iç dinamiklerine dayalı bir şekilde gerçekleşirken, Batı dışındaki toplumlarda bu süreç daha kısa bir zamanda kendiliğinden olmayan yapay etkilerle ortaya çıkartılmıştır. (Ünaldı, 2011: 32) Nitekim Türk edebiyatında da eski ile yeni, doğu ile batı arasında sıkışmış bireylerin halleri eserlerde yansıtılmıştır. Örneğin Ahmet Hamdi Tanpınar “Saatleri Ayarlama Enstitüsü” adlı romanında gelenekselden yeni dünyaya geçiş aşamasında insanların orta yol bulamayışını anlatır. Şiirde de aynı şekilde gelenekseli unutmaya eğilimin ve Batı’ya yönelişin artmasına dair eserler kaleme almıştır. Aynı şekilde Tanzimat’ın mühim şahsı Ziya Paşa da “Terkib-i Bend”inde bu konuya dikkat çeker.

Evden gelen para-paraya eklenmiyor,

Para olmayınca toplantı kaynayıp taşmıyor.

Yeni çıkan modayı kaçırmıyorum,

Kendi kıyafetim bana hiç yakışmıyor,

Modayı takibe alışmış gibiyim. (Sekiz Suretim, 1991: 89)

Kendi kültüründen uzaklaşıp Batılı kültürü benimsemeye çalışan ama başaramayan birey bunun sonucunda “Yanlış Batılılaşma”ya uğrar. Böylece karşımıza “züppe tip” çıkar. Taymas da konuyu bu züppe tip üzerinden aktarmayı tercih ederek daha açıklayıcı olmuştur. Züppelik çoğunlukla öykünme/taklit, tüketim, giyim-kuşam, tarz gibi kavramlar bağlamında değerlendirilir. (Pine, 1998: 13’ten akt. Ünalı, 2011:38) Memleketini, kültürünü, halkını beğenmezken Batı’nın gözde şehirleri New York ve Paris’e hayranlık duyan birey, kendi memleketine bağlı gençleri ise küçük görüp şaşkınlıkla bakmaktadır:

Yazık! diyorum bazı ahmak çocuklara,

İnanır ecdadına, Allah’a.

Leke düşürmeden gururlu safkanlara,

Temel atarmış gelecek ikballere...

Ben tam aksine alışmış gibiyim. (Sekiz Suretim, 1991: 90)

Toplumda sosyal yapıyı, sosyal hayatı, inançları, idealleri, hedefleri, değerleri geniş ölçüde siyasi rejimin yönü belirler. Sosyal değerlerle, kültürel yapıyla uyumlu olmayan güdümlü siyasi rejimler, değer karmaşasına, sosyal bölünmelere ve uyumsuzluklara neden olur. Toplumun tarihi gelişim çizgisinden uzak bir değerler sistemini topluma benimsetmeye çalışmak, değerlerin bozulması, yok olması yanında, ilim, felsefe, sanat, edebiyat, din, ahlak, aile, ekonomi, hukuk gibi sosyal alanlarda da anlaşmazlıklara neden olur. (Çavdarı, 2002: 28) Çin’in baskın idaresi altında yaşayan Uygurların da aralarında sorgulamaktan yoksun yabancılaşan bireylerin olması mümkündür. Örneğin Mao’nun 1966-76 yıllarında yürürlüğe koyduğu kültür devrimi Uygur milletini kültürel anlamda yabancılaştırmaya özünü unutturmaya yöneliktir. Kısacası şiire bakıldığında değişen devre tam manasıyla bağımsız olmayan bir milletin içerisinde uyum sağlamaya çalışan ancak özünden olan bir genç görülür. Şiirde bir genç üzerinden anlatılan yabancılaşma teması elbette ki geniş bir kitleye atıfta bulunur.

Şairin şiirde yabancılaşan kişiyi konuşturması bize onun tutumunu yansıtır. Yani şairin bu dürtlüklerdeki amacı okuyucuya “yozlaşmış” bireyleri daha iyi algılamaları için birinci tekil ağızdan konuşarak her yönüyle açığa çıkarmaktır. “Çene Selamı” adlı şiirde olduğu gibi bir uyarı niteliği yerine Taymas burada satirenin kötü özellikleri açığa çıkarıcı özelliğinden yararlanıp kişileri rezil etmeyi amaçlamıştır.

Taymas, modernleşmeye çalışılan 20.yy’da değerlerine yabancılaşan insanların millete zararlarını görmüş, hakkında gerek resmi gerek sosyal alanlarda gözlemlediği maddi yaşamın manevi değerlere karşı galip gelişindeki dengesizliğin felakete yol açabileceğini öngörmüştür. “Yok” redifli şiir Divan şairi Nabi’nin “Kalmamış” redifli gazelini hatırlatır. Osmanlı Devleti’nin geçmişteki güçlü ve mutlu dönemine özlemi işleyen kalmamış redifli gazelin beyitlerinde bir şeylerin tükenmişliğinden söz edilerek karamsar bir tablo çizilmiştir. Şair dünya gül bahçesine seyre gelmiş, ama yaşanan zaman sonbaharı anımsattığı için umduğunu bulamamıştır:

“Gül-sitân-ı dehre geldük reng yok bû kalmamış

Sâye-endâz-ı kerem bir nahl-ı dil-cû kalmamış” (Nabi)

(Dünya gülbahçesine geldik, renk yok, koku kalmamış.

Cömertliğin gölge atıcı, gönül arayıcı bir hurma ağacı kalmamış.)

(Zavotçu, 2012: 2840)

Aynı şekilde Taymas da geline zamanın geçmişin ahlakını ve adaletini arattığını söyler:

O kadar zaman oldu, görün ki hiç kimsede insaf yok.

Tüm kanunu arasan vefa, vicdan denen bap yok. (Yok, 2003: 2)

Çoğaldı yıldan yıla kök salıp rüşvetçi ve hain,

Kibrit yakıp canı ateşe verse ancak paşşap yok. (Yok, 2003: 2)

Toplumda kültürel yozlaşma sonucunda ahlaki problemlerin ortaya çıktığını gören şair burada toplumsal bozukluğa sebep olan faktörlerin rüşvetçilik gibi çıkar içeren ahlaksızlıklar olduğu mesajını verir. Dizelerde ayrıca para hırsıyla haksız yollara başvuran kişilerin artması ve onları durduracak “paşşap” denilen yetkililerin olmayışı anlatılmaktadır. Çünkü eğri ile doğru birbirine karışmış ve güvenecek hiçbir güç

kalmamıştır. Rüşvetçi ve hainlerin çoğalmasını ise bitkinin kök salısına benzeterek toplumda bu durumun kalıcılaştığını söyledi.

Şehir pazar binayla doldu, bulutla yüz yüze geldi,

Gece olmaz şehirlerde ama gökte güneş yok. (Yok, 2003: 2)

Dünya güçlerinin rekabeti zamana da yansımış, insanlara gündüzler yetmez olmuştur. Gerek çalışma gerek eğlence hayatının geceleri de devam etmesi anlaşılıyor ki Taymas'a göre rahatsız edici ve yanlış bir durumdur. Yüksek binaları kişileştiren şair bulutla yüz yüze geldiğini söyleyerek mecazlı bir anlatımda bulunur.

Pazar kalabalık, alışveriş revaçta, çıkar her gün yeni moda,

Lakin lokantalardan başka işlerde koşuşturma yok. (Yok,2003: 2)

Oldukça tatlı, şirin sözler, gece gündüz güler gözler,

Bugün papağana dönüşen sabit akıllarda azap yok. (Yok,2003: 2)

Eğlence, giyim, yeme-içme gibi sektörlere duyulan yoğun ilgi Taymas'a göre gereksiz olduğu gibi bu yerlerin insanın düşünmesini, sorgulamasını gerektirmediğini düşünür. Gülüp eğlenmenin insanı gerçeklere karşı kör kıldığını fkrindedir. Zihnini dünyadaki dengesiz düzeni anlamaya veya faydalı şeyler için harekete geçmeye yormayan insanların daha mutlu olduğunu tespit etmiştir. İnsan yerine sabit akıllı ifadesini kullanan şair onları papağana benzetir. Şiirde şairin üslubuna bakıldığında kınayıcı olduğu anlaşılır. Taymas şiirde herhangi bir role girmemiş, kendi gözlemlerini bu şekilde aktarmayı tercih etmiştir.

“Şehir Şeceresi” adlı şiirde ise sanayileşmeyle birlikte kırsaldan göç alan kentlerin kalabalıklaşması anlatılırken büyük şehrin kötü yönleri üzerinde durulur. Toplumsal mekânlar, bireylerin, grupların, farklı cinslerin ve ırkların kimliklerini oluşturdukları maddi bir alt yapı sağlar, zaman ise, söz konusu deneyimler üzerine egemenlik kurar. Dolayısıyla zaman ve mekân toplumun kurucu öğeleridir. İnsanın yaşadığı dünyayı anlaması ve kendisini o dünya içinde konumlandırabilmesinin anahtar kavramları zaman ve mekândır. Zaman ve mekân nesnel olgular değil, tarih içinde değişime uğrayan kültürel olgulardır. Doğayla iç içe yaşayan, etkileşimin kaybolmadığı, doğanın kutsallığını kabul ederek yaşayan, zamanı doğanın kendi içindeki bir işleyiş olarak kabul edip yaşayan toplumlar ile doğa üzerinde egemenlik kurmaya çalışan zamanı mekândan

bağımsız hale getiren modern toplumlar arasında fark vardır. (Özçınar, 2009: 90) Burada da şair insanların yeni çağda modernleşme adı altında kültürel ve ahlaki değerlerinden uzaklaşmalarını anlatır.

Şehirlerde pınar yok,

(Olsa bile gider.)

Şehir dediğin bir girdap,

Başın döner. (Şehir Şeceresi, 1998: 49)

Doğayla iç içe geçmiş kırsallardan büyük şehirlere yapılan göçler neticesini büyük kalabalık ve kargaşayla gösterir. Şaire göre şehirler doğaya karşı bir güçtür. Tüketime ve çalışmanın hızlı oluşu şairin şehri bir girdaba benzetmesine sebebiyet vermiştir.

Şehir yolu kılıç gibi,

Ayağın kayar.

Düşsen de esvabını,

Halk giyer. (Şehir Şeceresi, 1998: 49)

Yukarıdaki dizeler şehir hayatındaki rekabete ve hıza kapılmış insanların çıkarıcılığını, manevi duygulardan yoksunluğunu anlatır. İnsanın içine sürüklendiği girdapta hayatta kalabilmek için büyüğün küçüğü ezmesi, fırsatçılık gibi olumsuz davranışlar şairin dikkatinden kaçmamıştır. O yüzden şehirleri tehlikeli görmüş, yolunu kılıca benzeterek tehlikenin boyutunu okuyucuya betimlemiştir. Adaletsizliklerin, paranın öneminin şehirlerde çokça bulunduğunu da şair şeytanın zenginleştiğini söyleyerek ifade etmektedir:

Şehirlerde ağ dolu,

Şeytan zenginleşir.

Bunun için çoktur yoksul,

Yalancı zenginleşir. (Şehir Şeceresi, 1998 :49)

Şehirlerde insafa,

Şeytan saplanır.

Bunun için birçok kişi duruşu sağ,

Kalbi yaralıdır. (Şehir Şeceresi, 1998 :50)

Taymas, doğaldan uzaklaşmayla beraber maddi değerlerin üste çıkması, insanın ahlaki erdemlerce eksilmesini gözlemlemiştir. Şehir yaşamındaki rekabete ayak uydurmaya hevesli insanların da manevi değerlerce eksik olduğunu duruşu sağlam ama kalbi yaralı diyerek mecazla ifade etmiştir.

1.2. AHLAKİ BOZUKLUKLAR

“Ahlak” kelimesi, Arapça “hulk” veya “huluk” kelimesinin çoğulu olup, Türkçe ’de tekil olarak kullanılır. “Hulk”: din, tabiat, huy ve karakter gibi manalara gelir. “Ahlak”, insanda yerleşmiş bulunan bir karakter yapısına işaret etmekte ve fertlerin iradi hareketleriyle ilgilenen bir alan olmaktadır. Zamana, toplumlara ve kültürlere göre değişiklik gösteren davranış yöntemlerine karşılık ahlak, zorunlu ve değişmeyen davranış kurallarına işaret etmektedir. (Çavdarcı, 2002: 46) İnsanı olgunlaştıran ve hayatını anlamlı hale getiren yegâne etken ahlak ve erdemdir. Ahlaki yozlaşma ise insanın tabiatında, fitratında ve yaratılışında gizli ve saklı olan, onun kendi iradesinin ve seçiminin sonucu olmayıp doğuştan gelen huyları kontrol edememesi: sonradan oluşan, fiil ve davranışlar şeklinde meydana gelip istikrar kazanarak meydana gelen kötü huyları engellememesi sonucu kişinin ahlaki açıdan bozulma ve yozlaşma halidir. (Şimşek, 2015: 243) Yozlaşmış davranışlar, olması, yapılması beklendiği gibi olmaktan sapmış, tam da olmaması beklenene dönüşmüş davranışlardır. Yozlaşan insan, insan idesinden gittikçe uzaklaşan, insana özgü olanı gerçekleştirmekten ziyade, insana özgü olmayan yanlarının öne çıktığı ve baskın hale geldiği insandır. (Tepe, 2007: 18) Şiirlerinde de bunu insanı hayvana benzeterek ifade etmiş olan Tursunbeg İbrahim Taymas modern çağın ahlaki bozukluklarına karşı bireyleri satirik üslubuyla eleştirmiştir. Bireylerin tembel, menfaatçi, saygısız, hazzı, paragöz, alkolik, cahil, hileci ve sahtekâr oluşlarını şiirlerinde anlatmaktadır.

1.2.1. Tembellik

“Bırak çalışmayı, emr et oturduğun yerden,

Yorulma, öyle ya, Mevlâ ecîr-i hâsın iken!

Yazıp sabahleyin evden çıkarken işlerini,

Birer birer oku tekmi edince defterini:

Bütün o işleri Rabbim görür: Vazifesidir...

Yükün hafıfledi...Sen şimdi doğru kahveye gir!” (Mehmet Akif Ersoy)

Türkçe Sözlükte “tembel” kelimesi “İş görmeyi, çalışmayı sevmeyen, çaba göstermekten, sıkıntıdan kaçan (kimse), üşengeç” (TDK, 2011) tanımıyla yer alır. Şairlerin ve ediplerin eserlerinde eleştiriye tabi tuttuğu bir ahlaki bozukluk olan tembel tip ve tembellik toplumun medeniyet seviyesinin alçalması açısından dikkat çeker. Toplumun ilerlemesi için çabalamak gerektiğini düşünen şairlerden biri olan Mehmet Akif Ersoy’a göre tembellik ile cehalet birbirini besleyen iki büyük yara durumundadır. Çünkü Akif’in düşünce sisteminde toplumun ihtiyaçlarının karşılanabilmesi, problemlerinin çözülebilmesi için bilgi gerekmede, bilgi ise çalışmayı gerektirmektedir. (Kılıç, 2001: 11) Aynı şekilde bu konu Abay’ın “Kara Sözler”inde de ele alınmıştır. Abay’a göre tembel insanlar korkak, gayretsiz olur, kendi kendini övenler akılsız cahil olur. (Ayan, 2017: 49) Tembelliğin ele alındığı şiirlerde de tıpkı Abay’ın bahsettiği gibi övünme ihtiyacını, hasetliği ve bilgiye karşı umursamaz duruşu görüyoruz. Yani burada tembeller teması aynı zamanda cahil bireyleri de yansıtmaktadır.

Taymas da satirik şiirler kaleme alırken kendini ilerlemeden yoksun bırakmış tembel bireyleri okuyucuya göstermekten geri kalmamıştır. “Boş Talepler Şiiri”, “Kesik Nefesler” adlı şiirleri ve “Sekiz Suretim” destanının dördüncü şiirinde şair tembel bireylerin rollerine girerek birinci tekil şahıs ağzıyla anlatır.

“Boş Talepler Şiiri” adlı şiirde tembel kişiler tembelliklerine karşı insanlar tarafından kendilerine işsiz, arsız, uğursuz gibi lakaplar takıldığından yakınırırlar. Buna karşılık olarak kendilerini savunmak amacıyla verdikleri cevaplar ise satirenin içindeki mizahi yönü gösterir. Çünkü cevaplar lakapları yok etmekten ziyade onları adeta pekiştirecek niteliktedir:

İşsiz demeyin bize,

Meyhanelerde geceliyoruz. (Boş Talepler Şiiri, 2000: 30)

İş bilmez demeyin bize,

Televizyon izliyoruz. (Boş Talepler Şiiri, 2000: 30)

Jules Payot’a göre tembellik tüm keyifler gibi kendini meşrulaştırmak için aklın onayını ister. Birçok insanın bu eğilimleriyle baş etme isteği olmadığından sadık bahanelerimiz, deyimlerimiz destek çıkmaya hatta tembelliği yüceltmeye kalkışır. (2018: 62) Bu şiirde de görüldüğü üzere tembel birey harekete geçmemesinin önüne destekleyici sebepler sunmaktadır. Meyhaneye gitmenin kendileri için bir iş sayıldığı iddiasında bulunarak işsiz lakabını kabul etmeyeceklerini belirtirler. Aynı şekilde televizyon izlemelerinin de bir iş sayıldığını söyleyen bireyler için bu itiraflar yoğun ironi barındırır. İroni üslubu kullanan yazarlar fikir adamlarıdır ve okurlarını düşünmeye yöneltmek isterler. (Günday, 2007: 81)

Arsız suratlı demeyin bize,

Lanete alıştınız.

Boş adama zehir verse,

Yiyoruz ve hattaki ölüyoruz. (Boş Talepler Şiiri, 2000: 31)

Yukarıdaki dizelerde görüldüğü gibi sorgulamaya karşı gayretsizlik insanı ölüme sürüklemektedir. Şair kişinin kendisine verilen şeyin ne içerdiğini tembellik edip sorgulamamasının nedenini cahillik olarak görür ve bunun da kişiye zarar getireceğini söyler. Yani burada anlattığı durum insanların hayatlarında birine veya bir şeye sorgusuzca bağlanmasıdır. Öğrenmeye karşı isteksizlik ve gayretsizlik müstemlekeçiler için kolay bir kapı aralar. Kişinin kendini boş olarak nitelemesi ve kendisine buyrulana itaat etmesi de şairde eleştirel bir tutum oluşturmuştur.

“Kesik Nefesler” adlı şiirde de çabalamaktan yoksun insan yerilir. Şair alaylı üslubuyla tembellik eden kişilerin komik yanlarına dikkat çeker:

Uyurum, uykuyu uzatıp da kendim,

Gönüllü melodimdir sevimli bir horlama. (Kesik Nefesler, bt.: 55)

Okurum her gece açmadan gözümü,

Yedi kat göğü sayfa-sayfa. (Kesik Nefesler, bt.: 57)

Yukarıdaki dizelerde gayretsiz kişinin normalden fazla uyumaya meyilli olduğu belirtiliyor. Şairin alay ettiği kısım ise kişinin kendi horlamasının bir müzik değerinde olduğunu iddia etmesidir. Öğrenmeye karşı gayretsizliğini ise rüyalarında boş

durmadığını ifade ederek örtme çabasındadır. Şaire göre bu kişi gerçek hayatında boş olup da rüyalar aleminde yaşayan biridir. Dizelerde de kişinin tembellik ederek gerçek olmayan rüya hayatını tercih edişini eleştirmektedir.

Taktığında düşmanlar boynuma kıskaç,

Serperim gölgeme lezzetli kimyon. (Kesik Nefesler, bt.: 58)

Arıyorum mutluluğumu, mutluluktan kaçıp,

Dilimliyorum ömrümü vaktimi saçıp.

Alır dert-elem karşılık olarak saygı,

Daima hayasız güzellik açıp. (Kesik Nefesler, bt.: 59)

Etrafını gözlemlemeyen, öğrenmeye duyarsız kişi başkaları tarafında ele geçirilmeye mahkûm kalmıştır. Tembel kişinin bu durum karşısındaki tavrı ise ironiktir. “Serperim gölgeme lezzetli kimyon” diyerek bulunduğu durumun içinden çıkmaya çalışmadığını aksine saçma sözler ettiğini görüyoruz. Şairin amacı da bu kişilerin kendilerini getirdikleri vaziyetin komikliğini göstermektir. Aynı şekilde diğer kıtada da başına gelenlere boyun eğdiğinden bahsedilir. Dertleriyle savaşmak yerine teslim olduğunu, ömrünü mücadele ederek değil de vakit doldurmak amaçlı geçirerek harcadığını ifade eder. Şiirde mecazlı, mübalağalı anlatımların arkasına gizlenen acı gerçekler okur için düşündürücüdür. Taymas’ın burada amacı da eleştirisini söz sanatlarıyla süsleyip mizahi bir üslupla sunmaktır.

“Sekiz Suretim” destanının dördüncü şiirinde de tembel, bilgiye duyarsız, övünmeyi seven biriyle karşılaşılır.

Yaşantılar özgürleştikçe boşluk duygusu da giderek yoğunlaşmaktadır. Büyük anlatıların sona erdiği postmodern dönemde devrimci düşüncelere duyulan inancın zayıflaması ile ideolojiler yalnızca maddesel zevklerle doldurulan bir boşluk uğruna feda edilmiştir. Post modern toplum inançsızlık ve yeni hiççilik anlayışı ile belirginleşir. (Wesemael, 2004: 85-86’dan akt. Özateş ve Arslan, 2012: 217) Modern dünyanın bireyi getirdiği durumda özgürlüğün, tüketim alışkanlığının verdiği tembellik olduğunu anladığımız bu yorum bireylerin ahlaki değerleri unutup maddi bir yaşam algısına tutunduğunu anlatır.

“Cihan işte bu...” diyorum kuyu ağzını,

Sıkı kapıyorum bunun için kapıyı.

Ayıramıyorum lezzetli ile tatsız,

Sevmiyorum, güreş, at yarışı, havuzu

Kuyuya alışmış gibiyim. (Sekiz Suretim, 1991: 84)

Yukarıdaki dizeler şiirin ilk kıtasıdır. Şair şiire, Çinlilerin “Kuyunun dibindeki kurbağa, gökyüzünü kuyunun ağzı kadar sanır” atasözüne atıfta bulunarak başlamıştır. Manası ise insanın cehaletinin sebep olduğu dar görüşlülüktür. Taymas burada tembel insanın zihnini bir kuyuya benzetmiştir. Kendine çektiği sınırların ötesini görmeye çabalamayan ve hatta cehaletin getirdiği kendini beğenmişlikle daha geniş fikirlerin olduğunu reddeden kişi şairin alaylarına ve eleştirisine konu olmuştur. Yine dörtlükte gördüğümüz gibi kişinin lezzetli ile tatsız ayıramaması sorgulayıcı, araştırmacı bir zihne sahip olmadığının bir itirafıdır. Buradan cehalet ve tembelliğin Mehmet Akif’in dediği gibi birbirini beslediği anlaşılmaktadır.

Aşağıdaki dizelerde ise kişi üşengeç bir insan olduğunu, görevini yerine getirmemek için direndiğini itiraf etmektedir:

Bırakırım her işi yarına,

Çokça vefa edip gitmem vaade. (Sekiz Suretim, 1991: 84)

Hayata at gözlükleriyle bakan gayretsiz kişi, kuyunun ağzından gözükken gökyüzünü bütün cihan sanmışsa da şair onun aslında hiçbir şeyi görmemiş, sahip olmamış olduğunu kendi kendisine hatırlattırır:

Beğenmiyorum, küçük işe tamahım yok,

Anka’ya atayım desem okum yok. (Sekiz Suretim, 1991: 85)

Kendini beğenmişlik ettiği için her işi yapmadığını, büyük işlerin ona layık olduğunu masalların efsanevi kuşu Anka’yı avlamayı iddia ederek belirtmiştir. Ancak böyle bir işi başaramamayı kendine layık görmemiş ve okunun olmadığını aksi takdirde atabileceğini bahane olarak sunmuştur. Buradan anlaşılan şudur ki tembel kişi şartlar sağlandığında bir şeyi başarabileceğini söyler ancak burada amaç tembel bir insanın her şey tamam olduğunda dahi işe koyulmayacağını göstermektir. Şair aynı zamanda tembellerin övgüye daha bağımlı olduğuna değinmiştir. Kendine yüksek hedefleri layık

gören kişi bunu yerine getirme gayretine bahanelerle girmediği için övgü alamayacağını bildiğinden, atalarının geçmişteki başarılarını kendine mal ederek över. Ancak aşağıdaki dizelerde görüldüğü gibi kendisinin ilerlemek için bir çaba göstermediğini ortaya çıkarır:

Ecdadımı günde bin defa överim,

Ama kendim bir karış bile ilerlemem. (Sekiz Suretim, 1991: 88)

Talih vursa eğer yakınıma,

Gıcirtıdan ağırı girer dişime,

Diş ağrısına alışmış gibiyim. (Sekiz Suretim, 1991: 86)

Başarı için adım atmayan kişinin övünme ihtiyacı karşılanmayınca ortaya kıskançlığın çıktığını şair yukarıdaki dizelerde beyan eder. Taymas burada bir insanın kıskançlık halini dişlerini gıcırdatmak deyiimiyle ifade eder. Bu deyim in ifade ettiğı gıcirtıdan dişlerinin ağrmasında ise mübalağa ve kinaye söz sanatları vardır. Taymas'ın Sekiz Suretim şiirlerindeki tutumu ise kişinin bağlandığı kötü huyu bir uyarı ifadesi çıkarmadan ifşa edici niteliktedir. Ancak şair okuyucuya bu ahlaki bozuklukları olduğu gibi açarken amacı onlara bu durumun tüm çirkinliklerini gösterip manalı bir uyarıda bulunmak olmalıdır.

1.2.2. Menfaatçilik

“Vermezdi kimse kimseye nan minnet

*Bir maslahat görülmez idi rüşvet
olmasa” (Nabi)*

Modern zamanlarda ortaya çıkan küreselleşme, kültür endüstrisi ve tüketim odaklı yaşam biçimi olguları, varlığın, geleneksel değerlerden kopmasına ve söz konusu değerlerin içinin boşaltılmasına neden olmuştur. Bu süreç, kalıcı ve köklü değerlerin eylemsel işlevlerini yitirmesine: insan davranışlarını ve insani ilişkileri, günöbirlik, bireysel ve köksüz değerlerin belirlemesine yol açmıştır. Değerler, insani ilişkilerin biçimini ve amacını belirleyen sosyal yapı unsurları olduklarından, değerlere ait özellikler, toplumu oluşturan bireylerin ya ‘dayanışma’ ya da ‘rekabet’ koşullarında sosyal ilişkilere katılmasını sağlamaktadır. (Kaya, 1973: 13’ten akt. Durak ve İrgat, 2016: 76) Bu durumda rekabet bireyleri menfaat gözetmeye davet eder. Kişi kendi ihtiyaçlarını karşılamak için başkalarını kullanıyorsa, bencillik ahlaki bir sorun haline gelir. Böyle biri

diğerini kendisinden farklı, bağımsız bir insan gibi görmek ve ona o şekilde davranmak yerine, onu amacı için kullanır. (Fırıncıoğulları: 2018, 115) Anlaşıyor ki menfaat beraberinde rüşvet, yolsuzluk, hırsızlık, bencillik gibi ahlaki bozuklukları da taşır. Bunu Türkçe Sözlükte menfaatin karşılığı olan “çıkar” kelimesi için verilen tanımda da açıkça görüyoruz: “Dolaylı bir biçimde elde edilen kazanç, menfaat, yarar.” (TDK, 2011) Kendisinden üstün olacak endişesiyle elini yardıma ihtiyacı olandan çeken birey bencilliğiyle dikkat çekerken, bir işten kendi menfaati olması hususunda yardım edip rüşvet verme, dalkavukluk etme gibi ahlaksızlıkları edinmesi onun menfaatçi biri olduğuna dalalettir. Bu kişilerde ortak görülen özellik ise çabalamadan edinmek istenen mevki, para ve şöhret arzusudur. Nitekim birçok şair bu bireyleri şiirlerinde hicvetmişlerdir. Divan şairlerinden biri olan toplumcu şair Nabi (17.yy) de menfaat doğrultusunda hareket eden kişileri kaleme almıştır:

“Borca harca can atar zeynet için

Sokulur her deliğe şöhret için” (Nabi)

Toplumcu şair Tursunbeg İbrahim Taymas da menfaatin yol açtığı yolsuzlukları kendine huy edinmiş bireyler üzerinden ahlaki bir yozlaşma olan menfaatçiliği “Kafiyeli Rubailer”, “Hızır Sözleri -Köleler-” adlı şiirleri ve “Sekiz Suretim” destanının birinci şiirinde işlemiştir. Çıkarları doğrultusunda haksızlıklar yapan, başkasının derdine kayıtsız kalan kişilere eleştirel bir bakış atan şair, bu sebeplerle oluşan olumsuz durumları ortaya koymuştur.

“Kafiyeli Rubailer”de şair, menfaatçi bir kişi rolündedir. Kendinin ve kendi gibi hususiyete sahip insanların çıkarıcı yanlarını ortaya dökerek ironik bir tavır takınmıştır. Aşağıdaki dizelerde insanın paylaşmaya değil de tüketme eğilimli yapısı olduğu abartı ifadeleri kullanılarak belirtilmiştir:

Ver dese, açılmaz kilidimiz,

Al dese, yıldızdan yolup dururuz. (Kafiyeli Rubailer, 2000: 33)

Kendimiz dert çeksek paralanıp dururuz,

Başkasına gelince bakıp dururuz.

Başkası da döndürür emanetini aynen,

Öyleyse hepimiz harap olup dururuz. (Kafiyeli Rubailer,2000:33)

Şair, tüketimin insanı getirdiği durumu eleştirir. Kendinden dışarıya bir şeyler katmak yerine kendisi için bir şeyler bekleyen insanın geleceği durumu “harap” olarak ifade etmiştir. Yıldızdan yolmak abartısıyla da insanın sürekli tüketme isteğinin boyutunu belirten Taymas, bencillikten yakınmaktadır:

Düğme kadar hususi menfaat için,
Değirmen kadar inciyi bozup dururuz. (Kafiyeli Rubailer, 2000: 33)
Hukuka daima baş tarayıp dururuz,
Fırsatı gözetip gizlice bakıp dururuz.
Köpükten geçsek dönüşüp puta
İnsanlık babında azalıp dururuz. (Kafiyeli Rubailer, 2000: 33-34)

“Düğme kadar hususi menfaat” basit istekleri temsil ederken, “değirmen kadar inci” erdemleri, ahlakı temsil eder. Şair basit çıkarlar için bile insanın değerlerinden vazgeçebildiğini eleştirmiştir. Yukarıdaki dörtlükteki ilk dizede “hukuka baş taramak” deyiminin dalkavukluk etmek anlamına geldiği kanaatindeyiz. Dalkavukluk ederek menfaat gözetken kişi anlatılmaktadır. Ayrıca Taymas bu dörtlükte köpükten atlamanın insanı puta dönüştüreceğine dair bir halk inanışına yer vermiştir. Menfaatçilikle ruhuna zarar veren insanın köpükten geçip puta dönüşerek de bedensel olarak insanlıktan çıkacağını bildirmektedir. Köpükten geçmenin uygun görülmemesi Anadolu’nun bazı yörelerinde olumsuzluğa sebep olacağı düşüncesiyle bilinir. Uygurlarda da bilindiği görülen inanışa şiirinde yer veren Tursunbeg İbrahim Taymas da nitekim kültür konusunda faaliyetlerde bulunmuş bir aydındır.

“Hızır Sözlere -Köleler-” adlı şiirde şair bencil ve menfaatçi insanları köle olarak adlandırır. Anlatıcı kendisidir; yani maskeleyen tekniğine başvurmadan dolaysız bir anlatımda bulunur. Aşağıdaki dörtlükte görüldüğü gibi Taymas insanın iyiyi kendine kötüyü başkasına layık gördüğünü, kendi sorunlarını başkasına yıkmaya çalıştığını ancak güzel şeyleri asla kimseyle paylaşmadığını eleştirir:

Şans vursa alıp da,
Hemen kaçar köleler.
Musibet gelse kendisine,
Başkasına yükler köleler. (Köleler, bt.: 51)

Hey köleler-köleler,

Niçin ham süt emdiler?
Şu ruhi yükselişi,
Şimdi kim rendeler?!... (Köleler, bt.: 51)

Dörtlüklerde menfaatçi bireylerin aynı zamanda kendilerini diğerlerinden üstün gördüklerini belirten şair, onların mevki, şöhret gibi arzularının olduğunu ima etmektedir. Şiirde Taymas'ın tavrı sorgulayıcıdır. Menfaatçi bireye karşı sitemkâr bir üslup gözlenir.

“Sekiz Suretim” destanının ilk şiirinde ise menfaati için rüşvet alan, dalkavukluk eden insanlar anlatılır. Şair bu dörtlüklerde menfaatçi bir kişi rolündedir. Toplumsal hayatta bazen alışkanlıklar, menfaat, özentî, taklit gibi hayatın dengesini ve gelişimini olumsuz etkileyebilecek kötü huylar etki edebilir. İroni, toplumsal hayatın hafızasının devreden çıktığı bu dönemde bir tür uyarıcı görevi yapar. (Bacaklı, 2017: 1141)

Aklım-hafızam hukukumu korumakta,
Sağlam duruyorum bunun için büyüğü savunmada.
Günüm geçer saygı ile övgüyle,
O akmazsa sofrâ örtüsünde temizlemeyle
İş düzeltmeye alışmış gibiyim. (Sekiz Suretim, 1991: 78)

Hukuk için ben herkesi kandırırım,
Yukarıya sayıyı yalan yollarım.
İncelerse eğer, cebini genişletirim,
Böyle yapıp da kendimi kollarım,
Ben kollamaya alışmış gibiyim. (Sekiz Suretim, 1991: 79)

Çıkarı için birilerini öven, yücelten ve hizmetini gören kişi bunları yapmaya alışmış olduğunu ifade eder. Yaptığı bazı yolsuzlukları rüşvetle gizli tutarak kendini koruduğunu dizelerde görüyoruz. Dalkavukluk ve rüşvet satirik şiirin sürekli konularındandır. 19.yy. Âşık edebiyatı şairi Ruhsatî de rüşvet ile dolaylı özel mülkiyetin ve zenginleşmenin nasıl olduğunu ve bu yolla edinilen mülkiyetin genelde yoksullaşmanın nedeni olduğunu ve bazı zenginliklerin haksız yollarla kazanıldığını açıklar (Falay, 2012: 16):

*“Anadan doğunca kürkün var mıydı
Üryan gelmedin mi börkün var mıydı
Torba torba mecidîyen var mıydı*

Tükenmez parayı sana kim verdi.” (Ruhsati)

Çucañ, hâkim, valiliğe uzanana dek

Büyüsem diyorum ta ki dahi olana dek.

Geçer miyim bu arzudan ölene dek?

(Ah, düşüme bir girse bu gece...)

Tamah etmeye alışmış gibiyim. (Sekiz Suretim, 1991: 80)

En yüksek mevkileri gözüne kestirmiş olan bu kişi önüne çıkan engelleri yolsuzlukla aşmayı benimsemiştir. Sözlükte tamah etmek açgözlülüğe denk gelen bir terimdir. (TDK, 2011) Tamah etmek üzerine Yunus Emre’nin de beyitlerinde değindiği görülür:

“Ulu oğlu tama eyi iş etmez

Cihan mülkü onun olursa yetmez.”

Aşağıdaki dizelerde görüldüğü gibi aynı zamanda bencildir, yalnızca kendisinin yükselmesini ister:

Ben büyüsem halk yarım kalsa da olur,

İşte bu söz ben gibilerin fiili

Fiilime öyle alışmış gibiyim. (Sekiz Suretim, 1991: 80)

Hiç kederlenmem cihanı su bassa da,

Afetlerden memleketin kafası karışsa da.

Gün alamadan yurdu bırakıp kaçsa da,

Bana onlar birçok günah artırsa da

Hiç kederlenmemeye alışmış gibiyim. (Sekiz Suretim, 1991: 80)

Çıkarları doğrultusunda yaşayan bireyin bencilliğini gösteren Taymas şiirde “ben” dili kullanıp, toplumda bu özellikleriyle var olan bireylere karşı nükteli bir tavır ortaya koymuştur.

1.2.3. Saygısızlık

*“Zamâne eylemez hürmet amân vermez
dem-i fırsat*

*Gerek dervîş-i dil-rîş ol gerek şâh-ı
cihân-bân ol.” (Baki)*

Saygı kavramı insanlar tarafından farklı şekilde ele alınmakla birlikte genel olarak bakıldığında saygı: değeri, üstünlüğü, faydası, kutsallığı vb. gibi nedenleri ile herhangi bir kimseye ya da bir şeye karşı dikkatli ve ölçülü davranmaya yol açan tutum ile başkalarını rahatsız etmekten çekinme duygusunu kapsamaktadır. Esasında saygının özünde hürmet etme vardır. (Kıral, 2018: 5) Nitekim Türkçe Sözlükte de bu şekilde tanımlanır: “1. isim Değeri, üstünlüğü, yaşlılığı, yararlılığı, kutsallığı dolayısıyla bir kimseye, bir şeye karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmaya sebep olan sevgi duygusu, hürmet, ihtiram. 2. isim Başkalarını rahatsız etmekten çekinme duygusu.” (TDK, 2011)

Saygı bazen bir duruş, bazen bir nezaket, bazen de haddini bilmektir. Kişinin, bir taraftan kendini, başkalarının yanındaki konumunu, statüsünü, onlara karşı nasıl bir tavır ve davranış sergileyeceğini bilmesi, toplum içinde kendi hak ve görevlerini gözetmesi: diğer taraftan da başkalarının hak ve özgürlüklerine riayet etmesi, onlara karşı nasıl bir tutum ve davranış içinde olması gerektiğini bilmesidir. Bu saygı bilincini taşıyan birey ise, dengeli bir kişilik kazanarak fert ve toplum ilişkilerini de dengeye oturtmaya muvaffak olacaktır. (Şentürk, 2008: 218-227) Ancak saygı ortaya konmadığı takdirde ahlaki bozukluğun işaretçisi olarak toplumdan uzaklaştırılmayı beraberinde getirir. Ortaya çıkan “saygısızlık” Türkçe Sözlükte: “1. Saygısız olma durumu, hürmetsizlik. 2. Saygısızca davranış, hürmetsizlik şeklinde tanımlanmıştır.” (TDK, 2011)

Bireyin önce kendine sonra da çevresindeki doğaya, hayvanlara ve insanlara her bakımdan saygı duyması gerektiğini düşünen Tursunbeg İbrahim Taymas, satirik şiirlerine “saygısızlık” temasını eklemeyi değer bulmuştur. Onun “Farz ve Borç”, “Yolculuktaki Oda Arkadaşıma” ve “Bir Yoldan Ses” şiirlerinin içinden çıkaracağımız genel temanın bireylerin çevreye ve bir başka bireye duyması gereken hürmet gibi ahlaki değerler olduğu kanaatindeyiz.

“Farz ve Borç” adlı şiirinde şair azalan saygı değerini misafir ve ev sahibi karakterleri yaratıp, onların üzerinden anlatmıştır. Şiirde misafir olduğu evden gördüğü hürmeti karşılıksız bırakan kişiler uyarılmaktadır:

Girdi eve dört misafir,

Öğleden sonra saat beşte.

Döşek yazdı ev sahibi köşeye,

Çıktılar çamurlu çarık ile. (Farz ve Borç, 1992: 76)

Biçare döşek dilsiz olduğu için,
Ilık ılık yaşardı gözü.
Dayanamayıp bu duruma kalem,
Döşek için atladı söze. (Farz ve Borç, 1992: 76)

Misafirin çamurlu çarık ile döşeğe basması toplumda azalan saygının sembolüdür. Tüketmeye eğilimli ve üretmekten kaçan kişilerin bencilliğini misafir – ev sahibi ilişkisinde açıklar. Şair yukarıdaki dizelerde görüldüğü gibi döşeği ve kalemi kişileştirmiştir. Kendini savunamayan döşeği kalem savunmuştur. Burada kalemin sözcü olması şaşılası değildir. Çünkü şairler tarafından kalem birçok kez kılıç kadar keskin manevi bir savunma aracı olarak kullanılmıştır. Halka kalemlerinin diliyle ulaşmışlar birçok dönüm noktası ve ayaklanmalar da bu sayede gerçekleşmiştir.

Misafirlere saygı göstermek, beklemek,
Ev sahibine farz sayılıyorsa:
Ev sahibine hürmet de
Misafir için borç değil mi? (Farz ve Borç, 1992: 77)

“Farz” Türkçe Sözlükte: “1. Müslümanlıkta, özür olmadıkça yapılması zorunlu, yapılmaması günah sayılan ibadet. 2. Yapmak zorunda kalınan şey, boyun borcu.” tanımlarıyla yer alırken “borç” kelimesi de “1. Geri verilmek üzere alınan veya ödenmesi gerekli para veya başka bir şey. 2. isim, mecaz. Birine karşı bir şeyi yerine getirme yükümlülüğü, vecibe” (TDK, 2011) tanımlarıyla yer almıştır. Görülüyor ki şair burada bu kelimelerin mecazi olan ikinci anlamlarını kullanmaktadır. Şair bize kaleminin dilinden Uygur toplumunun misafirperver olduğunu, konuğu için serdiği temiz döşeklerle ispat eder. Çünkü İslam ile iç içe geçmiş Uygur kültüründe bunun farz olduğunu bilir. Ayrıca misafirin de ev sahibine karşı hürmeti borçtur. Ancak misafirin bu borcu önemsememesi Uygur toplumunun ahlakında bir zedelenmenin belirtisi olarak karşımıza çıkarılır.

Kabirde hiçbir Müslüman,
Çarığıyla yatmaz hiçbir zaman
Değiştirelim bu kötü adeti,

Ey akıllı misafirler hemen!!! (Farz ve Borç, 1992: 77)

Şairin şiirde tutunduğu tavrı satirenin alaycı özelliğini taşımaz. Taymas satirenin gerçekleri ortaya dökücü yanından yardım alır. Toplumundaki saygısızlığı açıkça gösterip uyarmak şiirin amacıdır. Son mısırda geçen “akıllı misafir” tamlaması ise şairin küçük bir tehditidir. Akıllı insanın kendisine hürmet edilen yerde bunun kıymetini bileceğini, şayet bilmiyorsa o kişinin akılsız olduğunu belirtir. Yani şair bu saygısız kişilerin yanlış davranışını düzeltmedikleri takdirde “akılsız” ilan edileceklerini bildirir. Bu da ahlaki bozulma davranışları sergileyen bireylerin toplumdan dışlanacağı kanaatine ulaştırır.

“Yolculuktaki Oda Arkadaşıma” adlı şiirde kendisine ve diğer kişilere yapılan saygısızlığa karşı arkadaşına sitemini anlatır. Şair aynı ortamda bulunmak zorunda olan kişilerin birbirlerinin haklarına saygı duymaları gerektiği, aksi takdirde ortaya saygısızlık gibi bir ahlaki bozukluk çıkacağını belirtir.

Şiirin hikayesine göre oda arkadaşları ilk olarak eğlenmiş, radyodan müzik dinlemiş olsalar da artık zaman geç olduğundan eğlencenin bitmesi, radyonun kapanması gerektiğini düşünen şair, arkadaşının gürültüye devam etmesine sitem etmektedir:

Uyuyamadık dese diğerleri,

“Göz senin uyuyuver” dedin.

Nazarında o anda güya,

Kendi evinde ev sahibi idin. (Yolculuktaki Oda Arkadaşıma, 1984: 107)

Lazım oldu bir dal kibrit,

Sigarayı tutuşturmak için.

Bilirdin içmediğimi,

Niye önemsemedin?! (Yolculuktaki Oda Arkadaşıma, 1984: 107)

Şair, uykuya dalmışken arkadaşının onu önemsiz bir şey için uyandırmasını sorumsuzca bulmuştur. Esas sorun ise arkadaş uyuduktan sonra başlar. Arkadaşının horlamanın rahatsız ediciliğini ise Taymas “boğazına körük girmiş gibi” diyerek ifade etmeye çalışmıştır:

Tam aslını söylersem sözümün,

Başladı dehşetli bir horlama.

Ne horlayış ki, boğazına o an,

Girdi heybetli bir körük. (Yolculuktaki Oda Arkadaşıma, 1984: 108)

Çıkmaz diyorum öyle bir ses,

Yüzlerce iti dalaştırırsa da.

Kemik atıp önüne hatta,

Kıskandırıp çatıştırırsa da... (Yolculuktaki Oda Arkadaşıma, 1984: 108)

Arkadaşının horlamasının şiddetini tarif ederken kullandığı bir diğer benzetme de yukarıdaki dizelerde beyan edilir. Yüzlerce köpeğin kemiği almaya çalışırken çıkardıkları kargaşanın şiddetiyle arkadaşının horlamasının şiddetini aynı tutmaktadır. Horlamasının bitmesi için uyandırdıklarında ise arkadaşlarını “bu nasıl edep” diyerek suçlar:

Yavaşça uyandırsak, dedin ki:

- Hey laf anlamazlar bu nasıl edep. (Yolculuktaki Oda Arkadaşıma, 1984: 108)

Saygısız arkadaşının kendi hatalarını görmeyip üste çıkmasını ise şair bir atasözüyle açıklar:

Tövbe-tövbe, mal sahibinden,

Güçlüymüş gerçekten hırsız. (Yolculuktaki Oda Arkadaşıma, 1984: 109)

Kendisine ve diğer oda arkadaşlarına edepsiz diyerek kendisini aklamak isteyen arkadaşına şair şiirin son kıtasında ince bir üslupla seslenir:

Bil ki edep ezelden beri,

Ölçer vatanın durumunu.

Aklına koy bunu ey oda arkadaşım

Sen de vatan gibi yüksek gayeni. (Yolculuktaki Oda Arkadaşıma, 1984: 109)

Bu dörtlükte anlatılmak istenen şey edebın bir kişiyi, bir memleketi yücelttiği, değerli kıldığıdır. Şair de arkadaşına edepli olmayı amaç edinmesini öğütlemiş ve bu

sayede değerinin diğerleri arasında artacağını söylemiştir. Karşısındaki kişilerin de haklarının olduğunu kavrayamayan kişi Taymas’a göre edepsizce ve saygısızca bir tavır sergilemektedir. Bu yüzden şiirdeki üslubu ise sitemlidir. Ancak bu üslubu arkadaşının yaptığı saygısızlığın boyutunu gösterme amacıyla kullanmış olabilir. Nitekim şiirdeki amaç saygısız arkadaşı yaptıklarıyla yzleştirip uyarmaktır.

“Bir Yoldan Ses” adlı şiirde şair esasen insanın hrmetsizliğini, şkretmeyişini anlatır. İnsanın yaşadığı vreye saygılı olması, aslında kendine olan saygısının bir gereğidir. Çünkü kişi vresine saygılı olmakla, vresinin kendisi için yaşanabilir özelliklerini korumak, onlara zarar vermemek durumundadır. Mesela, vresini kirleten birisi, vreye zarar verirken aynı zamanda kendine zarar vermektedir. Çünkü kişinin hayatı, vresiyle bir bütünlük arz etmektedir. (şentürk, 2008: 227) şiirde bozuk bir yolda dşe kalka yürürken suçu yolun kendisine atan insanlara karşı yolun dile gelerek onlara ders vermesi anlatılır:

- Lanet sana ey şeytanın yolu!...

Yol da senin gibi dar ve har olur mu?!... (Bir Yoldan Ses, 1991: 98)

İnsanların önce vreyi bozup, sonra da suçu vreye atmalarına yol tahammül edememektedir:

- Hey biçare cahil köleler,

Biter mi iftiralarınız?

Biliniz ki her belayı –

Dileyip de bulan asıl kendinizsiniz. (Bir Yoldan Ses, 1991: 99)

Ettiği kötü sözün veya belanın insanın kendisine döndüğü inancına sahip olduğu anlaşılan şair yukarıdaki dörtlüklerde yolu konuşturarak bunu beyan etmiştir. İnsanların kendi kendilerine kötülük ettiklerini bunda vrenin bir suçu olmadığını söyleyen yol, insanların kendisini ple, pisliklerle doldurmasına sitem etmektedir:

Kalıntımdan başlayıp sizlere,

Delik deşik yollar, yürünmez oldum.

Cüruf, p, gübreyle,

Pislik şeylerle doldum. (Bir Yoldan Ses, 1991: 99)

“Yürüyoruz kendimiz” demeden,

Beni oyup toprak aldınız.

Her taraftan kısıp, daraltıp,
Kenarlarıma evler yaptınız. (Bir Yoldan Ses, 1991: 99-100)

Kirletmenin yanı sıra yolları daraltıp yanındaki evleri sıklaştırdınca ortaya çıkan sorundan da kendisinin sorumlu olmadığını, insanların bile isteye bu yola sürüklendiğini söylemektedir.

Tövbe diyorum bu hakikati,
Görmedi mi ki açık gözünüz?
Böyle durup azarlayınca beni,
Kızarmaz mı yazık yüzünüz! (Bir Yoldan Ses, 1991: 100)

Yoksa iki gözünüz de açık
Ama kalbiniz kör mü?
Yürek görmeyince göz dediğin boştur,
Farksızdır ona mezar da... (Bir Yoldan Ses, 1991: 100)

İnsanların sızlandıkları duruma gelmelerindeki paylarını anlatan yol yukarıdaki dizelerde onlara nasihat vermektedir. Bu tür insanların maddi gözlerinin görür olduğunu ancak kalben kör olduklarını düşünen yol, gözlerin kalben görmedikçe bir fayda etmediğini, yaşamının kalp gözüyle bakmak olduğunu ifade eder. Yazarın bu şiirdeki amacı insan ile ona maruz kalan çevreyi yüzleştirip okuyucuya ders vermektir. İçinde bulunduğu çevreye karşı saygısızlık edip kirletmesinin sonucunda yine insanın zararlı çıkacağı telmih edilmektedir.

1.2.4. Haz Düşkünlüğü

*“Ne bu süslenme? Nedir bu tuvalet
madmazel?”*

*Size derler bu kıyafetle koket madmazel!”
(İsmail Safa)*

İslam Ansiklopedisinde “haz”: “Varoluşa uygun algıların meydana getirdiği haz, maddî veya manevî doyum, zevk anlamında psikoloji ve ahlâk terimi.” (TDV, 2016) şeklinde tanımlanmıştır. İlk nüveleri antikçağda Kirene Okulu takipçileri tarafından atılan hazcılık, hazzı ahlak ilkesi olarak kabul eden ve yaşamın anlamını hazda arayan bir dünya görüşüdür. Bu kavramın Batı dilinde karşılığı “hedonizm”dir. Hazcılık, zevki gerçek

olgular ve kurallar bakımından insanın hareketlerine yön veren bir ilke, yüce bir değer ve yaşamın amacını haz olarak görmüştür (Budak, 2005, s.357'dan akt. Bozkurt, 2015: 218). Bu düşüncenin temelinde kişinin tüm acılardan kaçınıp hazzı ulaşması ve hayatın temel anlamını hazda bulması yatmaktadır. Hazcılığa göre kişi, ancak hazzı ulaşırsa hayatı bir anlam kazanabilir. (Bozkurt, 2015: 218) Hedonizm, hazzın amaç biçimine geldiği en yüksek düzey olarak değerlendirilebilir. Hedonizme çoğu kez bencillik eşlik eder, birey önceliği kendine vererek, kendisi için en iyiye, hazzı arayacağı noktaya odaklanır. Haz belirli eylemlerle, düşlerle, fantezilerle elde edilebilir. Düş kurmayı, fantezi yaratmayı sağlayabilen ürünler hedonik tatmin yaratmanın ana kaynaklarıdır. Hedonist bireyde sabır ve ertelenmiş tatmin yerine çabuk ve hemen tatmin isteği baskındır. Çağdaş anlamda zevk ve haz için fanteziler, düşler ve imajlar çok önemli araçlar haline gelmiş ve toplum sonsuz ihtiyaç ve istekleriyle daha fazla tüketime ve sahip olmaya odaklanmıştır (Odabaşı, 2006:108-112'den akt. Kırıcı, 2014: 88). Hayatı dolu bir şekilde yaşamının ve başarılı olmanın daha fazla mala sahip olmakla özdeşleştirildiği tüketim toplumunda, mutlu olacağını ve doyuma ulaşacağını düşünen birey için tüketmek bir zorunluluğa dönmüştür ama bu faaliyet onu ne mutlu ne de tatmin etmiştir. (Yanıklar, 2006:211'den akt. Kırıcı, 2014: 93) Mutluluğun başlıca belirleyicileri aile yaşamında, özellikle evlilikte tatmin, işte tatmin, boş zaman uğraşları ve toplumsal ilişkilerdir ve bunların zenginlik ve tüketimle mutlak bir bağlantısı yoktur. (Durning, 1998:28'den akt. Kırıcı, 2014: 93)

Hazcılık şiir dünyasında da yansıtılan bir tema olagelmıştır. Nitekim birçok Divan şairinin eserlerinde kendilerini rint olarak tarif ettikleri ve hedonizme, dünyeviliğe, hayattan zevk almaya meyal bir tavır sergiledikleri görülür. Bazı şairler, kendi meşreplerince maddî hazları kutsarken bazı şairlerin ise maddî hazdan ziyade maneviyattan ve estetikten doğan bir hazzı aradıkları ve manevi hazları yaşamlarının merkezine yerleştirdikleri ve hazdan maneviyatı anladıkları görülür. Örneğin Divan edebiyatına yeni bir ses getiren ve Lale Devri'nin en önemli şairlerinden biri olan Nedim, şiirlerinde yoğun bir dünyevilik duygusunu ele almış, maddî zevklerin kişi üzerinde bıraktığı derin duyguları yansıtmaya çalışmıştır. Şüphesiz bunda, dönemin aşk, şarap, zevk ve eğlence ortamlarında bulunmasının etkisi büyüktür. Fakat kendisinden iki asır önce yaşamış mutasavvıf bir şair olan Fuzuli'de ise dünyevi zevklerin pek fazla işaretleri görülmez. Şairin düşünce tarzının bir sonucu olarak eserlerinde ele aldığı zevk, haz, safa, kâm alma, lezzet gibi kavramlar daha çok manevî bir hazzı ifade etmek için kullanılmıştır. (Bozkurt, 2015: 225) Nef'i'nin hiciv eseri "Sihâm-ı Kazâ"da ahlaksız fiiller isnat edilerek

hicvedilen kişilerin sorumlu oldukları aileleri ve ait oldukları toplumsal çevreleri vardır. Eserde aşağılanan babanın ve erkeğin aile ve toplumsal çevre ile olan ilişkisi tahrip edilmekte ve hedonist bir yaşantı biçiminin yaygın olduğu algısı oluşturulmaktadır. Osmanlı toplumunda önem verilen namus, sadakat ve hamiyet gibi ailenin değer unsurları hafife alınmaktadır (Çalışkan, 2014: 406):

“Neler etmiştir biçare kayın anasına

Ya büyük kardaşına dahi mukaddem a köpek

İbne dellalı acep kahbe-i mekkaredür ol

Puştur fahişedür bakiredür hem a köpek”(SK K3/38-39’ dan akt. Çalışkan, 2014: 406)

Tursunbeg İbrahim Taymas da “Sekiz Suretim” destanının sekizinci şiirinde ve Urumçi’nin Semiz Kızları” şiirinde haz düşkünü “kadınları” eleştirir. Yeni zamanın kadınlarının modaya, gösterişe olan tutkusu, gıybetçi oluşu gibi durumları gözlemleyip satirik mizacıyla şiirleştirmiştir.

Kültürel yozlaşma ve yabancılaşma başlığında incelediğimiz yenileşme döneminin değişen insanı burada haz düşkünü kadınlar olarak çıkar. 19.yy. ortalarından itibaren başlayan yenileşmelerle toplum hayatının her alanında değişimler meydana gelmiştir. Bunlar arasında kadın ve erkeğin dış görünüşündeki giyim kuşamla ilgili farklılaşmalar büyük yer tutmaktadır. Batılı hemcinslerini daha uzun ve daha meşakkatli bir yol izleyip bilgi ve kültür açısından örnek almak yerine önceliği daha kolay ve daha etkileyici olan giyim kuşama veren alafranga tipler ortaya çıkmaya başladı. (Demiryürek, 2012: 42) Türk edebiyatının Tanzimat devrinde kimi yazar ve şairler de bu tipi eserlerine konu edinmişlerdir. Bu devirde alafranga kadına bakış açısı da kınayıcı bir özellik taşır.

“Sekiz Suretim” destanının sekizinci şiirinde şair karşımıza kadın suretinde çıkar. Bu kadın şiire göre modaya düşkün, paraya değer veren, eğitimden yoksun biridir. Yenileşme dönemi eserlerinde görülen “alafranga” tip bu şiirde bir kadın suretinde yansıtılır:

Kıyafet dese “bin can kurban!” diyorum,

Benim için büyük şeref-şan diyorum. (Sekiz Suretim, 1991: 95)

Parıldar üstüm başım ziynetten,
Halk çekinir suretimdeki heybetten.
Hiç bilmiyorum bir gizli gayretten –
Ağzım boş kalmaz sözden-gıybetten,
Gıybet etmeye alışmış gibiyim. (Sekiz Suretim, 1991: 95)

Maddi görünümüne göre kendini ve diğer insanları yargılayan bu kişi saygının da bu şekilde geleceğini düşünmektedir. Ancak kendisinden daha zengin daha gösterişli kişilere de öfke duymaktadır. Şair bunu aşağıdaki dizelerde belirtmiştir:

Bilim dediğin nedir ki, anlamıyorum,
Kitap-mitap deneni de tutmuyorum.
Vakit bulsam keyiflenip uyuyorum,
Benden asilleri görünce çelme çakıyorum,
Çelme çakıvermeye alışmış gibiyim. (Sekiz Suretim, 1991: 95)

Çok koruyorum gül gibi altın gövde mi,
Yıpratmıyorum hatta bir tel tüyümü.
Düşünmüyorum çocuklarımı, evimi,
(Yapsam diyorum tekrar yazık! Düğünümü...)

Düğünü sevmeye alışmış gibiyim. (Sekiz Suretim, 1991: 96)

Haz düşkünlüğünün sonucunda ailesini ihmal edişini sıradan bir olay olarak gören bu tip kadınlar Taymas’a göre dalga geçilip eleştirilecek kişilerdir. Şair yargıladığı bu karakterin maskesiyle cahil, kıskanç, hırslı olduğunu söyler. Karakterin bu musibetlere karşı alışık olduğunu ve memnuniyet duyduğunu belirtmesi ise şairin satirik mizacındaki öfkeli alayı barındırır.

“Urumçi’nin Semiz Kızları” başlığıyla dörtlükler kaleme almış olan şair, onların nazını, zarafetini satirik üslubuyla anlatmıştır. Bu şiir aynı zamanda Âşık edebiyatındaki taşlamaları akla getirir. Taşlamalar birçok konuda yazıldığı gibi saz şairleri sevgiliye yönelik taşlamalar da yazmışlardır. Bu şiirde de şair Urumçi’nin kilolu kızlarına

değirmiştir. Kilolu oluşlarını hayvanlar için yapılan benzetme olan semiz, besili anlamına gelen kelimeyle ifade etmesi alay ettiğinin göstergesidir.

Yeni dönem kadınının gösterişli görünümüyle aşağıdaki dizelerde kızların giydiği çarığı kütüğe benzeterek açıkça bir alay etmiştir:

Urumçi'nin semiz kızları,

Giyip yürür kütük gibi çarık. (Urumçi'nin Semiz Kızları, 2001:5)

Urumçi'nin semiz kızları,

Kendi şirin, sözleri karmaşık

Kargaşada bilmez belki,

Kedisine pist demeyi. (Urumçi'nin Semiz Kızları, 2001: 6)

Kendisinin şirin olup da sözlerinin karışık, saçma olması şairin Urumçi'nin kızlarına gösterdiği itibarın azlığını bildirir. Kedisine pist demeyi bile bilemeyeceğini söyleyerek alay etmektedir. Taymas dış görünüşte şehvetli ve gösterişli olan bu bireylerin manevi değerlerce ve akıl seviyesince yeterli olamadığını iddia etmektedir.

Urumçi'nin semiz kızları,

Gülüşünde güzel bir ses.

Verecek ona Allah'ım,

Yeni esir, yeni gelişme. (Urumçi'nin Semiz Kızları, 2001: 6)

Divan şairlerinin aşkı anlattığı gazellerinde güzel sevgilinin aşğını “esir” etmesiyle Taymas'ın şiirinde de karşılaşılır. Şair burada Urumçi'nin kızlarının kendisine esir olan aşıkları olduğunu kasteder. Ancak Allah'ın onlara yeni esirler yani aşıklar bahşedeceğini söylemesi ironiktir. Birilerini gülüşüyle ve güzelliğiyle kendine tutkun etmesi Taymas için doğru olmayan ve eleştirel bir durumdur. Yani insanları gösterişli bir suretle karşılayan kişilerin kendilerine aldanacak birçok esir yani aşğı da elde edebileceklerini söylemektedir.

1.2.5. Cimrilik

*“Yâr ile olan hem-nefes ayş ol sürer
âlemde bes*

*Mâl ile mülk etme heves Kârûn'a bak
Fağfûr'u gör.” (Şeyhi)*

İslam Ansiklopedisinde “cimrilik” kelimesi “Servet edinme tutkusuyula karşılıksız harcama ve hayır yapmaktan kaçınma eğilimi.” (TDV, 2016) tanımıyla verilmiştir. Adi, alçak, soysuz anlamındaki Farsça “cimri” kelimesinden Türkçeleştirilmiş olup genellikle “pintilik, hasislik” manasında kullanılır. İslâm ahlâk literatüründe aynı kavramlar “şuhl” ve “buhl” kelimeleriyle ifade edilir. Ancak dilciler bu iki terim arasındaki anlam farkı üzerinde durmuşlardır. Buna göre “şuhl”, öncelikle kişiyi mal mülk edinme hırsına sevk eden, harcamalarda bulunmaktan ve yardım etmekten alıkoyan bencil bir duygu, “buhl” ise bu duygunun etkisiyle iyilik ve cömertlik yapmaktan kaçınmaktır. Bu yüzden cimrilik psikolojik bir hastalık olarak kabul edilir. (Çağrı, 1993: 4-5)

Evrensel ahlak ilkeleri göz önüne alındığında en problemli fakat bir o kadar da eğlenceli figür cimri karakteridir. Cimri karakterinin akıl almaz pintiliği kimi anekdotlarda muhatabın kurnazlığı ve zekâ ürünü hileleriyle boşa çıkartılır: kimi zaman ise yüzüne kapatılan kapıların ardındaki cimri karakteri galibiyetini yine pintice hazırlanmış sofralarda kutlar. Eski zamanlardan beri gerek nazımda ve gerekse nesirde hem cimri hem de cimrilik vasfı daima yerilmiştir. Nitekim cimrilikle nitelenen kesimin ağırlıklı olarak siyasi ve ekonomik güce sahip şahıslar olduğu düşünüldüğünde cimri karakterini eserlerinde işleyen yazarların salt mizah kaygısı gütmmediği, bunun yanında siyasi ve sosyal bir eleştiri amaçladıkları açıkça ortaya çıkmaktadır. (Efil ve Uz, 2019: 323-328)

Tursunbeg İbrahim Taymas’ın satirelerine baktığımızda da ahlaki bozukluk olan cimrilikle karşılaşılır. Şair “Bir Zengine” şiirinde ve “Sekiz Suretim” destanının altıncı şiirinde bu konuyu ele almıştır. Ancak aynı tema bu iki şiirde farklı açılardan karşımıza çıkar. İlkinde yolsuzluklarla para kazanmış, halkın hakkını yemiş birinin parasını harcamaya kıyamayışı, diğerinde ise alın teriyle çok çalışıp biriktirdiği paralarını harcayamayışı anlatılır. Görüldüğü gibi sonuç ortaktır. İki durumda da paraya olan düşkünlüğün seviyesi aynıdır.

“Bir Zengine” adlı şiirde şair zengin bireye sitem eder. Çünkü bu kişi parasını haksız yere kazanmış ve muhtaçlara el uzatmayan biridir. Aşağıdaki dizelerde ise zenginın sahip olduğu bir şeyi kullanmaya kıyamayıp zamanla değerinin azalması ‘kömürün uzun süre yakılmazsa taşa döneceği’ abartısıyla verilmiştir:

Kömür alsan yakmadan, saklaya saklaya taş yaptın,

Elma alsan ödünç, geri verdiğinde fasulye yaptın. (Bir Zengine, 1996: 54)

Aynı şekilde ikinci dizede de bir şeyin uzun süre kullanılmayışına dem vurulur. Zengin kişinin ödünç aldığı bir şeyi zamanında sahibine geri götürmemesini, götürdüğü zaman da o şeyin artık çok zaman geçtiğinden değişime uğradığını anlatmak isteyen şair bu dizelerde zengin kişinin pinti ve sorumsuz oluşunu yermektedir. Anlatımında mübalağa dikkat çekmektedir.

Bazı zenginlerin yolsuzlukla para kazandığına tanık olan Taymas, okuyucuya bunu açıklar:

Kandırıp memleketi yeminler ederek, duyurmadan soygun yaptın.

Böyle bulunca parayı, harcamadan kucakladın. (Bir Zengine, 1996: 54)

Kendi vatandaşından çalarak zengin olan kişinin insafını dibi delik kazana benzeterek bu değerden yoksun olduğunu belirtir:

İnsafını memleket için, dibi delik kazan yaptın

Zenginin akli işte böyledir (rezil ruhu aşikâr ettin.)

Söyle niçin gövdeni bir kapağı baş yaptın?! (Bir Zengine, 1996: 54)

Şiirin son mısraları olan bu cümlelerde şair paragöz zenginin akli olmadığını, kafasını bir kapağa benzeterek beyan eder. Cümlede yer alan istifham ve tecahül-i arif sanatları Taymas'ın ironik üslubunu destekler.

“Sekiz Suretim” destanının altıncı şiirinde de paragöz ve cimri kişiler şairin yergisinden nasibini almıştır. Para kazanma hırsıyla dolu olan kişilerin çok paraları olduğu halde sefil bir hayat yaşamaları, kendileri için de başkaları için de harcama yapmamaları anlatılır. Aşağıdaki dizelerde de şair cimri bir zengin suretinde çıkar:

Para kazanırım şehir şehir dolaşıp.

Yol, yatakta kuru ekmeği kemirip. (Sekiz Suretim, 1991: 90)

Param bin cin, sırtımda bir ceket yok,

Bunun için itibarım, yüzüm-postum yok,

İtibarsızlığa alışmış gibiyim. (Sekiz Suretim, 1991: 91)

Yukarıdaki dizelerden anlaşıldığı kadarıyla şair insanın dış görünüşünün özenli olması gerektiğini, insanın kendine dikkat etmesinin toplumdan da itibar getireceğine inanmaktadır. Ancak cimri kişi bu görüşe zıt düşmektedir. Parasını ihtiyaçları için dahi harcamaya korkan kişi kendisine itibar etmediği gibi başkalarının da ona itibar etmeyeceğini bildiğini beyan eder. İtibarsızlığa alıştığını itiraf etmesi ise şairin alaycı bir ifadesidir.

Tövbe diyorum bazı akılsız zenginlere,

Yaparlar yardım yurтта namlı yerlere.

Mektep saptı marifet diye çukurlara

Ne gerek yardım o geniş döşlü yoksullara,

Yardım etmemeye alışmış gibiyim. (Sekiz Suretim, 1991: 91)

İslam ahlak literatüründe cimrilik “şuhl” ve “buhl” kelimeleriyle ifade edilir. Buna göre şuh, öncelikle kişiyi mal mülk edinme hırsına sevk eden, harcamalarda bulunmaktan ve yardım etmekten alıkoyan bencil bir duygu, “buhl” ise bu duygunun etkisiyle iyilik ve cömertlik yapmaktan kaçınmaktır. (Çağrı, 1993; 4-5) Yukarıdaki dizelerde görüldüğü gibi kişinin yardım etmeye karşı olan isteksizliği onun “buhl” olduğunu, kendisi için dahi harcamaya kıyamayışı da onun “şuhl” olduğunu gösterir.

Para bulmada çektiğim onca zulmüme,

Bir sent bile bırakacağım yok torunuma.

Ölürsem eğer bağlayıp parayı göğsüme,

Götüreğim elbet yattığım kabrime,

Paraya işte böyle alışmış gibiyim. (Sekiz Suretim, 1991: 91)

Bu şiirdeki karakter “Bir Zengine” adlı şiirde gördüğümüzden farklıdır. Ortak konu paragözlük olsa da ilkinin konusu haksız yolla çok para kazanmak ve paylaşmamak, bu şiirin konusu ise insanın zor veya kolay her işi yapıp kazandığı paraları ne kendiyle ne de başkalarıyla paylaşmaya kıyamamasıdır. Yukarıdaki dizelerdeki suret de bunu açıklamaktadır. Zorluklarla kazandığının tükenecek olmasını göze alamayarak mezara dahi yanında götürmek istemektedir. Ancak bu davranış Taymas’ın gözünde olumsuzdur.

İnsanın her ne sebeple olursa olsun paraya bu kadar düşkün olması onun eleştirel bakışını yönelttiği bir durumdur.

1.2.6. Alkoliklik

“Bilmeyüp haddin iden nûş-ı şarâb

Hadd-i şürb ile çeker sonra azâb.”

(Sünbülzade Vehbi)

İçki, tarihin en eski dönemlerinden itibaren birçok medeniyetin eğlence kültüründe yer almış içeceklerden biridir. Belirli bir oranda alkol içerip kişiyi sarhoş ettiği için başta İslam dini olmak üzere birçok dini ve kültürel anlayış tarafından yasaklanmış keyif veren maddelerdendir. İçki tüketimi, birey ve toplum için büyük yıkımlara sebep olan sonuçlar doğurabilmektedir. (Gider, 2019: 28) İbrahim Kafî Dönmez sarhoşluğu şöyle tanımlar: “Sarhoşluk, kişinin içki veya uyuşturucu madde alması neticesinde ayıldıktan sonra o esnadaki söz ve fiillerini bilemeyecek derecede aklî melekelerinin zaafa uğramasını ifade eder.” (2011: 91) Alkolizm duygusal bir problemin göstergesidir. Bilinç söz konusu değildir. Problemin kaynağı ise iki noktada aranmaktadır. Bunlardan birincisi alkolizmi tatmin edilmemiş bağımlılık isteklerinin bir yansıması olarak görmekte, insanların alkolik olmalarının nedenleri geçmiş yaşantılarında aramakta, konuşmalarda bir rahatlık elde etmek ve başkalarının dinlemesini sağlamak için alkolik olunduğunu belirtmektedir. Problemin kaynağına yönelik ikinci eğilim ise: bağımlılık teorisinin aksine alkolizmin bilinçsiz bir istek olmadığını, güçlü bir çekimle insanları yönlendirdiğini ifade etmektedir. Bu bakış açısına göre: insanlar kendilerini iyi kontrol edemedikleri yönlerinin olduğunun farkına vararak alkolün kendilerine yeni bir güç getireceğine olan inançla daha çok içerek alkolik olurlar. (Tol, 1990: 12’den akt. Beşirli, 2011: 85-118)

Keyif veren maddeler, edebiyatımızda Divan şiirinde zengin bir anlam çerçevesi içinde ele alınır: özellikle gazel ve müstakil aşk mesnevilerinde sembolik olarak kullanılır. Divan şairleri, rint tipini ideal tip olarak tasavvur ettikleri için kendi yaşam felsefelerini rint tipine yansıtarak aktarırlar. Rint tipinin yücelttiği mekânların başında meyhane, içeceklerin başında içki ve şarap gelir. İçki ve şarap gibi keyif vericiler, aşk bağlamında sembol olarak değerlendirilirken dini ve ahlaki mesnevilerde sarhoşluk veren madde olarak ele alınır. İnsan bünyesi üzerinde oluşturduğu olumsuz etkiler nedeniyle

keyif veren maddeler hem dini inanış hem de insan sağlığı gereği olumsuz özellikleriyle tasvir edilir. (Gider, 2019: 28)

Mey, bade gibi harabati sözcüklerin şiirde kullanımı, bazı edebiyat araştırmacıları ve farklı kesimler tarafından yanlış anlaşılmalara sebep olmuş ve şairler, kategorik bazı suçlamalarla karşı karşıya kalmışlardır. Divan şairleri yanlış anlaşılmalara mahal bırakmamak adına bu konuya açıklık getirmişlerdir. Bâkî, “*Sakın mey dirsem ey zâhid mey-i engûrı fehm itme / Hüner esrâr-ı ma’nâ anlamakdur lafz-ı muglakdan*” beyti ile mey dediğimde üzüm suyunu kastettiğimi düşünme; zira hüner, muğlak sözlerden mana sırlarını anlamaktır, diyerek mey sözcüğü ile sarhoşluk yapan içecekten bahsetmediğini, meyın mazmun veya sembol olarak mecazi anlamda kullanıldığını belirtir. (Gider, 2019: 30) Nitekim şair ve bilim adamı Ömer Hayyam’ın rubaileri de araştırmacıları ikileme düşürür. Kimileri Hayyam’ın rint olduğunu savunurken, kimileri onun rubailerinde bahsi geçen “şarap”ın “ab-ı hayat”a tekabül ettiğini savunur.

Tursunbeg İbrahim Taymas’ın şiirlerinde ise alkol eleştirel bir tutumla ele alınır. İnsanın akli iradesini kaybettiren içkinin birçok ahlaki ve toplumsal sorunlarına yol açtığını alkolik bireylere yönelik satirik şiirlerinde okuyucuya gösterir. Uygurların hem İslami bir toplum olması hem de kültürel açıdan içki geleneğinin olmamasına rağmen halkında alkolik bireyleri gören Taymas bu durumun olağanüstü olduğunu düşünmekte ve satirik mizacıyla yermektedir. “İçkicinin Sözleri”, “Ruh Kararnamesi”, “Değil Mutluluğun Meyhanelerde”, “İçkiciler Şiiri”, “Bir Sakiye” şiirleri ve “Sekiz Suretim” destanının üçüncü şiirinde şair alkolikleri konu edinir. Şiirlerin kiminde şair ifşa ve rezil edici bir tavır almışken kiminde açıkça uyarmakta ve çözüm için çabalamaktadır.

“İçkicinin Sözleri” adlı şiirde alkolik bir insanın başına gelenler, içkinin insana olumsuz tesiri anlatılmak istenen konulardır. Şair burada içkici rolündedir. Yani şiirde içki övülmüşse de olay rolden ibarettir. Dolaylı anlatım tekniği kullanılan bu dörtlüklerde gerçek düşünceyle alay birbirine girmiştir. Satirik şiir yazarlarının amacı da o ince çizgiyi okuyuculara bırakmaktır.

Dörtlüklerde içkici kâh içkiyi yüceltmekte kâh kendisine verdiği zararlardan yakınmaktadır. Yakındığı halde içkiye sadakatini sürdürmesi ise şiirin ironi barındıran yanıdır:

Mey içince başım gidiyor,

Ayaklarım her yana yayılıyor.

“Öyleyse niçin içiyorsun?” demeyin,

Çocuklarım şişeyle zengin oluyor. (İçkicinin Sözleri, 1991-2001: 20)

Dörtlükteki son mısra da şairin alayı vardır. İnsanın beden hakimiyetini kaybettiren etkiye sahip içki, içkici için de rahatsız edici olsa bile içmesinin sebebi olarak şişe biriktirmekle karşılaşırız. İçki içmenin bir bahanesi olarak sunulan bu sebep, şairin içkiciye yönelik eleştirel tutumunu gösterir.

Kaňguñ yok her gün kanmadan içerim

İçmezse her dosttan geçerim.

Dost değil hatta kendi kendime de

Meyi bir makasla kefen gibi biçerim. (İçkicinin Sözleri, 1991-2001: 9)

Çince bir kelime olan “Kaňguñ” denetleyen bir görevli manasındadır. Onu takip eden, durduran biri olmadığı için kendisinde sınırsızca içmeyi hak görür. Bu düşüncesiyle aslında kendi öz iradesini kaybetmiş olduğunu, nefsinin onu yönettiğini bildirmiştir. İnsanın vefat edince bedeniyle birlikte toprağa götürdüğü tek şey kefen olduğuna göre içkiyi de yanında götürebilmek için ondan kefen yapabileceğini söyleyerek isteğinde ne kadar ciddi olduğunu mübalağa ile belirtmiştir.

Mey beni sanki yağ gibi yakar,

Sarhoş olsam neşem derya gibi akar.

Ama sarhoşluktan ayıldığım an

Midemi bin tümen akrep sokar. (İçkicinin Sözleri, 1991-2001: 12)

Ben meyi yüceltip yaşasın desem de,

Niçin o göğsüme neşter saplıyor? (İçkicinin Sözleri, 1991-2001: 17)

Dizelerde görüldüğü gibi alkolik birey dünyevi acılara karşı savunma olarak sarhoşluğu kullanır. Ancak Taymas alkoliklerin bu mestliğinin ayıldıktan sonra daha çok acı vereceğini göstermek istemiştir. Bu acıyı binlerce akrep sokmasına benzeten içkici

diğer dizede de içkiyi kişileştirmiş ve kendisine neşter sapladığını iddia etmiştir. Kendine bir dost saydığı içki vefasız bir dost gibi onu bıçaklamış, sevgisini karşılıksız bırakmıştır.

Meyhaneyi ruh yıkayan hamam bilirim

Sarhoşluğu en yüce şeref bilirim. (İçkicinin Sözleri, 1991-2001: 11)

Derdimi mey ile yıkamak için,

İçerim her gün gayretle.

Derdim her yıkayışında aksine gençleşip,

Çoğaldı bire on eklenip. (İçkicinin Sözleri, 1991-2001: 12-13)

Alkolik, sarhoşken zihni boşaldığı dertlerinden uzaklaştığı için içkiyi bir tür kutsal su ilan etmiş, yukarıdaki dizelerde görüldüğü gibi ruhunu, acısını temizlediğini söylemiştir. Meyhaneyi hamama benzetmesi de bu yüzdendir. Nasıl ki insanlar hamamda bedensel kirlerinden arınıyorsa, içkici de meyhane gibi mekanlarda içip içip ruhundaki ağırlıklardan arındığını iddia eder. İçki içmeyi şeref saymasının sebebi de onun sarhoşken yaşadığı bu hislerdir. Ancak içkinin çözüm olmadığını düşünen Taymas, bunun dertlere ve uğursuzluklara daha çok kapı açtığını içkiciye itiraf ettirmiştir.

İnsanlar tarafından hor görülmek sarhoşun yakındığı bir durumdur. Düzensiz bir hayat yaşayıp, sokaklarda sarhoş şaşı yürüdüğü için kendisini saymayan insanlara sitem etmektedir:

Bu işte Hayyam'ı geçip gitsem de

Niçin verilmiyor bana büyük nam?! (İçkicinin Sözleri, 1991-2001: 12)

Demeyin sarhoşluğa rezillik,

Yolcuyum şu büyük Hayyam'ın yolunda. (İçkicinin Sözleri, 1991-2001: 15)

Bilim insanı olarak yaptığı yeniliklerin aksine içki içmek, dünya nimetlerinden faydalanmak, cenneti dünyada yaşama gibi konularda yazmış olduğu rubailerıyla meşhur olan Ömer Hayyam, alkolğin kendini savunma dayanağı olmuştur. Alkolik olarak bilinen Hayyam'ın insanlar arasında sevilen bir şair olması içkiciye bu durumu sorgulattır,

kendine haksızlık yapıldığını düşünür. Kendisi de içkici olmasına rağmen neden onun gibi sevilmediğini, neden alçak görüldüğünü sorgulamış ve sitem etmiştir.

Kendine Ömer Hayyam'ı pir edinmiş olan alkolik, aşağıdaki iki dizesinde “cenneti dünyada yaşamak” fikrini yansıtmıştır:

Benim için cennettir meyhane-restoran,
Çıkmam oralardan olsa imkân.
Razıyım şu asıl cennetin içinde,
Mey için olsam bile kurban. (İçkicinin Sözleri, 1991-2001: 25)

*“Cehennem, boşuna dert çektiğimiz günler,
Cennetse gün ettiğimiz günlerdir bizim.” (Ömer Hayyam)*

Alkoliğin içkiye tutkunluğunun bir sebebi de gerçekte pasif olan karakterinin sarhoşken aktif bir hale gelmesidir. Aşağıdaki dizelerde de içkici cesurluğunun sebebini buna bağlar:

Mey içince kendimi kaplan sanıyorum,
Bu yüzden böğürüp sokakta geziyorum.
Arslanlara rastlasam geçiyorum boyun eğip,
Koyunlara rastlasam başını eziyorum. (İçkicinin Sözleri, 1991-2001: 16-17)

Hayranım şarabın gizemli gücüne,
Dönüşür onunla insan deve. (İçkicinin Sözleri, 1991-2001: 20)

Zihni alkol sayesinde uyuşuk olup düşüncelerden arınınca kendini özgür hisseden kişi kendini bir kaplan gibi güçlü görmüş ve insanlara üstün gelme arzusu duymuştur. Büyüğün küçüğü yutması şeklinde ilerlediğini düşündüğü hayat döngüsüne karşı o da içki içerek kendini büyük ilan edip, koyuna benzettiği pasif yapıda insanların üzerinde gücünü gösterdiğini söyler. Diğer bir ifadesi ise devdir. Şarabın kendisine verdiği tesirle dev gibi heybetli hissettiğini iddia etmiştir.

Kiliselerde bir ayin metodu olan şaraba ekmek banmanın alkolik için de kutsal olduğunu aşağıdaki dizede görüyoruz:

Şarabı çay farz edip bansam ekmeği,

Doyurup karnı, ısıtır kanı.

Kursaktan daha iyi nedir cihanda,

Ne yapayım itikat, insaf, imanı?! (İçkicinin Sözleri, 1991-2001: 23-24)

Taymas, karnının doyması için şaraba ekmek banan alkoliğe son dizede görüldüğü gibi İslami emirlerden çıkmış olduğunu itiraf ettirmiştir. Karnını doyurmanın ahlaki erdemlerden, inancından daha önemli olduğunu söyleyen içkicinin bu açık tutumu şair tarafından küçük görülen bir alay noktasıdır.

Bandığımda bir parça eti şaraba,

Dönüştü hemen çirkin kebaba.

Aklı olan her insan erişir mutlaka,

Böylesi hikmetli açık cevaba. (İçkicinin Sözleri, 1991-2001: 13)

İçkinin bulaştığı et, insan vücudunu temsil eder. Taymas'ın inancında içki insan vücuduna ve zihnine zarar verdiği için haram kabul edilir. Bu yüzden şair, içkinin savunulduğu bu şiirde bazı dörtlüklerde kendi düşüncesini, imanını içkicinin ağzından beyan ettirmiştir.

İçerim kismetimin uğursuzluğu az geldiği için,

Cahillik getiren sarhoşluk az geldiği için.

Yatarım caddede diri ceset gibi,

Hor görülme ve alçaklık az geldiği için. (İçkicinin Sözleri, 1991-2001: 21)

Bilmiyorum bazen hiç şunu:

Ben mi meyi içtim yoksa mey mi beni?

Şayet meyi ben içtiysem,

Öyleyse söyleyiniz ben neredeyim!?(İçkicinin Sözleri, 1991-2001: 25)

İçkicinin kendi kendisine uğursuz, cahil, diri ceset demesi bulunduğu durumun satirik yanıdır. Bunları bile bile içmeye devam ettiğini itiraf etmekte, bu sayede şairin amacı gerçekleşmektedir. Okuyucusuna sarhoş bir kişinin toplumda yer edinemeyeceği mesajını sarhoşun bizzat kendinden açıklatan Taymas, bu şiirle yukarıda görülen son dörtlülle şiirini tamamlamıştır. Kana kana içki içen kişinin asla doymayacağını, arzularını dizginleyemeyeceğinin mesajını veren şair, insanın içkiyi değil, içkinin insanı yuttuğunu alkoliğe itiraf ettirmiştir.

“Ruh Kararnamesi” adlı şiir de alkolizm batağına düşen insanı anlatır. Şair yine bir alkolik kılığına bürünmüş, içinde bulunduğu durumu gözler önüne sermiştir. Şiirde kendinin cahil olduğunu bu yüzden bu illetlere bulaştığını söyleyen kişi, kendi arzusunca yaşadığını zannederken aslında içkinin, uyuşturucunun, kötü işlerin bataklığına batmıştır.

Çiçeklenince renksiz ruhumda

Cahilliğin uğursuz meyvesi:

Aklımı kaybetmek istiyorum

Dört kadeh rakı bunun ilacı. (Ruh Kararnamesi, 2000: 29)

Bir insanın cahil, bilgisiz ise maddi ve manevi varlığına zarar verdiğinin idrakinde olmadığını düşünen şair, içkicinin bakışından da bu görüşünü kabul ettirmiştir. Kişi renksiz olarak gördüğü ruhunun cahil olduğunu ve bu yüzden içkiye sarıldığını, kendini uyuşturduğunu belirtir. Derdinin درمانını kendini uyuşturmakta bulmak umuduyla içkiye sarılmış, ama bunun sonu gelmediğini kötü illetlerinin birbiriyle bağlı olduğunu dile getirmiştir:

Birleşti her hücreme kadar

Azgınlığın sınırsız yolu.

Bu yolda şaşakaldım,

Oldum onun ganimeti... (Ruh Kararnamesi, 2000: 29)

Yukarıdaki dizelerde de tıpkı “İçkicinin Sözleri”nde olduğu gibi içkinin, kötü alışkanlıkların ona tamamen sahip olduğunu, kendi iradesini kullanamayacak duruma geldiğini itiraf etmiştir. Kendini bağımlılığın esiri olduğu için fethedilen yerlerde elde

edilen ganimet olarak görmektedir. Burada içkicinin kötü alışkanlıklarla olan savaşında mağlup olduğunu anlamaktayız.

Taymas “Değil Mutluluğun Meyhanelerde” adlı şiirinde kılığa bürünmeden alkoliğe uyarılarda, tavsiyelerde bulunmuştur.

Ecdadın yaşayıp geçmiş,

Asil taht ve otağlardan. (Değil Mutluluğun Meyhanelerde, bt.: 52)

Mutluluk-hürlük, dostluk-birlik,

Dileyip secde ve tavaflarda.

Ne miraslar vermiş,

Pek çok tarihi sınavlarla. (Değil Mutluluğun Meyhanelerde, bt.: 52)

Alkoliğe önce atalarının imanla ve vatan sevgisiyle dolu geçmişini hatırlatan şair aşağıdaki dizelerde onun bu “miras”a sahip çıkamadığını yani imansızlaştığını ve vatanperverlik duygusuna sahip çıkamadığını anlatmıştır:

Bir bir kaybettin sen,

Onu tuzaklarda.

Aldatıldın çok defa,

Kuru övgü ve alkışlarla. (Değil Mutluluğun Meyhanelerde, bt.: 52)

Aldanıp alkışlara,

Mey içince tabaklarda:

Beslendi nice şeytan,

Vücudunda – boşluklarda. (Değil Mutluluğun Meyhanelerde, bt.: 53)

Hayatının anlamını meyhanelerde arayan kişinin ona destek veren alkışlarla mest olması ve kendini mutlu zannetmesinin geçici olduğunu düşünen şair, kişinin bedenine şeytanın musallat olduğunu, bu mutluluğun şeytana yaradığını ifade etmiştir.

Aksetti epey facia,

İşte bu acı derslerde.

Bil artık bunu insan,

Değil mutluluğun meyhanelerde. (Değil Mutluluğun Meyhanelerde, bt.: 53)

Yukarıdaki dörtlük ise şiirin son dizeleridir. Şair şiirin sonunda insanları huzuru yanlış yerlerde aradığı için yol açtığı kötülükler konusunda uyarmıştır. Taymas'ın şiirdeki tutumu dizelerde kılığa girmeden anlatmak olduğu için açık bir uyarı dikkat çeker.

Şiirlerinde alkolikliğin insanı değersizleştirdiğinden sıkça bahseden Taymas, “İçkiciler Şiiri” adlı şiirde de içkicilerin sarhoşken düştüğü halleri anlatmıştır. İçkici suretine yine bürünmüş, ana fikrini dolaylı yoldan okuyucuya iletmiştir. Şiirlerde satire, anlatılmak isteneni alenen değil de imalı söyleme sanatı olduğuna göre Taymas'ın bu türü ustalıklı kullandığını görüyoruz. Çünkü dizelere baktığımızda ciddi mi olduğu yoksa alaycı bir tavır mı aldığı şairin kişiliğini, yaşam ahlakını bilmeyenler için çok da net değildir. Şiirlerde içkici kendi kendinin her durumunu ele verdiği için, şairin olaya bakış açısını görülür. Şair, içkicilerin düştüğü durumlarla alay etmektedir:

Silah yapıp söğüdü, bomba yapıp şişeyi

Kadehle vuruyoruz.

Siper yapıp kanalı, dolduramadan yarığı

Yol boyunda yatıyoruz. (İçkiciler Şiiri,1995: 65)

Tekrar cenge giremeden, düz yollarda yürüyemeden,

Yine siper buluyoruz. (İçkiciler Şiiri,1995: 66)

Yukarıdaki dizelerde kendini sarhoşken “savaşçı” sanan kişilerin hayal dünyasını görmekteyiz. İçkinin tesiriyle mest olan insanın diğer şiirlerde de görüldüğü gibi kendini dev, kaplan gibi heybetli hissetmesi burada karşımıza savaşçı benzetmesiyle çıkar.

İçkicinin kendisini savaşta zannetmesi ancak daha düz yolda bile yürüyememesi şairin ironik tutumunu gösterir.

Pirimiz var Hayyam gibi, gönlü bahar bayram gibi

Böyle ulu zatımız. (İçkiciler Şiiri,1995:

66)

Kim sert bakarsa bize, beyandır bu sizlere,

İpini çekiyoruz! (İçkiciler Şiiri,1995:

66)

Kendini sarhoşken güçlü gören içkiciler, yukarıdaki dizelerde de açıkça tehdit savurmaktadır. İnsanların kendilerini aşağılama ihtimallerine karşı ünlü şair ve bilim insanı Hayyam'ı öne sürmekte, adeta arkasına sığınmaktadırlar. Toplumda hor görülen içkiciler kendilerinin ulu şahıslar olduklarına ikna etmeye çalışmakta ve kendilerine karşı gelecek kişilerin ipini çekeceklerini yani öldüreceklerini iddia etmektedirler.

“Bir Sakiye” adlı şiirde şair kendisine içki sunan sakiye sitem etmektedir. “Saki”, sözlük anlamı ile su dağıtan veya sunan, su veren, bezm-i iştinde içilen şarap vesaireyi kadehlere döküp dağıtan kimsedir. (Atalay, 2017: 680) Divan şiirinde sakiler üzerine beyitler yazılmıştır. “Sâkî-nâme”ler, denilen bu eserlerde şair sakiye hitap eder. “Sâkî-nâme”ler, klasik Türk şiirinin yaygın ve önemli türlerinden biri olup gerçek ya da mecazi anlamıyla şarap ve çeşitlerinden, şarapla ilgili araç-gereçlerden, meclisten ve ağırlıklı olarak sakiden bahseden eserlerdir. Türk edebiyatında türün ilk örneği Anadolu sahası dışında Harizmi'nin (14. yy) “Muhabbet-nâme” adlı eserinde sakiye seslenmeler şeklinde görülür. Türün en başarılı, ilk örneği Revani'nin (ö. 1524) “İşretnâme” adlı eseridir, “Sâkî-nâme”lerde karşımıza çıkan önemli kavramlardan biri olan kadeh, şarap içmek amacıyla kullanılan çeşitli araçların adıdır. (Çayıldak, 2018: 66-67) Sakinin bir de tanrı sevgisini temsil eden tasavvufi bir anlamı vardır. Baki gibi şairlerin beyitlerinde sakiyi ele alış biçimleri bu yöndedir. Taymas ise içkiyi reddeden bir kişi olarak, içerse şayet olacaklardan sakiyi sorumlu tutacağını söylemekte ve tehdit etmektedir.

“İç” desen, “vay hoş” deyip içiversem olur mu?

Kefenini kendimin, biçiversem olur mu?! (Bir Sakiye, 1998: 46)

İçki içerse kendi elleriyle kendini ölüme sürükleyeceğini “kendi kefenini biçmek” deyimiyle ifade etmektedir. Ayrıca sakinin teklifini kabul etmeyeceğini “olur mu hiç?” sorusuyla reddediyor. Bu soru şiirlerde kullanılan istifham sanatını barındırır. Her beytin sonunda soru sorduğu kişi sakidir. Sakinin ona uzattığı içki kendisini tuzağa düşürme amacını barındırdığını, kabul ederse başına nelerin geleceğinin farkındadır.

Dört ayak üzerinde olup sokakta dost-düşman önünde

Kusup dona gömleğe, yatıversem olur mu?! (Bir Sakiye, 1998: 46)

Yukarıdaki dizelerde görüldüğü gibi şair içkinin verdiği sarhoşluğun kendini herkesin önünde aciz bir hale sokacağına inandığı için sakiye kendisini bu hallere mi sokmak istediğini sitemle sormaktadır. Şiirde bu sefer karşımıza içkici bir adam değil de içkici olursa ne hallere gireceğinin öngörüsünü yapan bir adam çıkmaktadır.

“Sekiz Suretim” destanının üçüncü şiiri de alkolik bireylerle ilgili. Şairin bu şiirdeki sureti yine alkoliktir. Bu dolaylı yöntemle düşüncelerini okuyucuya karikatürize etmiştir.

Gerçek bir erkek gibi mey içirim tabakta,

Evde değil sokaklarda meyhanede. (Sekiz Suretim, 1991: 82)

Mey dediğin benim kanım iliğim,

Mey içmesem benim ne gereğim var? (Sekiz Suretim, 1991: 84)

İçki içmenin eril bir hususiyeti olduğunu iddia eden içkici, bunu kendinde büyüklük sağlayıcı unsur olarak göstermek istemiştir. “Gerçek bir erkek gibi” tamlamasıyla içkicinin bakış açısının kısıtlı olduğunu, insan ayrımı yaptığını görmekteyiz. Diğer iki dizede de insanlığını sorgulamaktadır. Kendisinin değersiz olduğunu düşünen alkolik, sarhoşken kendini değerli hissettiğini vurgular. Ayrıca Taymas’ın “İçkicinin Sözleri” adlı şiirinde geçen “mey denen şey yiğide ilik” cümlesi burada benzer şekilde bir cümleyle tekrarlanmıştır.

Her gün gidip secde edip meyhaneye,

İkbalimi değişirim rakıya. (Sekiz Suretim, 1991: 82)

Ben yaşarım olup da şu meyhaneye kul,

Kulluğuma alışmış gibiyim. (Sekiz Suretim, 1991: 84)

Diğer şiirlerde de gördüğümüz gibi Taymas'ın gözünde içkici kişilerin kutsal yerleri meyhanelerdir. Meyhaneyi bir ibadethane yerine koyan içkici rakı için bahtından vazgeçebileceğini söylemektedir. Secde ettiği meyhanenin kulu olarak kendini tanımlayan içkicinin kulluğa alışmış olması şairin gözünde acı bir alay oluşturur.

Der ki: “Yazık senin sarhoşluğuna!

Rakıdandır bilsen şu rezilliğin.

Geçer mi şu insan olmayışın?

Ne vakit biter bela-kaza uğursuzluğun?!...”

Sarhoşluğuma alışmış gibiyim. (Sekiz Suretim, 1991: 83)

Ben derim ki mutluluğum benim şarapta,

Ne tat alınır meysiz bin cin kebaptan?

Kadeh yapıp kırıp tambur ve rebaptan,

Mey içirim varsam hacca, tavafta,

İçmeye alışmış gibiyim. (Sekiz Suretim, 1991: 83)

Taymas'ın içkiye bakış açısının olumsuz olduğunu içkiyle ilgili neredeyse tüm şiirlerinde içkinin “rezillik” olarak ifade edilişinden anlamaktayız. Yukarıdaki ilk dörtlükte de kendisine yöneltilen hakaretler karşısında alkoliğin sarhoş olmaya alışmış olduğunu itiraf etmesi şairin ifşa edici tutumundan kaynaklıdır. İkinci dörtlükte ise yine diğer şiirlerde de gördüğümüz gibi mutluluğu şarapta arayan biri karşımıza çıkar. Ayrıca alkoliğin İslami kaidelere karşı rette bulunması Taymas'ın şiirlerinde özellikle göstermek istediği husus olmalıdır. Bu hususla şair, içki içen kişilerin imansız olduğunu vurgulamaktadır.

1.2.7. Cahillik (Uyuyanlar)

“Diyorlar ki dünya evvel su imiş

Oku anla dünya nedir ne imiş

Yükselenler bilgi ile büyümüş

*Uyan bu gafletten uyuma yurttaş.” (Aşık
Veysel Şatıroğlu)*

“Cehalet” kavramı İslam Ansiklopedisinde “Bilgisizlik, kibir, bozgunculuk, serkeşlik gibi anlamlara gelen ahlâk terimi.” (TDV, 2016) tanımıyla yer alırken: TDK Türkçe Sözlükte “cahil” kavramı “1. Öğrenim görmemiş, okumamış. 2. Belli bir konuda yeterli bilgisi olmayan” (TDK, 2011) şeklinde tanımlanmıştır.

“Uyumak” kavramının ise TDK Türkçe Sözlükte mecaz içeren dördüncü manası bize cehaleti haber verir: “Çevresindeki olayları fark etmemek, görmemek.” (TDK, 2011)

Cahillik kişinin kendisinden kaynaklanabildiği gibi, içinde bulunduğu ailenin, toplumun şartları dolayısıyla da kişi bilgisiz kalabilir. Bir de insanların bilgiye ulaşmalarının, sistemli ama fark ettirilmeden engellenmesi vardır ki: bütün bu sebeplerin sonucu olarak insanlar cahil kalabilmektedirler. (Müftüoğlu,2005: 155) Adnan Erkuş’a göre de cahil bırakılmış kitlelerin ortak özellikleri şöyledir: “1.Düşünsel olarak somut işlemler döneminin ötesine ve ahlaki olarak da evrensel ilkeler dönemine geçememe: Cahil bırakılmış, sorgulamayan, araştırmayan birey, ancak somut nesne ve olaylar aracılığıyla düşünebilir, soyut düşünemez: ahlaki gelişimi de evrensel ilkeler aşamasına geçemez. 2. Güce boyun eğme ve hatta tapma: Gücü değiştirmek için bilgi-davranış donanımı ve aydınlanması olmadığı için, güce boyun eğer, onun korumasına (ve kullanmasına) sığınır, güç sahibi kendisine boyun eğdiği sürece kendisini ödüllendirir ve boyun eğmezse cezalandırılacağını (en azından topluluktan dışlanacağını) kuşaklar boyunca öğrenmiştir. O artık sürünün bir parçasıdır. Gücü elinde tutanın bu sürü için en büyük tutkalı-afyonu ise din ve hurafelerdir. 3. Korku, kıskanma ve nefret: Bilgi donanımı olmayan ve bunu gidermek için hiçbir girişimde (okuma, sorgulama, araştırma) bulunmayan bir birey, boyun eğdiği gücün yanında, her türlü yenilikten de korkar. Bilinmeyen kaygı yaratır. Oysa bilgi en önemli güçtür ve o da okuyan, araştıran, özgürce sorgulayanların sahip olacağı bir şeydir. Kendisi bir türlü bu bilgiye erişemediği için aşağılık kompleksleri altında ezilir. Bu bakımdan okuyanlara, özgürce yaşayanlara karşı içten içe müthiş bir kıskançlık duyar.” (Erkuş, 2018)

Milli bilincin uyanmaya başladığı dönemlerde edebiyatta cehaleti anlatırken şairlerin “uyan” kelimesini kullandıkları görülür. Uyanmaktan kasıt burada ezici güce karşı eğitimle, bilgiyle karşılık verip gerçekleri fark etmektir.

Mehmet Akif Ersoy, bir toplumun gelişip kalkınabilmesi için bilgi ve ahlakın olmazsa olmaz iki değer olduğunu: bilgi olmayınca ahlakın varlığını sürdüremediğini, sürdürse bile etkili olamadığını, ahlak olmayınca da bilginin toplum ve birey için büyük tehlikelere yol açtığını belirtir. (Kılıç, 2001: 11) Bu yorumda ele alınan cahil tipi, ahlakça da cahil olan kişilerdir. Yani Mehmet Akif cahil ve ahlaksız kişilerin oluşturduğu toplumun kalkınamayacağını söylemektedir. Hatta bir dizesinde bu kişilerin cehaletini “uyumak” olarak ifade eder:

“Bir baksana: Gökler uyanık, yer uyanıktır,

Dünya uyanırken uyumak maskaralıktır!” (Mehmet Akif Ersoy)

Ayrıca Seyrani, Âşık Veysel, Karacaoğlan gibi halk ozanları da halkı cehaletten kurtulmak için eğitime teşvik etmiş şahsiyetlerdir.

Çağdaş Uygur şiirinin vatanperver şairi Abdülhalik Uygur da halkındaki cahil ve bilgisizleri uyandırmaya çabalamıştır:

“Ey pekir Uygur,oygan uygkung yeter,

Sende mal yok,emdi ketse can keter.

Bu ölümdin özüngni kutkuzmisang,

Ah sening haling heter,haling heter.” (Abdülhalik Uygur)

Tursunbeg İbrahim Taymas’ın ise cehaleti ele alış biçimi baskıya boyun eğen cahil çiftçi üzerindendir. Yani burada cahil kişi karşımıza ahlaksız, acımasız biri olarak değil, ezilmiş ve fikren uyuyan biri olarak karşımıza çıkar. Taymas’ın bu durumu ele alış tüm satirik şiirlerindeki gibi abartı dahi olsa asla kurgu değil gerçek hayatın yansımasıdır.

Nitekim, 1949’da Çin’de komünist rejimin uygulanmaya başlamasıyla birlikte ilk olarak toprak reformu gerçekleştirilmiştir. Komünizmde göre her şey devletin malıdır yani bireylerin mal sahibi olmaya hakkı ve izni yoktur. Bu anlayışla tarım alanında da Uygurların üzerinde alışmadık bir politika izlenmiş, toprak sahiplerinin toprakları çiftçilere verilmiştir. Sonra Sovyetlerdeki gibi kolhoz tipi kooperatifler kurulmuş, böylece özel mülkiyete son verilmiştir. Öğrenmeye kapalı, sorgulamaktan kaçan kişilerin ahlaki değerlerce sorumsuz olduğunu veya kötü güçler tarafından köle haline getirildiğini

şiiirlerde görmekteyiz. Şairin halkına en kızdığı nokta ise yaşadığı kötü halleri sorgulamayıp, kendisine bunu dayatanlara itaat etmesidir.

“Sekiz Suretim” destanının yedinci şiirinde Taymas cahil bir çiftçi rolündedir. Şairin amacı çiftçiyi alaya almak değil, bulunduğu hali olduğu gibi gözler önüne sererek cehaletini gösterip onun gibilere ders vermektir.

Başımı kaldırmadan sorumluluğumdaki yeri tarıyorum,

Ekinlikten çıkmadan öylece yaşlanıyorum.

Bu devirden birkaç asır öteyim,

Sakin cahil biçareler piriyim,

Bu pirlige alışmış gibiyim. (Sekiz Suretim, 1991: 92)

Ekinliğin ötesini görmüyorum,

Bahtım için kıl kadar bile hayal kurmuyorum.

Yürek serzenişime deva bulmuyorum,

Üzölmüyorum hatta surat asmıyorum,

Dayanmaya alışmış gibiyim. (Sekiz Suretim, 1991: 94)

Dizelerde göröldüğü üzere tarla işçisi işini iyi yapsa da hayatına sorgulamayı katmamış, daha iyisini hayal etmemiş biri olarak karşımıza çıkar. Kendisini sakın ve cahil olarak adlandırarak patronuna itaatkâr olduğunu belirtir. İçinde bulunduğu zorlukları kabullenmiş olması ve çabalamaya çalışmamasıyla cehaletin nelere sebep olduğu gösterilir. Cahil tarla işçisi kendisini bedensel acıya alıştığını ve artık kendisini yönetilen bir makine olan robota benzettiğini şiirde “Farkım yoktur hiç robottan” diyerek ifade eder.

Bu dünyada belki benim gibi biri yok,

Ta ölene dek çalışırım (sürem yok)

“Sıkı çalış”tan başka bir şeye ihtiyacım yok,

Tenim bedenim var lakin yüreğim yok,

Ben yüreksizliğe alışmış gibiyim. (Sekiz Suretim, 1991: 94)

Çiftçinin itaatının sebebini cehalet olarak gören şair, zihnen ve fikren uyuyan biri olduğu için çiftçinin yüreksiz olduğunu kendisine itiraf ettirir. Çünkü o “sıkı çalış” diyerek kendisini yönetecek birilerine ihtiyaç duyar. Bu durum da Taymas’ın sitem etmesine sebep olmaktadır. Sekiz Suretim şiirlerinin tümünde de olduğu gibi şair toplumda gördüğü yanlışlıkları bir insan suretine büründürerek tek bir kişi üzerinden dizelere döker. Amaç bir tip üzerinden bir onun gibi olan herkesi yermektir. Bu şiirde ise bir çiftçi tüm cahil insanları temsil eder. Kendisine dayatılanları sorgulamayı bilmeyen cahil bireylerin bağımsızlığa değil köleliğe erişeceği mesajını veren şair, halkını okumaya öğrenmeye davet eder.

1.2.8. Hilecilik– Sahtekârlık

“Ustalar yapıyı tersine yapar

Esnaflar işine hileler katar

Zamane kadısı altına tapar

Doğru Hak şeriat sürülmez oldu.”

(Karacaoğlan)

Türkçe Sözlükte “Hile”: “1. Birini aldatmak, yanıltmak için yapılan düzen, dolap, oyun, ayak oyunu, alavere dalavere, desise, entrika. 2. Çıkar sağlamak için bir şeyi değersiz bir şey katma.” (TDK, 2011) şeklinde tanımlanmıştır. “Sahtekâr” ise Kubbealtı Lügatinde: “1. Aldatmak, menfaat sağlamak için bir şeyin sahtesini yapan (kimse) 2. Olduğundan başka görünüp yapmacık tavırlar takınan, bu yolla karşısındakini aldatan (kimse)” (2011) tanımlarıyla yer alır.

Hileciliğin dini, ekonomik, siyasi ve ahlaki olarak birden fazla incelenme alanı vardır. Buradaki şiirlerde ise ahlaki yozlaşmaya sebep olan kötü bir özellik olduğuna dikkat çekeceğiz. Bireyde ahlaki yozlaşmanın bir vasıtası olan hilecilik ve sahtekarlık edebi eserlerde işlenen bir temadır. Edebiyatçılar gerek satirik şiirlerinde gerek nesirde sosyal bozukluklara sebep olan başlıca kötülükler arasında hileyi ve sahtekarlığı göstermişlerdir. Örneğin Ziya Paşa, bir dizesinde insanları aldatan, yalan söyleyen sahtekarları şöyle ifade eder:

“Hüner iş bilmemek humk u cehalet kârdanlıktır

Dirayet aciz aldatmak, zarafettir yalan şimdi.” (Ziya Paşa)

Tursunbeg İbrahim Taymas'ın bireyde gördüğü yanlışlardan olan insanları aldatma kandırma düşkünlüğü yani hilecilik ve sahtekarlık iki şiirinde kendini gösterir. Şair “Ziraatların Hasreti” ve “Zanaatkarlara” adlı şiirlerde genel anlamda bu temayı işler.

“Ziraatların Hasreti” adlı şiirde şair daha fazla para kazanabilmek uğruna tarımda yapılan hileleri anlatır. Doğu Türkistan tarıma elverişli alanlarca zengindir. Tanrı dağlarının güneyindeki Tarım bölgesi gibi sulak bölgeler tarıma elverişlidir. Buğday, mısır, pirinç, kavun, karpuz gibi meyve sebze hasadı buradan toplanır. Ancak şair bu verimli topraklara dahi hile katan hırslı üreticileri görmüş ve satirik üslubundan nasiplendirmiştir. Şiirin ilk kıtalarında şair kendisi olarak karşımıza çıkar, ardından ekilen ekinler konuşturularak tarımdaki hilelerle okuyucu birebir yüzleştirilir.

Gece karanlık (yıldızsız bir gece)

Kabir gibi gösterişli göğün kubbesi.

Durup durup sarsılıyor zemin,

(Yoruldu belki de öküzün boynuzu...) (Ziraatların Hasreti, 1999: 35)

Bu dörtlükte şairin mesajı dünyanın kasvetli bir hale gelmesidir. Dünyadaki düzenin bozulması, insanın doğaya kötü müdahalelerini şair öküzün boynuzunun yorulmasından dolayı olduğunu söyler. Bu inanışın hem dini hem de ananevi açıklamaları mevcuttur. Taymas'ın burada kullanımının ise öküzün tarlanın sürülüp işlerin görülmesinde büyük yardımı olup topraktan bu sayede mahsul elde edilmesi olduğu için “dünya öküzün boynuzu üzerindedir” deyişinden yararlandığı kanaatindeyiz.

Şiirin devamında şair kasveti atabilmek için geniş tarlalara nefes almaya gider ancak orada bazı gerçeklerle karşı karşıya gelir:

Fakat benden teselli arayıp,

Döküldü dert tüm ziraata. (Ziraatların Hasreti, 1999: 35)

Pamuk, buğday, domates, mısır, çeltik, kavun, karpuz gibi ekinler kişileştirilir, başlarına gelenler ifşa edilir:

Pamuk:

Boyum bir karış olduğu zaman,

Kulağımdan çeker “hemen büyü!” diye.

(Her taraftan saçtığı ilaçlardır,

Kulağımdan çekti dediğim söz.) (Ziraatların Hasreti, 1999: 36)

Ekinlerin daha hızlı büyüyüp hasat edilip yerine yenilerinin ekilmesi için toprağa ilaç saçılmasından yakınan pamuk, kendisini mağdur bir durumda gösterir. Ayrıca pamuk insanın hiçbir şeyden memnun olmadığını, kendi kendine büyüse bile insanın onun büyümesini durdurduğunu aşağıdaki dizelerde ifade eder:

Büyüsem eğer kendi isteğimce,

Yine ilaç döküp durdurur.

Az kaldı delirmeme,

Bana işte böyle eziyet edip perişan eder. (Ziraatların Hasreti, 1999: 36)

İnsanın temel besin kaynağı buğday da toprağına katılan hilelerden yakınmaktadır. İnsan için faydalı olduğunu söyleyen buğday, kendisine yapaylık katılarak faydasının azaltıldığını açıklar.

Azık olup insanlar için,

Ulaştırırım yaşı yüze ben. (Ziraatların Hasreti, 1999: 37)

Yel vasıtasıyla suni şişmanlığa,

Kimler karşı, kimler pek istekli?

Demez mi şu istekli olanlar,

Bu cihanda ya daha az yaşarsam??... (Ziraatların Hasreti, 1999: 38)

Yapay gübre katılan ürünün faydasının azalacağını bile bile insanın neden hala bu şekilde üretim yaptığını sorgulayan buğday gibi mısır da aynı soruyu dile getirir. Normal şartlarda altı ayda olgunlaştığını ancak ilaçlarla üç ayda yettiğini açıklayan mısır, bu durumda faydasının azaldığını söylemektedir:

Canı az olanı azık yaparsa,

Gerçek şu ki insan güçsüz kalıyor.

Bilip de bu gerçeği,

Niçin beni cansız bırakıyor? (Ziraatların Hasreti, 1999: 38-39)

Kısa sürede yetişen ürünün canının az olduğunu yani fayda yerine zarar getirdiğini bilen insanın niçin bedenine bu zararı verdiğini sorgulayan mısırın bir tahmini vardır:

Yoksa beni ekmekten maksat,

Konferans için sayı almak mı?

(Sayıyı yalan atmak yukarıya,

Kuru şöhret-şan almak mı?) (Ziraatların Hasreti, 1999: 39)

Sahte şöhret başkasını ve hatta

Kendini kandırmak değil mi?

Kendini bile aldatan kişi,

Albastıya yardımcı değil mi!? (Ziraatların Hasreti, 1999: 39)

Ne kadar çok ürün o kadar övgü ve alkış mantığıyla ilerleyen toprak sahipleri ürünü sofrasına koyacak olan halkın sağlığını tehdit etmektedir. Bu yüzden mısır onları albastının yardımcısı olur görür. Albastı Türk mitolojisinde kötü ruhu simgeler. Hileci insanları da Taymas bu yüzden ona yakın görmektedir.

Kimyasal gübre benimde,

Kimyasal başkalaşım yaptı.

Etim tatsız, başım gözüm ezik,

Pis kokup bağırsağım-bağrım değişti. (Ziraatların Hasreti, 1999: 39-40)

Yukarıdaki dörtlükte de kavun kimyasal gübrenin kendisine zararını anlatır. Kimyasalların içeriğine etkisinin sonucunda tatsızlaştığını, görünümünün kötüleştiğini söylemektedir. Bağırsağım-bağrım değişti diyerek kavun bir insan suretine büründürülmüştür. Aşağıdaki iki dizede de karpuz “ak kirlenme” diyerek kimyasal

gübreyi kastetmiştir. Saflığın sembolü olan beyaz rengin zehirli bir maddeye tekabül etmesi ise şairin doğrunun yanlışın birbirine karıştığı mesajını içerir:

Ak kirlenme esaretinden,

Kurtulmaz mı şehir ve köy? (Ziraatların Hasreti, 1999: 40)

Aynı şekilde çeltik de kimyasal gübrenin rengine atıfta bulunarak “ak albastı” diyerek ifade etmiştir:

Dayanamam “ak albastı”nın

Zehrine ah, ne edeyim Huda! (Ziraatların Hasreti, 1999: 40)

Maske oldu zehre bugün,

Üzerindeki güzel renk-boya.

Altın telle yapılsa bile,

Kapan yine kapandır. (Ziraatların Hasreti, 1999: 41)

Ak saflığı temsil ettiği için zehir ve kötü şeylerin büründüğü bir maske durumuna gelmiştir. Ancak verdiği zararı rengi telafi etmemektedir. Dizelerde bir şeyin görünümü ne olursa olsun içindeki cevher veya zehrin önemli olduğu ifade edilmektedir. “Altın telle yapılsa bile kapan yine kapandır” deyimini ise bize “eşeğe altın semer vursalar eşek yine eşektir” deyimini hatırlatır. Yani şairin mesajı görünümün saflığına güzelliğine aldanıp onu tamamen öyle ilan etmenin yanlış olduğudur.

Domates de kimyasallarla çabuk büyütülerek değerinin düşürüldüğünü insanın neden böyle bir şeye razı olduğunu sorgulamaktadır:

Tövbe diyorum insanlara ben,

Kendi kendini kandırır niye?

Niçin çok istekli onlar

Kendileri isteyip ak lekelenişe?!... (Ziraatların Hasreti, 1999: 43)

Ekinlerin dertlerini beyan etmelerinin ardından şiirde söz tekrar şaire düşer:

Nöbetini tutan ziraat,

Dökülmeye hasret durur idi.

Bulamadım hiçbir yerde mesken,
Utançtan saklanmak için. (Ziraatların Hasreti, 1999: 43)

Doğru değil mi aziz dostlarım,
Ziraatların hasreti-feryadı?
Ne zaman döner çıkmaz sokaktan,
Ham süt emmiş insanoğlu!? (Ziraatların Hasreti, 1999: 43)

Şair ziraatların feryadını dinleyip anladıktan sonra insan olarak utanç duymuştur. Daha çok ürün hasat edebilmek için sağlığı hiçe sayan insanların hileci, menfaatçi olduğu aşıkardır. Şair temiz, helal süt emmiş insanlara hasret kaldığını beyan eder. Taymas'ın bu şiirdeki tutumu ifşa edici niteliktedir. İnsanlara gerçekleri gösterici bir üslubu vardır.

“Zanaatkarlara” başlığıyla aşçı, şoför, tahtacı, damcı, marangoz, terzi gibi zanaat ustalarının işlerini hakkıyla yerine getiremediklerini anlattığı uyarı niteliğinde nükteli, satirik dörtlükler kaleme almıştır. Zanaatkarların işlerine kattığı hile ve sahtekarlık ana temadır. Taymas şiire ilk olarak bir davetle başlar. Zanaatkarları yaptıkları hataları görmeye çağıran şair, yaptıkları işe bir de “hakiki cam” diye ifade ettiği gerçeklik perspektifinden bakmalarını ister. Ardından teker teker ustalara hitap ederek işindeki hilelerini ve yanlışlarını ifşa eder. Bu esnada her bir zanaatkarın rolüne girmektedir:

Zanaatkarlar geliniz,
Kendinizi görünüz.
Görüp “hakiki cam” dan
“Kara” nerde biliniz. (Zanaatkarlara, 1993:70)
Aşçıya:
Karnı bahane edip de usta,
Ele tuzak kurar mı?
Düşünüp bakın bu işe
Vicdanınıza sığar mı? (Zanaatkarlara, 1993:71)

Yukarıdaki dizelerde şair aşçıya seslenmektedir. Şiirde aşçı, çocukların yıkandığı tasa yemek koyup müşteriye servis eder. Ancak bu durum iş etiğine uygun değildir. Şair hijyen kurallarına uymayan aşçının müşterilerine kasten tuzak kuruyor olduğunu iddia etmektedir.

Marangozun ise iş beğenmeyerek kibirlilik etmesi ancak büyük işlere de kendisinin yetememesi şair için alay konusudur:

Marangoza:

Zanaatkarlar içinde

Epey methedilen bir zenginsiniz.

Bakışınız pek üstün,

Ufak iş tutmazsınız. (Zanaatkarlara, 1993:72)

“Bir aylıkmış” dediğin iş,

Bitmez hiçbir zaman on aydan önce. (Zanaatkarlara, 1993:72)

Dükkanında görev başında bulunmayan terzi de Taymas’ın eleştirisine uğramıştır. Çok kez işinin başında olmadığı görüldüğü için şair terzinin varlığını ironiyle sorgulamaktadır:

Terziye:

Kaç kez döndüm bulamadan,

Terzi ustam var mısınız?

Söz başka iş başka,

Gerçek misiniz cam mısınız? (Zanaatkarlara, 1993:71)

Şoföre:

Ustam sizce yolcu

Çömlek ocağındaki ham tuğla mı?

Dolduruyorsunuz tuğla gibi

Yerim hani? desek de. (Zanaatkarlara, 1993:74)

Şoförün araca yer olmadığı halde daha fazla yolcu alması da şaire göre iş etiğine uymayan bir harekettir. Şair şoförün yolcuyu insan olarak değil de tuğla olarak gördüğü için sığdırmaya çalıştığını söyleyerek alay etmektedir.

Damcıya:

Damcı ustam damınız

Bu yıl biter mi?

Her damcı damını

Yarım bırakıp gider mi? (Zanaatkarlara, 1993: 74)

Dört-beş yerden iş tutup,

Tek canınız yeter mi?

Ev sahibi tir tir olup,

Her gün sizi bekler mi? (Zanaatkarlara, 1993: 74)

Damcı denilen çatı ustaları da işini tembellik ve kurnazlık ederek tamamlamaya çalışırken şairin eleştirel bakışına uğramışlardır. İşlerini yavaş yapmaları ve daha çok para kazanabilmek için aynı anda birçok iş almaları işlerini yarım bırakmalarına sebep olmuştur. Bu durumun müşteriyi mağdur etmesi Taymas'ın gözünden kaçmaz. Şair hile ve yalan katılan işlerin hakkıyla tamamlanmayışına sitem etmekte ve zanaatkarları uyarmaktadır:

Zanaatkarlar yalanı

İşinize katmayınız.

Elin kiri olan para için

Yüzünüzü satmayınız. (Zanaatkarlara, 1993:75)

Kendinizi ayarlamadan,

Büyük yalan atmayın.

Yalancılığın çamurlu

Çukuruna batmayın. (Zanaatkarlara, 1993:75)

Yalanı ve sahteyi

Zanaata hiç katmayın.

Zanaat denen şey bir inci,

İnci ile parlayınız! (Zanaatkarlara, 1993:75)

Bir işin erbabı olup da hırs, tembellik, kibir gibi duygulara yenik düşüp görevini hakkıyla yerine getiremeyenler şair tarafından kızgınlıkla karşılanır. Çünkü Taymas zanaatkarların toplumdaki ihtiyaç ve önemini bilmekte, onların yaptıkları işi her vatandaş yapamayacağı için oldukça değerli bulmaktadır. Bu değeri ise inci ile ifade eder. İncinin değerini kaybetmemesi için şair bu şiirde bazı zanaatçıların geldikleri durumu kendilerine göstermiştir. Taymas bizzat zanaatçıların kendilerine hitap etmektedir. Yer yer alaycı bir öfke barındıran dörtlükler şiirin sonunda şairin anlaşılır bir uyarısına dönüşmüş, zanaatkarlar hakkaniyetli olmaya davet edilmiştir.

1.3.DİNİ BOZUKLUKLAR

“Din olgusu: ilk insandan beri varlığını sürdüren, kişilerin eylemlerini emir ve yasaklamalar suretiyle belli bir nizam altına sokan, toplumların yaşama şekline yön veren, mensubu olduğu kişileri bir nevi aile bağıyla bir araya toplayabilen bir sistem olarak tarif edilebilir. Hayatın her alanına ait kurallar belirler ve kişileri bu kurallara uymaya davet eder Din ve inançlar, zaman zaman yozlaşmaya uğrar ve kişisel çıkarlara alet edilir. Dini kurumlardan nemalanmak isteyen menfaatperest kimselerin öncülüğünde ortaya çıkan bu yozlaşmalar, hem dinin ve dinî kurumların saygınlığına hem de toplumsal yaşama zarar verir. Dini motifler, halk nezdinde değer ve saygı gören motiflerdir. Bu değer ve saygı ise menfaatperest ve çıkarıcı tiplerin dini kendi çıkarları için kullanmak istemesine yol açar. Çünkü sırtını dini kurumlara dayandıran kişiler, cahil bir toplumsal yapıda el üstünde tutulabilir ve bu kişilerin istekleri sorgulanmadan yerine getirilebilir. Din bu durumda birileri için güç, otorite, zenginlik ve egemenlik kaynağı konumuna gelir ve amacından sapar. (Gürbüz, 2018: 265)

Hicivler, taşlamalar, romanlar gibi birçok edebi yapıtta sosyal sorunlar dile getirilirken dindeki yozlaşmalara özellikle değinilmiştir. Dini değerlerini kaybeden kişi ve kurumların hedef alındığı şiirler yazılmıştır. Bazen dini yükümlülüklerini yerine getirmeyen kişiler, bazen de bağınaz din adamları yerilmiştir. Dini kendi çıkarlarına göre kullanmaya çalışan kadılar, boş hurafelerle insanları kandırmaya çalışan kimseler yerilmiştir. (Bacaklı, 2017: 1006)

Tursunbeg İbrahim Taymas da toplumuna ayna tutarak bireylerin dini manada yozlaşmasını satirik bir üslupla hicveder. Onun bu konuyu anlatma yolu da “sahte din adamları” üzerindendir. Dolayısıyla dinsel yozlaşmayı bu tema başlığında incelenecektir.

1.3.1. Sahte Din Adamları

“Koca başlı koca kadı

Sende hiç din iman var mı?

Haramı helali yedi

Sende hiç din iman var mı?” (Pir Sultan

Abdal)

Toplumsal yapıda dinin emir ve yasaklarından nemalanmak isteyen veya dini kuralları kendilerine göre biçimlendirmeye çalışan kişilerle karşılaşılabilir. Bu tipler, çoğunlukla dinde yeri olmayan kurallar türetir ve bunların arkasına sığınarak egemenliklerini pekiştirir. Kendilerine ve türettikleri yalanlara inanmayan kimseleri ise şiddetle veya tehditle korkutmaya çalışır. (Gürbüz, 2018: 268)

Türk Edebiyatında Mehmet Akif, dinin esas mahiyetten uzak bir biçimde anlaşılmasını ve dini temsil eden insanların bu esas mahiyetten gafil olmasını hicveder:

““Çalış!” dedikçe şeriat, çalışmadın, durdun,

Onun hesabına birçok hurafe uydurdun!

Sonunda bir de "tevekkül" sokuşturup araya,

Zavallı dini çevirdin onunla maskaraya!” (Mehmet Akif Ersoy)

19.yy. Uygur şairlerinden Molla Musa Sayrami’nin taşlama tarzında çokça şiiri vardır. Bu taşlamalarda yerilen kişiler çoğunlukla “molla”, “hoca” gibi niteliklerle kendini tanımlayan: ancak haksızlık ve zulmün mimarı olan kişilerdir (Öğür, 2012: 153):

“Kêçeler uyumay “hüv-hüv”ni eytip

Yene çille otturup tesbih éytip

Özüñni körsetip piri hidayet,

Ve lékin azğurup yoldin zalalet.”

(Geceleri uyumadan hu hu derler

Yine zikre oturup tespih çekerler

Kendini pir-i hidayet gösterir

Fakat yoldan çıkarıp karanlığa sürükler.) (Sayrami) (Öğer, 2012: 153)

“Sekiz Suretim” destanının ikinci şiirinde Taymas sahte din adamlarını konu edinir. Şair burada görevini olması gerektiğince yerine getirmeyen bir din adamının kılığına bürünmüştür. Din adamlarının dokunulmazlığı olmadığını, yanlışlarının sorgulanması gerektiğini düşünen şair kalemiyle eyleme geçmiştir:

Bırakıp görkemli sakal-bıyığı,
Eksik etmeden dilden sürekli hamdüsenayı
Topladım onca ihlaslı müridi,
Halk bilmesin yüreğindeki kurdu,
Bu kurda alışmış gibiyim. (Sekiz Suretim, 1991: 80-81)

Yukarıdaki dörtlükte anlatılmak istenen şey görüntünün verdiği yanıltıcılıktır. İnsanın karakterine değil de maddi görünümüne göre değer biçilen yaşamda bazıları elbette bunu silah olarak kullanır. Taymas, bazı din adamlarının da Müslüman erkeklerde genel bir stil olan sakalı sırf Müslüman görünebilmek için bıraktığının farkındadır. Dışarıdan o kişiyi görenleri eleştirmekten meneden dış görünüş, insanları aldatmanın yolunu da açar. Dörtlükte sahte din adamı, insanları kendisine saygı duyurtmak için dilinden duayı eksik etmediğini ancak kalben iman etmediğini ifşa eder. İmansızlığını ise ‘kurt’ olarak ifade eder. İnsanları yanıltan bu kurda alıştığını açıkça söylemesi yerginin ifşa edici özelliğindendir. Aşağıdaki iki dizelerde de yine insanları yanıltmak, kendini ihlaslı biri göstermek için Tanrı’yı kullandığını, bu sayede yaptığı kötü işlerin fark edilmediğini söylemiştir:

Huda benim koruma kalkanım,
Bilinmez bunun için yaptıklarım. (Sekiz Suretim, 1991: 81)

“Kötü”, “günah” deyip çitlerim yolları,
Etrafını sararım bu yolla ahmakların.
İndirmeden duadan hiç elleri,

Topladım hacca diye çokça doları,

Bu dolara alışmış gibiyim. (Sekiz Suretim, 1991: 81)

“İyileştiriyorum...” deyip hastayı-afeti,

Sattım parayla Arapça çok ayeti. (Sekiz Suretim, 1991: 81)

Türkçe sözlükte “günah”, “Dini bakımdan suç sayılan iş veya davranış, vebal.” (TDK, 2011) olarak tanımlanır. İnsanların dine bağlılığını suistimal ederek onların eylemlerini “günah” diyerek yönetebildiğini, kendisine inananları ise ahmak olarak gördüğünü söylemiş ve insanların kendisine olan bu itaatini paraya dönüştürmüştür. Kutsal görevi yerine getirmek amacıyla hacca gideceğini söyleyip insanlardan para alan kişi Allah’ın ayetlerini de satılığa çıkardığını ifşa eder. Din adamının yarattığı yanlış algının içine sinmesi Taymas’da eleştirel tutum oluşturur. Şairin burada tutumu tamamen din bozguncularını ortaya çıkarıp rezil etmeye yöneliktir.

1.4. KENTSEL İŞLEYİŞ SORUNLARI

*“Sıkboğaz etti yine halkı susuzluk derdi,
Biliriz yaz ayının şehri bunaltan huyunu.
Boğar İstanbul’u toplarsa eğer Vali’imiz,
Belediye kapısında dökülen yüz suyunu!”
(Neyzen Tefik)*

TDK Kentbilim terimleri Sözlüğünde “kent” kavramı şöyle tanımlanır: “Sürekli toplumsal gelişme içerisinde bulunan ve toplumun yerleşme, barınma, gidiş-geliş, çalışma, dinlenme gibi ihtiyaçlarının karşılandığı, pek az kimsenin tarım kesiminde çalıştığı, köylere bakarak nüfus yönünden daha yoğun olan ve komşuluk birimlerinden oluşan yerleşme birimidir.” (TDK, 1980) Tanımdan görüldüğü üzere kentler toplumların yaşam ihtiyaçlarının karşılandığı yerlerdir. Bünyesindeki kurumlar ve kuruluşlar bu hizmeti görmektedirler. Ancak bazen bu hizmet aksaklıklarla ilerlemektedir. Sorgulayan, hakkını gözetken kişiler de bu aksaklıkları normal karşılamayıp bir şekilde tepkilerini belirtirler. Bu durumda satire eleştirinin beyanı için ideal bir türdür. Toplumun içinden çıkan şairler durumu satirik eserlerle taşlamışlardır.

Çağdaş Uygur halkının aydını Tursunbeg İbrahim Taymas da devletin kurum ve kuruluşlarındaki haksızlıkları, yerine getirilmeyen görevleri, mağdur bırakılan halkı “Mektup Yiyen Şehir” ve “Mekit’in Elektiriği” şiirlerinde yansıtır.

“Mektup Yiyen Şehir” adlı şiir sahibine ulaşmayan mektupları anlatır. Mektupların gönderilmesi için aracı olan kurumun görevinde ihmalkârlık etmesi şairin bizzat yaşadığı bir problem olabilir. Şehrin mektup yemesi ifadesi şairin kuruma karşı olan alayını barındırır.

Bir şehir var ülkemde,

Yorulmak bilmeden mektup yer.

Mektubun sahibi gece gündüz,

Cevap bekleyip dert yer. (Mektup Yiyen Şehir, 1998: 47)

Gönderir şairler,

Yüreğini şiir yapıp.

Yer onu da sepetler,

Her bir yüzü bir yapıp. (Mektup Yiyen Şehir, 1998: 47)

Öykü, roman, hikâye,

Sıgmazsa eğer sepete.

Arslan-dolap hazırdır.

Yemek için sırada. (Mektup Yiyen Şehir, 1998: 48)

Mektuba yazılanları sahibine ulaştırmayan kuruma veya kişilere doğrudan değinmektense mektubun gönderilmek üzere içine atıldığı sepet üzerinden şair göndermeler yapar. Bu sepete veya dolaba da “aslan” benzetmesi yapmaktadır. Kurumun ilgilenmeyip ulaştırmadığı emanetlere karşı sorumsuz olmasıyla şair suçu sepete veya dolaba atmış gibi yaparak dalga geçmektedir. Sözde dolap bir aslandır ve mektupları yiyerek onların ulaşmasını engellemektedir. Bu alayın arkasında Taymas’ın sitemi görülmektedir.

“Mekit’in Elektriği” adlı şiirde de Doğu Türkistan’ın İli şehrinin Mekit ilçesinde sürekli karşılaşılan elektrik kesintisinden yakınılır. Şairin de ayrıca memleketi olan Mekit’te sık sık elektrik kesintisi olması, elektriğin de ayrıca pahalı olması Taymas için eleştiri konusu olmuştur:

Aydınlanmasına aydınlanır

Lakin çok “çekingen”. (Mekit’in Elektriği, 1991: 103)

Işığın da ayrıca çok az olduğunu “çekingen” diyerek ifade eden şair, bazen de hiç yanmadığını belirtir:

Bazen hatta bu da yok,

Haftada beş söner.

(Aileli bölgeden

Parti binasına göçer.) (Mekit’in Elektriği, 1991: 104)

Yukarıdaki dizelerde şairin siyasi bir eleştirisi göze çarpar. Evlerden esirgenen elektriğin siyasi parti binalarında kesilmediğini söylerken elektriğin evlerden parti binalarına göçtüğü benzetmesinden yararlanır.

Misafir gelse evlere,

Çekinip hemen kaçar.

Herkes uyuduğunda,

Ondan sonra yüz açar. (Mekit’in Elektriği, 1991: 104)

Şiirde elektriğin ihtiyaç olunan zamanda olmamasını “kaçmak”, ihtiyaç olmadığında gelmesini ise “yüz açmak” olarak ifade ederken elektrik kişileştirilmiştir. Aşağıdaki dizelerde de şair elektriğin bir insan gibi korkup ölebildiğini söylerken alay etmektedir:

Televizyonda etkileyici,

İşler çıkarsa şayet:

Etkilenip o hemen,

Can verir o sırada. (Mekit’in Elektriği, 1991: 104)

Nereye gitse memleketin içinde,

Vardır böyle bir telaş.

Mekit'in şu uğursuz elektriği

Ne zaman normal elektrik olacak?! (Mekit'in Elektriği, 1991: 105)

Memleketin her yerinde elektrik kesintisinin sıkça yaşanmasına hüznün ve öfkeyle karşılık veren şair Mekit'in elektriğinin bu durumunu uğursuzluk olarak yorumlar. Zihnindeki dünyaya uymayan bu aksaklık şair için anormal bir durumdur. Bu anormalliğin de ne zamana kadar süreceğini şiirde sorgulamıştır. Şairin şiirde tavrı sıkıntısını dile getirerek çözüm talep etmeye yöneliktir.

1.5. ADALETSİZLİK

“Adalet kalmadı hep zulüm doldu

Geçti şu baharın gülleri soldu.

Dünyanın gidişi acayip oldu

Koyun belli değil kurt belli değil.”

(Ruhsati)

“Modern insan” için temel değerler nelerdir? Sorusuna verilecek yanıt, bilim, ahlak, sanat, adalet-kültür diye adlandırılan şeylerdir. Adalet kavramı, değerler hiyerarşisinde yüksek bir konumda olup: iyilik gibi mutlak bir değer taşımaktadır. (Yücel, 1992: 546) Bugün modern bir toplum: ekonomik, sosyal ve kültürel olarak mikro ve makro düzeyde artan güvencesizlik, belirsizlik ve yetersiz koruma gibi kavramlarla ifade edilmektedir. Bu riskler çoğu zaman küreselleşme, bireyselleşme, çarpık kentleşme, teknolojik devrim gibi süreçlerin insan yaşamının hemen her alanına yansıyan olumsuz boyutlarıyla tartışılmaktadır. Bu süreç içinde ihtiyaç, eşitlik ve hak etme gibi sosyal adalet bileşenlerine bağlı olarak yaşanan sorunlar toplumun hemen her kesimini etkilemektedir. (Yıldırım, 2012: 22)

Modern dönem etkisinde dünyaya gelen Tursunbeg İbrahim Taymas da kent bölgelerinde daha yoğun yaşanan modernleşmenin getirisi olan sosyal adaletsizliği gözlemlemiş ve şiirlerinde eleştirel bir üslupla dile getirmiştir. Onun “Seçenin Şarkısı”, “İnenin Talebi” ve “Kalem Hakkının Beyanı” adlı şiirleri toplumda adil olmayan meselelere ayna tutar.

“Serçe Şarkısı” şiirinde şair beyaz ve siyah üzerinden doğru ve yanlış, iyi ve kötü, adaletlilik ve adaletsizlik gibi zıtlıkların savaşını anlatır. Dünya iki denge üzerine kurulmuşken siyahın yani olumsuz olanın galip gelmeye başlamasını gören şair bu şiirde mesajını bir serçeyi konuşturarak verir. İntak ve teşhis sanatları şiire hakimdir.

Taymas’ın konuşmacı olarak serçeyi seçmesi de yakın Çin tarihi göze alındığında pek de tesadüf veya öylesine değildir. 1949 yılında Çin’de Komünist devrimi gerçekleştiren Mao Zedung, “Büyük Atılım Politikası” ile tarımda verimi artırmayı amaçlamıştır. Ürünlerin kuşlar tarafından ziyan edilmemesi için de tahılları yiyen serçelerin öldürülmesini emretmiştir. Katledilen milyarlarca serçeden sonra verim artmışsa da sonraki yıllarda, çekirgelerin, kurtçukların ve böceklerin çoğalarak tarladaki ürünleri talan etmesi ile ülkede büyük bir kıtlık başlamıştır. Bu yüzden de milyonlarca Çinli açlığın neden olduğu hastalıktan dolayı ölmüştür. Şairin de neden siyah ve beyazın savaşında derdini anlatması için serçeyi seçtiği açıktır. Serçe aynı zamanda sadece kendini değil insanoğlunu da temsil eder. Dünyaya saf olarak gelen her varlığın dünya düzeninin bozulmasıyla saflığının kaybolduğunu anlatır:

Kar yağmasa bilmez insanlar,

Rengimin tüm karalığını.

Renk tamam da bilmez asıl,

Yüreğimin yarasını. (Serçe Şarkısı, 2000: 26)

Zıtlıkların dengesinin bozulması ve artık her yeri ve herkesi kötüyü, adaletsizliği temsil eden karanın sarması insanların durumu yadırgamamasını sağlamış ve normalleşmiştir. Serçe de bu farkı ancak kar yağdığında görebildiğini söylemektedir.

Yükselir evden, fabrikadan, maden ocağından,

Her bir delik, her diri candan:

Zehirli gaz, kapkara isler

İlan ederek kötülüğünü.

İşte bu isle boyanıp da bildim,

Yanlış şeylerin sürdüğünü. (Serçe Şarkısı, 2000: 27)

Yukarıdaki dizelerde serçe siyahın dünyaya hâkim olduğunu, kendi renginin dahi değiştiğini ifade eder. Zehirli gazlar ve kara isler sadece fabrikalaşmayı, çevre kirliliğini

değil, insanın içindeki yozlaşmış erdemleri, toplumda süregelen adaletsizliği de temsil etmektedir. Bu durumda serçe neden karanın beyaza galip gelebildiğini sorgulamaktadır:

Aklık niçin gösteremez

Kendi renginin cananlığını?!

Yoksa ta ezelden

Faydasını gizlemek için mi yaratılmış?! (Serçe Şarkısı, 2000: 27)

Kurban olup da tükense aklık,

İtibara değmese paklık:

Tek bir renge boyansa dünya

Onun ahir zaman olduğunu

Bilemez mi akıllı insan (Serçe Şarkısı, 2000: 27-28)

İnsanın bu kötüye gidişi fark edememesi serçe için hayret vericidir. Taymas burada İslam’da kıyametin son evresi olan ahir zamanın kötülüklerine atıf yapar. İyiliğin kötülüğün karşısında galip gelip kötülüğün sonsuz hüküm sürmesini ahir zamanın en belirgin ifadesi olduğunu düşünmektedir.

Ayırır ama acı gerçek

Pek tabii kanuniyetin

Kudretinin büyüklüğünü! (Serçe Şarkısı, 2000: 28)

Yukarıdaki dizeler ise şiirin son dizleridir. Şair serçenin suretinden yazdığı bu şiirde adaletsizliği, kötülüğü göstermişse de şiiri karanlığa gömülmeyi kabul etmekle bitirmemiş, umutlu bir bakış açısıyla şiiri bitirmiştir. Karanlık ne kadar hüküm sürse de gerçek olanın denge olduğunu, adaletsizliğin adalet ihtiyacı doğuracağını, insanların çevreyi ve kendisini bozunca kötülükler artacağı için iyi ve temize olan ihtiyacı kişilerin fark edeceğini söylemektedir.

Satirik şiirlerinin yoğunlaştığı bir konu da vergilerdir. Şairler devleti eleştirirken aynı zamanda halktan adaletsizce alınan vergiler de eleştiriden nasibini almıştır. Taymas da “İnenin Talebi” adlı şiirinde bir zamanlar yardım için “gönüllü olarak” verilen

paraların artık zorunlu bir ödeme olup vergiye dönüştüğünü anlatır. Şiirde muhtaçlar için toplanan yardım parası olan iane kişileştirilmiş ve ne hale geldiği anlatılmıştır:

Bilirsiniz ismimi,
(O çok güzeldir.)
Ama bedenim ona,
Artık uyumsuz oldu. (İnenin Talebi, 1991: 101)

Banaydı ezelden beri
Gönüllülük ilkesi. (İnenin Talebi, 1991: 101)

İsmi her ne kadar yardım parası olarak kalsa da dışarıdan mecburi ödenek olduğu için kendi kendisiyle uyumsuz olduğunu belirtir. Bir zamanlar insanları mutlu eden bir şey iken artık nefret edilen bir şey olduğunu söyler:

Sevinirdi benimle,
Uğrayanlar afete.
Şimdi vergi olup,
Kaldım sayısız lanetle. (İnenin Talebi, 1991: 102)

Bilsin halk vergiden,
Benim açık farkımı.
Düşürmesin düşünmeden
Şan-şeref fiyatımı. (İnenin Talebi, 1991: 102)

Kendisinin vergi gibi adaletsizce istenebilen bir ödenek olmadığını insanların bilmesini ve kendisini suçlamamasını talep eden iane eski saygınlığını ve halkın duyduğu sevgiyi tekrar kazanmak istediğini anlatır. Taymas'ın memleketinde yaşadığı halkı her bakımdan zorlayan durumlar burada karşımıza vergi olarak çıkar. Zorlamaların arttığı bir yerde inenin de duruma dahil edilmeye çalışmasını şair bu şiirde ianeyi bizzat kişileştirip konuşturarak kendisinin baskı ve zorlamalara alet edilememesini talep ettirmiştir.

“Kalem Hakkının Beyanı” adlı şiirde de kanunun kişiye göre hak sağlaması anlatılır. Burada söz kalemedir. Kalem, diğer iş kollarına nazaran daha az değer gördüğünden, hakkını alamamaktan yakını. Kanunun kendisine adaletlice işlemediğini belirtmektedir. Kalemin hakkının büyük olup vebalinin ağır olduğunu düşünen şair, kalemin hakkaniyetli yazması gerektiğine inanmaktadır:

Yazar eser vatan için

Alim, şair, mühendis...

Her bir fikir, her sözü

Edip tahlil bir-bir. (Kalem Hakkının Beyanı, 1996: 61)

Durur tahrir önünde

Boyun eğip kaç ay.

Yola bırakır çoğunu

Deyip: “Al mezardan yer!” (Kalem Hakkının Beyanı, 1996: 61)

Yukarıdaki dizelerde vatan selameti için yazılan eserlerin yayımlanmadan evvel birçok incelemeden geçerek gerek sansürlendiği gerek içindekilerin eksiltildiği anlatılır. Bu dörtlükler Uygur alimlerin ve sanatçıların komünist rejimde eser yazma hakkının sınırlanması, eserlerinin yasaklanması gibi yaşanmışlıkları hatırlatır.

Gündelikçi de her gün

Parasını peşin alır.

Ama kalem niçin

Haktan nasipsiz kalır?!. (Kalem Hakkının Beyanı, 1996: 62)

Benim gibi kalem hakkına

Bir dal kalem gelir mi?

Bunu duyup dondurmacı

Kah kah güler mi?

Kaplayıp dondurma pazarı

Kalem yaşlanıp ölür mü?! (Kalem Hakkının Beyanı, 1996: 63)

Kalemin yazdıklarının diğer işler kadar itibar görmediği, hakkının gerek maddi gerek manevi olarak verilmediği belirtilirken, dondurmacılıkla kıyaslanır. Taymas burada dondurmanın kalemden daha değer gördüğünü söylemekle sitemli bir alay etmektedir.

Kalemin birçok şey kadar değerli olduğu ve hatta bazı şeylerden daha değerli olduğunu aşağıdaki dizelerde ifade eder:

Aydınlanır mı gelecek

İlim-fensiz, kalemsiz!? (Kalem Hakkının Beyanı, 1996: 63)

Bu dizelerde Taymas'ın bilime karşı ne kadar sevgi dolu ve duyarlı biri olduğunu anlamaktayız. Gelecek için kalemin hakkının verilmesi gerektiğini aksi takdirde karanlık zamanlar yaşanacağı öngörmüş ve okuyucuyu uyarmıştır.

Yazmak için kaleme

Siyah gerek, hak gerek.

Size benzer o da

Borç değil peşin gerek.

Kanun koyan hukuku,

Uygulayacak halk gerek. (Kalem Hakkının Beyanı, 1996: 63)

Kalemin de her zaman doğruyu yazmadığını belirten şair kalemin görevinin hakkaniyetli yazmak olduğunu kanuniyetle ve adaletle yazmasının hak olduğunu savunur. Halkı yönetebilmek için de adaletli olarak halkın sevgisini kazanıp desteğini almak gerektiği anlatılır.

2. SİYASİ SATİRE

Siyaset yönetim ve idare sanatıdır. Bireyin kendi hayatını planlayıp sürdürmesinden, ev, okul, mahalle, il, ilçe ve ülke ölçeğinde genişleyen ve çetrefilleşen bir halesi vardır. Aynı zamanda iktidar ve güç sahibi olmak, hükmetmek, ayrıcalıklı olmak, servet ve makama malik olmak gibi arzuların gerçekleştirilme mekanizmasıdır. Bu bakımdan her insan az da olsa içgüdüsel olarak hükmetme, iktidar sahibi olma gibi arzuların esiri olarak yaşar. Bu arzusunu gerçekleştirmek için de çeşitli uğraşlar verir. Ancak tarihin büyük dönem ve coğrafyasında insanlığın kendisinin ürettiği eşitsizlik ve zümreye tanıdığı ayrıcalık, diğer bütün insanların söz konusu siyasal arzusunu her ne yaparsa yapsın kesin olarak engellemiştir. Ancak buna rağmen insanlar iktidarın paylaşımı ve ele geçirilmesi için çok farklı yollar, yöntemler denemişlerdir. Elbette bütün uğraşlar sırf iktidarı ele geçirmek için değil, iktidardan pay almak, ya da daha iyi yönetilmek için verilmiştir. Bu uğraşların bütününe siyasal muhalefet denilebilir.

(Gündüz, 2007: 27) Toplumsal hayatı belirgin ölçüde etkileyen ve şekillendiren siyasi ortamlarda meydana getirilen edebi eserler hükmü altında bulunduğu iktidar hakkında ipuçları verir. (Gündüz, 2007: 26) Siyasi hiciv genellikle devrin hükümetinin ve devlet erkanının yerildiği görülür. Siyasi ve sosyal problemler karşısında yönetimin yanlış politikaları ağır bir dille eleştirilir. Kovuşturma, sürgün, ölüm cezasına çarptırılma gibi yaptırımlara karşılık yergi şairleri şiirlerini yazmaya devam etmişlerdir. (Bacaklı, 2017: 1003)

Uygur şair Tursunbeg İbrahim Taymas da siyasi ve sosyal problemler karşısında halkına sözcülük etmiş bir aydındır. Çin'in baskıcı politikalarına karşı satireyi kullanan şair şiirlerinde baskıcı yöneticileri, kanuna uymamayı, dil ve kültür üzerindeki yaptırımları ele almıştır.

2.1. BASKICI VE ADALETSİZ YÖNETİCİLER

*“Müsteşâr olmaga bu lâyıkidî Fir'avne
Her cihetde neçe gâlib yer var Hâmâne.”
(Nef'i)*

İnsanoğlunun yarattığı hayali otorite olan devlet siyasi bir mekanizmadır. Söz konusu bu siyasi mekanizma içinde yöneten ve yönetilen arasındaki mesafe önemlidir. Siyasi iktidardan beklenen adalet, eşitlik ve huzurdur. Bu üç saçı ayağından biri bozulduğunda toplum, bu bozukluğu kendi muhayyilesinde çeşitli yollarla çözme yoluna gitmiş çoğu zaman da bunun için mizah kullanmıştır. (Solmaz, 2019: 146) Aynı şekilde satirik bir anlatım da kullanılmıştır.

Yöneticiler ve zenginler tesirleri ve imkanları bakımından toplumsal hayatı şekillendiren iki önemli sınıftır. Biri sermayenin, diğeri statünün gücünü kullanarak toplumu istedikleri gibi yönlendirebilirler. (Kundakçı, 2019: 122) İnsanların iktidar erki tarafında baskı ve zulümle boyun eğdirilmeleri her dönemde insanlığın tepkisini çekmiş ve çeşitli vesilelerle insanlar tarafından bertaraf edilmeye çalışılmıştır. (Solmaz, 2019: 143)

Türk edebiyatı saz şairlerinden olan Seyrani taşlamalarında döneminin siyasi otoritesi olan padişahı eleştirir. Sultan Abdülmecit'in tahta olduğu dönemde İstanbul'da yaşayan ünlü şair, yöneticilerin kovuşturma, sürgün ve ölüm cezası gibi yaptırımlarına rağmen siyasî aksaklıkları dile getirmekten sakınmamış, doğrudan padişahı hedef alıp onun baskıcı yönetimini eleştirmiştir (Alay, 2015: 211):

“Zulmünden vekil-i Âl-i Resul’ün

Hicaptan sikkenin kızılı çıktı

Şer’in ahkâmından zevil ukulun

Reylerinden âlem usandı bıktı” (Seyrani) (Atmaca, 2013: 422’den akt. Alay, 2015: 211)

Çağdaş Dönem Uygur aydını Tursunbeg İbrahim Taymas da halkının maruz kaldığı siyasi otoritelerin doğru bir yönetim şekli benimsemediği kanaatiyle satirik şiirler kaleme almıştır. Komünist rejimle yönetilen Çin, uygulamalar açısından dünyada benzeri olmayan, komünist yönetimler tarihinde başka örneği bulunmayan çok farklı bir ülkedir. Ekonomik düzen yirmi yıldan beri liberal piyasa kurallarına göre işliyor. Özel mülkiyet ve ticaret serbest bırakılmış durumdadır. Buna karşılık devlet kurumları, idari ve siyasi yapı, silahlı kuvvetler, eğitim kurumları komünist ideolojiye sıkı sıkıya bağlı çalışmaktadır. Çin devleti toplumsal olaylarda, özellikle azınlıklar konusunda hiç çekinmeden faşist uygulamalar yapmaktadır. (Gürgür, 2009) Doğu Türkistan’ın da bu uygulamalardan nasibini almaması kaçınılmaz olmaktadır. İnsanın özgürlüğünün gerek devlet adamları gerekse iş hayatındaki patronlar tarafından kısıtlanması Taymas’ın dikkatinden kaçmamış, insanı köleleştirmeye çalışan bu baskılara bir şair olarak şiirleriyle tepki göstermiştir. “Bir Başkanın Tayini”, “Dedi” ve “Sığırın Çılgılığı” şiirlerinde bu konuya değinir.

“Bir Başkanın Tayini” adlı şiirini 2002 yılında kaleme alan şair siyasi görevdeki bir yöneticinin insanların düşünce özgürlüğü, hareket özgürlüğü gibi haklarını elinden almasını anlatır. “Yok” redifli şiir beyitlerle yazılmıştır.

Aylarca açtığı toplantıdan sıkılmaya izin yok,

Eleştiriyorum, küfrediyorum, öfkelenmeye izin yok. (Bir Başkanın Tayini, 2002: 3)

İçinde bulunulan durumdan memnuniyetsizliğini dile getirmeye hakkı olmayışı başkana karşı öfkelenmesine neden olmuştur. Ayrıca kendi gibi düşünenlerle bir olup çözüm üretmesine de izin olmadığını beyan eder:

Eşitliği korumak şart düşüncesiyle benimle

İki üç kişi bir olup toplanmaya izin yok. (Bir Başkanın Tayini, 2002: 3)

Sebeup bulup, yürekte, ciğer veya böbrekte

Hastayım deyip doktora görünmeye izin yok. (Bir Başkanın Tayini, 2002: 4)

Sağlık sorunlarında dahi başkanın toplantıları öncelikli tutmasını eleştiren şair, ölmenin bile yasak olduğu abartısını durumun ciddiyetini belirtmek için aşağıdaki dizelerde kullanmıştır:

Dediğimiz gibi evdeki hasta dede Moman’a

Mühim toplantı vaktinde ölmeye izin yok. (Bir Başkanın Tayini, 2002: 4)

Bitmedi söz daha, cumartesi yine toplantı var,

Pazar günü için hayal kurmaya bile izin yok. (Bir Başkanın Tayini, 2002: 4)

Siyasi satire başlığı altında incelediğimiz bu şiir Taymas’ın yaşadığı dönem aralığında Doğu Türkistan’ın siyasi durumu hakkında bilgi vericidir. Mao yönetiminden sonra insanların üzerinden baskı kalkmaya başlamışsa da ileriki yıllarda Çin tekrar bu rahatlamaya bir son vermeye başlamıştır. şairin de amacı insanlara yapılan bu kısıtlamayı şiirleri üzerinden eleştirmektir.

“Dedi” adlı şiirinde de zengin kimselerin devlet düzeninde rüşvetlerle kurduğu otorite anlatılır. şair paranın insanlara g   verdiğinin üzerinde durup, parası olmayanın adaletten nasibini alamayacağı mesajını verir. şiirde de zengin bir patronun çalışanları üzerindeki haksız yaptırımlarını görüyoruz:

Lakin pamuk yerine,

“Vereceksin tahıl vergisi!” dedi.

Kıra kenevir ekse,

“Esrar-afyon çektin!” dedi. (Dedi, 1999: 44)

Halkını, çalışanını vergilerle sıkıştırıp, yapmadıkları bir şeyi yapmış gibi gösterip kendini aklayan bu kişi, gücünü devlete karşı sözünün geçmesini sağlayan mal m lkte alır. Kendini de bu g  le h k metle eşit görür:

“Ya siz?” deyince bozulup,
“Bana akıl verme!” dedi.
“Benim gibi yurt sahibi,
Hükümete denktir” dedi. (Dedi, 1999: 44)

Lakin vatandaş ekmek dese,
“Ekmek yok, hava yiyin!” dedi.
“Başkaları sorarsa,
Et yedim deyin!” dedi. (Dedi, 1999: 44-45)

Hükümetin görevi halkın yerine söz sahibi olup devleti idare etmek olduğuna göre, hükümete denk olan bu erkli kişinin de altında çalışanlara sahip çıkıp hakkını vermesi gerekir. Ancak kendisinden ekmek isteyenlerden yüz çevirmiş, kendisinin diğer güçler tarafından suçlanmaması için de halka kendilerini iyi beslediği yalanını söylemelerini emretmiştir.

Başkanım çok kabarıp,
“Ol benim gibi her renk” dedi.
Ruhundaki büyüklüğü,
Cilalayıp “ben” dedi. (Dedi, 1999: 45)

Fakat bu “ben” ona
“Bilesin ben köpekbalığım!” dedi.
“Yutacağım bedenini,
Bitsin bağırtın” dedi. (Dedi, 1999: 45)

Otoriter patronun içindeki kibri masum göstermek için onu vücuttaki bene benzetmesiyle şair sitemli bir alay etmektedir. Kişinin içindeki kibri temsil eden “ben” dizelerde konuşturularak bir köpekbalığı olduğunu söyler. Kibrin insanın kendi kendisinin mahvına sebep olduğunu bilen şair kibri köpekbalığı kadar tehlikeli görmüş ve içinde barındıranların zarar göreceği mesajını vermiştir.

“Sığırın Çılgılığı” adlı şiirde de yöneten ve yönetilenin durumu anlatılır. Şiir şairin ağla gidip içeriden gelen feryat sesini duymasıyla başlar:

Bir iş için ağla,

Gidince geçen akşam:

İşittim ağıldan

Çıkan değişik şarkıyı. (Sığırın Çılgılığı, 1980: 110)

Feryat edip dert döken,

Zayıf bir sığırımı. (Sığırın Çılgılığı, 1980: 110)

Ardından şiir sığır kişileştirilip konuşturularak devam eder:

Büyük kütük arabaya,

Yalnız beni koşuyor.

Çıkıp yükün üstüne

Kendi yatıp uyuyor. (Sığırın Çılgılığı, 1980: 111)

Sızlanmıyorum kıl kadar,

Araba çektim diye işte.

Atadan miras mesleğimdir,

O ezelden beri benim. (Sığırın Çılgılığı, 1980: 111)

Sığır kendisine yüklenen ağır işlere sitem ederken çalışmaktan gocunmadığını da belirtir. Çünkü bir canlının hayatta kalabilmesi için ezelden beri çalışmak zorunda olduğu bir gerçek vardır. Burada sığırın dileği işlerden kurtulup tembellik etmek değil, kaldırılabileceğinden fazlasını yapmamaktır.

Sahibinin çektirdiği cefaya karşı feryadını dışarı vuran sığırın açtığı sorgulama ve özgürlük talebi yolunda diğer hayvanlar da yaşadıkları durumun farkına varıp gafletten kurtulmaya başlamışlardır:

Bir anda sığırlar,

Kendi derdini döktüler.

Uslu görüp hor gören,

Acımasıza sövdüler. (Sığırın Çılgılığı, 1980: 113)

Aşağıdaki dizelerde de sığırın anlattıklarına cevaben Taymas konuşur:

Buluruz kudret dört ayak üzerinde biz,

Çağdaşlaşınca.

Bazılarının elinde,

Hor görüldünüz vaktiyle. (Sığırın Çılgılığı, 1980: 113)

Geçer artık bu günler,

Göz açıp kapayıncaya.

Gelip beklenen hür çağlar,

Günler geçer artık başkaca!... (Sığırın Çılgılığı, 1980: 114)

Şiirin esas hikayesine gelinecek olursa, sığır metaforu Uygur halkını temsil eder. Satirik şiirlerde şairin hayvan maskesi altında bir durumu anlatması yaygın bir durumdur. Nitekim Türk edebiyatı Divan şairi Şeyhi'nin "Harname"si de bir eşek sembolü üzerinden mesajlar içerir.

Tarihte görülüyor ki cahil ve ezilmiş halkın içinden birtakım aydın kişiler çıkmıştır. Gafleti üzerinden atıp, öğrenip ve sorgulayınca itaat etmek zorunda oldukları kişilere karşı aslında birlik olup direnebileceklerini keşfeden aydınlar çeşitli yollarla halka seslerini duyurmuşlar ve onların da ayağa kalkabilmesi için cesaret aşılamışlardır. Taymas'ın 1980 yılında, şiiri o dönemin şartları gereği sembolik anlatım yoluyla yazmış olması normal bir durumdur. Şairin şiirlerindeki sembolik üslubun amacı da yaşadığı dönem aralığındaki basın yayın özgürlüğü sorunsalı olduğu kanaatindeyiz.

"Kanunun sözü" adlı şiirde kişileştirilen kanun kendisine uymayan devlet adamlarını eleştirir. Şair kanunun kendisini konuşturarak hukuk ve kanunun ne hale geldiğini açığa çıkarmıştır. Devlet adamlarının halka sunduğu vaatlerle şair alay etmektedir:

Bunun için ki bağırır toplantıda,

Deyip: “Biz çok dindarız.

Kanun devletin direği,

Candan aziz kıymetli.

Yönetiriz devleti,

Kanuna itaatli.

Cezalandırırız biz, her kim

Ederse hıyanet:

Eşitsizliği bitirip,

Dikleriz adaleti...” (Kanunun Sözü, 1995: 67)

Başkanların vaatlerinden sonra ise bunun asla gerçekleşmeyeceğini ifade eden görüşünü sunar:

Ama toplantı bitince

Olmaz o söz saatince. (Kanunun Sözü, 1995: 68)

Namert gerçi bir defa

Olsa da devletli:

Basar onu sonrasında

Kabahat ve gaflet. (Kanunun Sözü, 1995: 69)

Vaatlerini yerine getirmeyen başkanları namert olarak niteleyen kanun, ne kadar erk sahibi olsalar da gaflet ve suçluluğun ağır yüküyle mutlaka karşılaşacaklarını bildirir. Bunun sebebi olarak da halk tarafından nefret edilmeyi gösterir. Kanun, halkını hayal kırıklığına uğratan yöneticilerin eninde sonunda tepki ve nefretle karşılaşmasının kaçınılmaz olduğunu açıklar:

Çünkü namerdin ezelden beri

Olunca rezillik adeti:

Halk-ı alem önünde

Ebediyete kadar nefretlik! (Kanunun Sözü, 1995: 69)

Gaflet, nefret basanlar.

Olsa da ne kadar boylu:

Anlamadan bir gün

Gider, olup rahmetli. (Kanunun Sözü, 1995: 69)

Kanunu kuranlar ve halkı yönetenler her ne kadar güçlü heybetli olsa da bir gün ölüm geleceğini bilmeliler diye düşünen kanun, sağlam kalabilmesi için adaletlice icra edilmesini söyleyerek başkanları uyarır:

Onun içindir ki beni kuranlar

İcra edin cüretli.

Sıkça boğazdan para, hukuk

Nasıl olayım kudretli?!

Artsa benim kudretim

Siz daha da hürmetli.

Yaşar memleket de sakince

İşte o zaman rahat.

Benim diyecek sözüm bu

Şimdilik ve sonsuza dek. (Kanunun Sözü, 1995: 69)

Adaletli, doğru, vaatlerin yerine getirildiği bir yönetimde başkanların hürmet göreceği, kanun ve düzenin kuvvetli olacağı mesajını veren şair bu şiiri hayalindeki olumlu sona bağlar. Satire şairlerinin zihnindeki idealar dünyası bu şiirde de karşımıza çıkmıştır. Taymas devletinde görmediği adalet kaygısını ve adil yöneticileri ideasındaki dünyaya yol göstererek davet etmektedir.

2.2. ASİMİLASYON

*“Döndü ol devr ki bu çarh-ı denî-
perverden*

*Her fasihin dili sūsen gibi olmus idi lâl.”
(Necati)*

“Asimilasyon” Türkçe sözlükte üçüncü anlamıyla: “Farklı kökenden gelen azınlıkları veya etnik grupları, bunların kültür birikimlerini, kimliklerini baskın doku ve yapı içinde eriterek yok etme.” (TDK, 2011) şeklinde tanımlanır.

Bir toplumu yaşatan, dili, kültürü ve gelenekleridir. Bu yüzden de yok edişin en etkin yöntemlerinden birisi, kültürünü eritip yok etme olarak ifade edebileceğimiz de-kültürizasyondur. Asimile edilecek toplumun okulları kapatılır, dili, gelenek ve görenekleri tamamen veya kısmen yasaklanır, dinini değiştirmesi dayatılır, vb. Yaşadıkları yerlerin, doğdukları toprakların isimlerinin değiştirilmesi, söyledikleri şarkıların sözlerinin egemen kültürün diline uyarlanması, halkın kendi ana dilini konuşacak alanların bırakılmaması adım adım uygulanır. Son aşama ise re-kültürizasyon olarak tanımlayacağımız egemen topluluğun kendi kültürünü aşılacak, yeni kültür kazandırmak için yürüttüğü çalışmalardır. Bu aşamada, egemenin kendi dilinde okullar açılır, gelenek ve görenekleri aşılanır, anaokulu veya ilkokuldan başlamak suretiyle körpe beyinlere uydurma bir tarih bilinci yerleştirilir ve böylece heterojenler homojenleştirilmeye çalışılır. (Tursun, 2017)

Azınlık topluluklarının arasındaki kendini yetiştirmiş aydınlar kültürünün, dilinin yani tüm varlığının kaybolmaması için edebiyatı savunma malzemesi olarak kullanmışlardır. Karaçayların Milli Şairi İsmail Semenov buna örnektir. Bilindiği gibi Karaçaylar Sovyet rejiminin altında azınlık durumundaydı. Şair şiirlerinde açık bir şekilde Stalin’i ve onun baskıcı rejimini eleştirmekte, yapmış olduğu uygulamaları - özellikle de egemenliği altındaki toplulukların dilleri ile ilgili- doğru bulmamaktadır (Solmaz, 2016: 125):

*“Stalin denen çuvutlu**

Hayatımızı kuruttu

Dillerimizi kestirdi,

Kendine övgü dizdirdi.”

Çağdaş Uygur şairi Tursunbeg İbrahim Taymas da tıpkı Semenov gibi komünist bir rejimin baskısı altında eritmeye çalışılan bir milletin ferdi olarak dil ve kültür üzerindeki asimilasyonu satirik şiirlerine tema edinmiştir.

Nuri Gürgür (2009) Çin’in azınlıklar üzerindeki politikasını şöyle anlatır: “Günümüzde Çin’in en büyük problemi yarım milyarlık çok kalabalık nüfusun içerisinde

elli beş farklı etno-kültürel kimliğin varlığıdır. Komünist Çin yönetimi faşizan yöntemlerle, zor ve şiddet kullanarak bu farklı kültürleri eğitip bir ulus inşa etmek istemektedir. Geçen yüzyıldan beri Çinlilerin bölgeye yerleşmeleri teşvik edilmektedir. Komünist rejim döneminde bu durum devletin temel politikası haline gelmiştir. 1949’da başkent Tipik bir Uygur kenti olan Urumçi bugün %78 oranında Çin nüfusu barındırmaktadır. Uygurların sistemli olarak asimile edilmeleri amacıyla kültürel projeler uygulanmakta, varoşlara itilen, gettolarda yaşamak zorunda bırakılan Uygurların dillerini unutmalarını, dinlerinden uzaklaşmalarını ve çoğalmamalarını sağlamak amacıyla özenle hazırlanan planlar çerçevesinde her yola başvurulmaktadır. Eğitimde Çince ve Çin kültürü dayatılarak Doğu Türkistan Türklerinin milli kimliklerini korumaları açısından büyük önem taşıyan dil faktörünü ortadan kaldırmak asimilasyon politikasının temel amacıdır. Bu maksatla medreselerin büyük bölümü kapatılmıştır. Kalanlar yönetimin kontrolüne alınarak, rejime sadık insanların yetiştirileceği ideolojik eğitim merkezleri şeklinde kullanılmaktadır. Çin yönetimi Dünya kamuoyunu kandırmak ve insanlık dışı uygulamalarına haklılık kazandırmak amacıyla, Batı dünyasının en fazla tedirgin olduğu terör ve radikal İslam konularını sürekli kullanarak Uygurların direnişini terör eylemi şeklinde tanıtmak, onları terörist göstermek istemektedir.”

Taymas’ın “Döndü” adlı şiiri de tam olarak bu asimilasyonu betimler. Şair Çince kelimelerin Uygurcada kalıcılaşmasını hicvetmiştir. Uygurca ifadesi mevcut bir terim yerine Çince olan terimin kullanılması Taymas’ın tepkisine neden olmuş ve şiirlerinde dile getirmiştir:

İşte yurt, köylerin adı tamamıyla “şañ” a döndü,

Müdür, hâkim ve bakanlar sonunda “cañ”a döndü. (Döndü, bt: 7)

Çokça hatırlayıp bu “cañ”ları, çokça inandırınca akılları,

Sorsa “deden kim?” diye, cevap “vaytañ”a döndü. (Döndü, bt: 7)

Yukarıdaki dizelerde görüldüğü gibi birçok terimin Uygurcada karşılığı olmasına rağmen Çincesinin kullanılması halka dayatılmıştır. Bu yaptırımlar sadece dilde kalmamış, halkın geçmişi, gelenek göreneklere de unutturulmaya çalışılmıştır. Son dizedeki “vaytañ” bilmemek, bir soruya verilen belirsiz cevap anlamını taşır. Yani halkın ataları kendilerine unutturulmuş, şanlı bir geçmişe sahip olduğu bilgisi hafızalardan silinmiştir. İnsanın kendisini bugüne taşıyan geçmişini unutmamasını “azap dolu akılsızlık”

olarak ifade eden şair, bu zamanda bu unutuşun akıllılık, modernlik sayıldığına şaşırmakta ve sitem etmektedir:

Kilitlemeyi deyip “solap”, çay demlemeyi de “polap”,

Azap dolu şu akılsızlık tuhaftır ki akla döndü. (Döndü, bt: 7)

Kırmızı, yeşil bibere “laza” deyiverdik, küreğe “şaza”

Kim ki aslını bilse, adı “kadañ” a döndü. (Döndü, bt: 8)

Çince “durgun, katılaşmış, yerinden oynamaz” demek olan “kadañ” kelimesi “gelişme göstermeyen, cahil” manasında kullanılmıştır. Şair özellikle şu konuya dikkat çekmek istediği kanaatindeyiz: “Nasıl ki Sovyetlerde bünyesinde bulunan Slav olmayan halklara kendi dilleri kendilerine avam diliymiş gibi yansıtılıyor ve yeni nesil böylelikle kendi dilini kullanmamaya başlıyorsa Uygurlarda da aynı şekilde Çince daha modern, Uygurca ise çağ dışı bir dilmiş gibi yansıtılıyor.” Halka ve özellikle gençlere baskın güçler tarafından kendi dilleri avam dili olarak gösterilmiş, kendi dilini kullananlar ise cahil görülmüştür.

Zirveye erişirse bu tür illet, düzelecek mi millet,

Bunun için diyorum ki aydınlık yollar toza dumana döndü. (Döndü, bt:8)

Şair dil ve kültür üzerindeki baskıları “illet” olarak ifade ederek bunun kesinlikle yanlış bir şey olduğunu ve milletin yok oluşa sürüklendiğini anlatmaktadır. Milleti için öngördüğü geleceğin yolunu aydınlık olarak görüyorken Çin’in müdahaleleriyle yolun toz ve dumanla kaplandığını söylemektedir. Milletine yapılmaya çalışılan asimilasyona karşı farkındalığını ortaya koyarak sitemli ve uyarıcı bir üslupla görüşünü dile getirmiştir.

SONUÇ

Çin komünizminin hâkim olduğu ilk yıllarda dünyaya gözlerini açan Uygur aydın Tursunbeg İbrahim Taymas Doğu Türkistan'ın Kaşgar şehrinin Mekit ilçesinde yetişmiştir. Uygur halk kültürüyle iç içe yetişmiş olmasının hayatını kültürel çalışmalarla geçirmesine vesile olduğuna sebep görülmektedir. Şair, yazar ve araştırmacı olan Taymas sadece şiir değil aynı zamanda roman, öykü gibi farklı türde eserler kaleme almıştır. Ancak onun satirik şiirleri ayrıca dikkat çeker. Çünkü o, satirizmi toplumsal ve siyasi sorunlara karşı bir savunma aracı olarak kullanmıştır.

Toplumsal ve siyasi olarak iki genel başlık altında temalarına göre sınıflandırıp incelediğimiz şiirler Çağdaş Uygur döneminde meydana gelen olayların ve değişimlerin bir tasviridir. Her şiir, yazıldığı zamanın ve mekânın izlerini taşır. Toplumun bir parçasını teşkil eden şairler bu izleri şiirlerinde yansıtır. Tursunbeg İbrahim Taymas ise bu yansıtmayı satirik bir bakış açısıyla gerçekleştirmiştir. Toplumun normlarını, topluma etki eden iç ve dış etkenleri iyi bilen Taymas'ın amacı açıktır ki toplumsal mücadeleyi şiir yoluyla gerçekleştirmektir.

İncelediğimiz 37 şiiri “toplumsal satire” ve “siyasi satire” olarak iki başlık altında sınıflandırdık. Tespitimize göre “toplumsal satire” dahilinde ele aldığımız “kültürel bozukluklar”, “ahlaki bozukluklar”, “dini bozukluklar”, “kentsel işleyiş sorunları”, “adaletsizlik” başlıkları altında incelediğimiz temalar 32 şiiri kapsamakla birlikte; siyasi satire dahilinde ele aldığımız “baskıcı ve adaletsiz yöneticiler” ve “asimilasyon” başlıklı temalarda 5 şiir yer alır.

Görülüyor ki Taymas en fazla toplumsal sorunlara karşı sözcü durumundadır. Toplumsal satirenin ise en çok yoğunlaştığı konu “kültürel bozukluklar” dahilinde ele alınan “yozlaşma ve yabancılaşıma” temasıdır. Bu şiirlerde şair ortak bir dertten yakınır: “modernleşmeyle gelen kültürel kopukluk”. Ayrıca aynı konu “ahlaki bozukluklar” başlığı altında ele alınan “haz düşkünlüğü” temasında da kendini gösterir. Çağın modasına ayak uydurmaya çalışan ancak kimlik bunalımına sürüklenen bireylerin bunun sonucunda ahlaki erdemler bakımından da zayıfladığı vurgulanır. Nitekim Taymas'ın en çok üzerinde durduğu diğer toplumsal sorunlar ise “tembellik”, “menfaatçilik”, “saygısızlık”, “cimrilik”, “hilecilik” gibi ahlaki bozukluklardır.

Şairin eleştirdiği sorunlara karşı iki tespiti vardır. Sorunların nedeni ona göre iman eksikliği ve cehalettir. O, halkında gördüğü sorunlara maneviyattan uzaklaşmanın sebep

olduğunu şiirlerinde belirtir. Nitekim “ahlaki bozukluk” dahilinde ele aldığımız “alkoliklik” temasında 6 şiiri vardır. İnsanların hayat mücadelesinde yaratıcıya değil de içkiye sığınmaları şairin satirik anlatımında yer yer uyarıcı yer yer de alaycı bir üslup takınmasına sebep olmuştur. Cehaletin ise insanların özgürlüklerini, haklarını unutmalarına sebep olan köleleştirilmeye müsait bir hale gelmelerine yardımcı olan etken olduğunu düşünür. Ayrıca Taymas’ın tembelliğin, hayata karşı kayıtsız olmanın da temel sebebinin cehalet olduğunu düşündüğü kanaatindeyiz. Nitekim siyasi satire başlığı altında ele aldığımız “baskıcı yöneticiler ve adaletsizlik” ve “asimilasyon” temalarındaki şiirlerde halkın cehalet yüzünden kolayca baskı altına alınabildiği belirtilir.

Şair satirik şiirlerde toplumun siyasi ve toplumsal her kesiminden tipler yaratır. Bu tipler ait oldukları yerin temsilcisi durumundadırlar. Yani şairin eleştirisini ortaya koyduğu mesele bu tiplerin üzerinden aktarılır. Bu durumda yarattığı tiplerin kılığına kendisinin girmesi de şiirlerinin en etkileyici yanıdır. Ancak bu tarz şiirlerde bazen şairin rol mü yaptığı yoksa gerçek düşünceleri mi olduğu akıllarda soru işareti bırakabilir. Şair okuyucuya sorunu birebir yansıtmak adına rolüne öyle uyumludur ki bu da satirenin en önemli özelliğidir.

Toplumcu bir şair diyebileceğimiz Taymas’ın topluma yönelik eleştirilerini sunarken en fazla “tahrip edici” bir üslup kullandığı tespit edildi. Nitekim toplumsal ve siyasi sorunlara iştirak eden tiplerin kılığına girdiği şiirlerdeki amacı o tipleri rezil edip tahrip ederek soruna karşı görüşünü ve tepkisini ortaya koymaktır. Alay, ironi, nükte gibi anlatım unsurlarını da üslubunu destekleyici olarak kullanmıştır. Ancak onun halkına karşı uyarıcı ve sorunlara çözüm sunan üslubu da şiirlerde karşımıza çokça çıkmıştır. Tespitimize göre bu şiirler şairin dolaylı bir anlatımla kılığa bürünmeden kendisi olarak iletmediği mesajları içerir. Çünkü Taymas’ın uyarısının ve çözüm önerisinin açıkça anlaşılmasını istediği durumlarda okuyucuyu ikilemde bırakmadan doğrudan anlatım için bu yolu tercih ettiği kanısındayız. Ayrıca şairin dizelerinde kullandığı söz sanatları da satirik anlatımını zenginleştirmesine katkı sağlar. Özellikle intak, teşhis, teşbih, mecaz, kinaye ve mübalağa en çok kullandığı söz sanatlarıdır. Nitekim hayvanların, bitkilerin ve cansız nesnelerin konuşmacı olduğu şiirler intak ve teşhis sanatlarından oluşur. Şairin vermek istediği mesajlara karşı okuyucunun ilgisini çekmeye çalışmasını da mübalağa sanatıyla gerçekleştirdiği tespit edildi.

Tursunbeg İbrahim Taymas’ın şiirlerinin teması ve anlatım biçimini incelerken edebiyatımızın mühim şahsiyetleri Mehmet Akif Ersoy, Nabi, Seyrani, Aşık Veysel gibi

daha birçok taşlama ve hiciv ustalarıyla olan benzerlikleri tespit edildi. Bu da Uygur aydınının Türk kültüründen, ahlakından, inancından ve adalet anlayışından ayrı olmadığını gösterirken, tüm bu şairlerin farklı coğrafyalar ve çağlarda aynı kültürü, ahlakı ve inancı korumaya çalıştıklarını ispatlamaktadır.

KAYNAKÇA

- “Satire”, O’zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, S harfi, *Davlat İlmiy Nashriyoti*, Toşkent 2013, s.212. <http://n.ziyouz.com/kutubxona/category/11-o-zbekiston-milliy-ensiklopediyasi>. (Erişim Tarihi: 06.03.2020)
- Akdemir, A. (2004). Küreselleşme ve Kültürel Kimlik Sorunu. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3/(1), 43-50.
- Akkuş, M. ve Pala, İ. (1998). “Hiciv”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17.cilt, İstanbul: Diyanet Vakfı Neşriyatı, 450-452.
- Aktaş, Ş. (2015). *Şiir Tahlili-Teori Uygulama*. Ankara: Kurgan Edebiyat.
- Alay O. (2015). Türk Saz Şiirinde Yergi, İroni ve Mizah. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ.
- Alay, O. (2018). Yergi, İroni ve Mizahla İlintili Kavramlara Dair Bir Değerlendirme. *Türk Dili Dergisi*, (804), 29-46.
- Apaydın, M. (2007). Oğuz Atay’ın Tutunamayanlar Adlı Romanında Mizah ve Hiciv Öğeleri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (16), 45-68.
- Ayan, E. (2017). *Bir Devrin Aynası Abay Kunanbay ve Kara Sözler* Hoca Ahmet Yesevi Ankara: Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi.
- Bacaklı Y. (2017). Abay Kunanbayev’in ‘Nasihatler’ Adlı Eserinde Toplumsal Eleştiri Aracı Olarak İroni. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. 6/2, 1137-1149.
- Balkaya, A. (2007). Türk Halk Kültüründe Taşlamaya Küçük Bir Örnek. *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları* 2/3, 138-147.
- Baran, L. (2007). Çağdaş Uygur Edebiyatının Oluşması ve Gelişmesi, *BİLİG Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (42), 191-211.
- Bayana, H. (2012). Teffi’nin (Nadejya Aleksandrovna Lohvitskaya) Eserlerinde Hiciv Sanatı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kayseri.
- Baypınar, Y. (1978). Hiciv Kavramı Üzerine Bir İnceleme. *Ankara Üniversitesi DTCEF Dergisi*, 29/ (1-4), 31-37.
- Beşirli H. (2011). Gençlerin Alkol Tüketim Davranışları ve Bu Davranışlarını Etkileyen Faktörlerin Sosyolojik Analizi. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (35), 85-118.
- Bozkurt, K. (2015). Bâkî, Fuzûlî, Şeyhülislâm Yahyâ ve Nedîm Divanlarında Haz Kavramı, *Turkish Studies*, 10/4, 215-256.
- Cebeci, O. (2017). *Komik Edebi Türler Parodi, Satir ve İroni*. (2. Baskı). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Coşkun, S. (2010). Mehmet Akif’in Şiirinde Eleştiri Vasıtaları Olarak Hiciv-İroni Kullanımı ve Eleştiri Konuları. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, (44), 203-229.
- Çağrıçı, M. (1993). “Cimrilik”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8.cilt, İstanbul: Diyanet Vakfı Neşriyatı, 4-5.
- Çalışkan, N. (2014). Nefî Divanı ve Sihâm-ı Kazâ’nın Zihniyet, Edebîlik ve İçerik Bakımından Karşılaştırılması. *Turkish Studies*, 9/3, 397-422.

- Çavdarıcı, M. (2002). Türkiye’de Sosyal Değerlerin Aşınması ve Kültür Sömürgeciliği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Çayıldak, Ö. (2018). Sâkî-Nâmelerde Kadehe Dair. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11/55, 66-83.
- Çetişli, İ. (2004). Metin Tahlillerine Giriş 1. (3. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çınar, B. (2006). Bir Hiciv Örneği: Tarzi’nin Zille-Nâmesi. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, (20), 17-31.
- Çiftçi, H. (1998). Klâsik İslâm Edebiyatında Hiciv ve Mizah. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (10), 139-162.
- Çiftçi, H. (1999). Klâsik İslâm Edebiyatında Hiciv ve Mizahın Yöntemleri, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (11), 173-182.
- Dal, N. (2017). Tüketim Toplumu ve Tüketim Toplumu Yöneltilen Eleştiriler Üzerine Bir Tartışma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9/(19), 1-21.
- Demirel, H. G. (2007). Klâsik Türk Edebiyatı Geleneğinde Hiciv. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5/(10), 131-154.
- Demiryürek, M. (2012). Tanzimat Sonrası Türk Edebiyatında Değişen Kadın-Erkek Görünümleri. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 39, 19-45.
- Dönmez, İ. K. "Sarhoşluk", *İslam Ansiklopedisi*, 39.cilt, İstanbul, 2009, 141-145. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sarhosluk>. (Erişim Tarihi: 14.06.2020)
- Durak, N. (2016). Mehmet Akif Ersoy’un Düşünce Dünyasında Ahlâk, Erdemler ve Medeniyet İlişkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (37), 151-169.
- Durak, N. ve İrgat, M. (2016). Değersizleşme ve Yabancılaşma Bağlamında Tüketim Ahlâkı ve İnsan. *İlahiyat Akademi Dergisi (Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)*, 75-86.
- Edley L. (2017). Understanding Different Types of Satire, <https://thanetwriters.com/essay/technicalities/understanding-different-types-of-satire/>. (Erişim tarihi: 02.06.2020)
- Efil, M. ve UZ, E. (2019). Klasik Doğu ve Batı Edebiyatındaki Cimri Karakteri: Câhız ve Moliere Örneği. *Bilimname XXXIX*, 321-354.
- Elliott R. C. "Satire", *Encyclopædia Britannica*, <https://www.britannica.com/art/satire> (Erişim Tarihi: 06.03.2020)
- Emet, E. (2008). *Doğu Türkistan Uygur Ağzıları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Engesaeth T. , Yakup M. ve A. Dwyer. (2009). *Teklimakandin Salam: Hazırkı Zaman Uygur Tili ve Kullanmisi*.

- Erkul, R. (2016). Klâsik Türk Şiirinde Mizahın Hiciv Boyutunda Fuzûlî Örneği. *HİKMET-Akademik Edebiyat Dergisi, Prof. Dr. Mine MENGİ Özel Sayısı (5)*, 263-271.
- Erkuş, A. (2018). Hipotezler VI: Yönetenler İçin Cehalet Güzeldir!, *Yeni Yaşam Gazetesi*, 2018. <http://yeniyasamgazetesi1.com/hipotezler-vi-yonetenler-icin-cehalet-guzeldir/> (Erişim Tarihi: 15.06.2020)
- Ertürk, A. T. (2015). Çin'in Uygur Politikasında Temel Sorunlar. *İnsamer*, https://insamer.com/tr/cinin-uygur-politikasinda-temel-sorunlar_231.html (Erişim Tarihi: 15.06.2020)
- Falay, N. (2012). Türk Hiciv Şiirinde Rüşvet. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, 57.seri*, 1-28.
- Fıncıoğulları, Sevrâ. (2018). Modern Çağın Hastalığı: Yabancılaşma ve Ahlakî Bütünlük İlişkisi. *Karadeniz*, (38), 103-116.
- Gider, M. (2019). Keyif Verici Maddelerden Uzak Durmanın Gerekliği: Sünbülzâde Vehbî'nin Lutfiyye Mesnevisi Örneği. *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 6/(14), 23-34.
- Göçgün, Ö. (1986). Tanzimat Devri'nin Bir Hiciv Abidesi: Ziyâ Paşa'nın Zafer-Nâme'si. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 0/(3), 1-27.
- Güler, A. F. (2018). İhsan Oktay Anar'ın Galiz Kahraman Adlı Romanında Sosyal Eleştiri. *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 96-109.
- Günday, R. (2007). Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nde Toplumsal-Kurumsal Eleştiri ve İroni. *İlmi Araştırmalar*, (24), 79-102.
- Gündüz M. (2007). Siyasal Muhalefet Aracı Olarak Edebiyat. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi* (13-14), 25-46.
- Gürbüz İ. A. (2011). Bir Şiir Mecmuasındaki Hicivli Söyleyişler. *Turkish Studies*, 6/2, 87-94.
- Gürgür, N. (2009). Doğu Türkistan'ın Dünü, Bugünü ve Yarını Üzerine, *Türk Yurdu*, (264), <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=2361> (Erişim Tarihi: 19.06.2020)
- Harbalioğlu, N. (2016). 20. Yüzyıl Uygur Şairlerinden Teyipcan Eliyev. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 8, 97-105.
- Hasancan, A. (2017). Modern Uygur Şairi Ahmetcan Osman Şiirleri ve Onun Önderliğinde Guñga Şiir Hareketi. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 1-10.
- İnayet, A. (1998). Çağdaş Uygur Şiiri. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 2. 191-205.
- Kaplan, M. (1952). *Şiir Tahlilleri 1 (Tanzimat'tan Cumhuriyete Kadar)*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kara, R. (2008). Aşık Müslim Kumru Seyranî. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10, 39-64.
- Karadağ, M. (1993). *Türk Halk Şiiri (Tarihçe- Temel Bilgiler Örnekler)*. Balıkesir: Alem Kitabevi.

- Karaman A. (2013). Uygur Şairi Muhemmetcan Raşidin ve Şiir Dünyası. *Sosyal Bilimler Dergisi*, XV, 101-120.
- Karaman, A. (2016). Avazliq Oqya & Qiriq Bir Yürek'te Fiil+(I)p+ Art Fiil Yapıları. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Karaman, A. (2019). Ferhat İlyas ve Guñga Şiir. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, (67), 257-268 .
- Karataş, T. (2001), "Hiciv", *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Perşembe Kitapları. İstanbul, s.182.
- Karluk, P. (2017). Uygur Türk Toplumunda Değişmenin Sonucu Olarak Aydınlar da Bölünmüşlük ve Kültürel Kopukluk. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (42), 171-203.
- Kaşgarlı, R. A. (2012). Komünist Çin Dönemi Uygur Şiiri Üzerine. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi XII/1*, 345-359.
- Kaşgarlı, S. M. (1998). *Çağdaş Uygur Türklerinin Edebiyatı*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Kılıç, R. (2001). Cehalet ve Tembellik ile Dini Zihniyet Arasındaki İlişki Üzerine. *Dini Araştırmalar*, 4/(11), 7-17.
- Kılıç, S. (2008). "İroni, İstihza, Alaysama", *Cogito*, (57), 143-148.
- Kılıç, Z. (2008). Türk Dîvân Şiirinde Sosyal Eleştiri. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ.
- Kılıç, Z. (2009). Klâsik Türk Şiirinde Eleştirinin Siyasî ve Toplumsal Boyutu. *Turkish Studies*, 4/2, 822-834.
- Kılıç, Z. (2012). Türk Edebiyatında Birbirine Yakın Üç Kelime: Hiciv, Medih ve Hezel. *Turkish Studies* –7/(3), 1741-1750.
- Kıral, E. (2018). Kayıp Giden Bir Değer: Saygı. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi* 5, 4-10.
- Kiraz, S. (2015). Kitle, Kültür, Bunalım ve Yabancılaşma. *Mavi Atlas*, (5), 126-147.
- Komasyon. (1999), *Uygur Tiliniñ İzahliq Luğiti (Qisqartılmış)*, Ürümçi: Şıncan Halk Neşriyatı.
- Korkmaz, M ve Osmanoğlu, C. (2019). "Küreselleşmenin Birey ve Toplum Hayatına Etkileri ve Din Eğitimi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8, 951-967
- Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı. (2011), "Sahtekâr", Kubbealtı Luğatı., <http://www.lugatim.com/s/sahtekar>. (Erişim Tarihi: 16.06.2020)
- Kudret, C. (1980). *Örneklerle Edebiyat Bilgileri 2*. İstanbul: İnkılap ve Aka Basım Evi.
- Kundakçı, M. (2019). Moldo Kılıc, Isak Şaybekov ve Kalık Akıyev'in "Zelzele" Temalı Şiirlerinde Toplumsal Eleştiri, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, (13), 115-129.
- Levend, A. S. (1989). Divan Edebiyatında Gülmece ve Yergi. *Belleten Dergisi TDK*, 37.
- Maden, A. (1991). Alkolizm Psikosomatiği ve Kültürel Nitelikleri. *Ankara Üniversitesi DTCF*, 35/(2), 196-205.

- Müftüoğlu, M. C. (2015). Gündelik Hayatta Totalitarizm: George Orwell'ın 1984 Adlı Distopya Romanında İdeal Toplum Tasavvurları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 44, 179-189.
- Müftüoğlu, Ö. (2005). Güven Ortamının Bir Toplum İçin Önemi ve Bunu Engelleyen Faktörler. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi V*, (2), 143-159.
- Necip, E. N. (1995). *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*. (Rusçadan Çeviren: Yrd. Doç. Dr. İklil Kurban) Ankara: TDK.
- Okay, O. (1998). "Hiciv". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17.cilt, İstanbul: Diyanet Vakfı Neşriyatı, 447.
- Öger, A. (2012). Uygur Türkleri Arasında 19. Yüzyılda Yetişmiş Bir Tarihçi ve Şair: Molla Musa Sayrami, *Türk Dünyası Araştırmaları*, (196), 145-154.
- Öksüz, M. (2015). Cumhuriyet Devri Türk Şiirinde Hiciv (1923-1960). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya.
- Özateş, M. ve Arslan, S. B. (2012). Michel Houellebecq'in Kuşatılmış Yaşamlar Adlı Romanındaki Toplumsal Eleştirinin Postmodern Bir Yaklaşımla İncelenmesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21/2, 203-220.
- Özbek, S. (2007). Türkiye'de Belirleyici Ahlak: Esnaf Ahlakı. *Felsefelogos*, (33-34), 7-16.
- Özçınar, M. (2011). Toplumsal Kültürel Zaman Mekân Algısının Anlatı İnşasındaki Yeri ve Örnek Film İncelemeleri. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 0, 88-108.
- Özdemir S. D. (2018). Âşık Veysel'in Şiirlerinde Sosyal Eleştiri. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 6/(16), 151-161.
- Özkan, H. H. (2006). Popüler Kültür ve Eğitim. *Kastamonu Eğitim Dergisi* 14, 29-38.
- Payot, J. (2018). *İrade Terbiyesi*. (Çev. Hakan Alp) Bursa: Ediz Yayınevi.
- Polat, M. Hazirqi Zaman Uygur Edebiyatı Heqqinde Muhakime (Edebiy Образlar). İçinde; *Satira ve Yumur Üstide Deslepki İzdiniş (yıl-2002, ss.1-35)*. Sincan Xelq Neşriyatı.
- Poyraz, Y. (2014). Bıçak Sirtında Yürümek: Hiciv Şiirleri. *Akademik Bakış Dergisi*, (41), 1-27.
- Sarıkaya, E. E. (2019). 20. yy. Doğu Anadolu Taşlamalarında Mizahın Protesto İşlevi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sincon, D. (1997). Uygurçe-İngilizçe Lugeti. Ürümçi: Şincañ Xelq Neşriyatı.
- Solmaz B. (2011). Modernlik ve Modernleşme kuramlarına Yöneltilen Eleştiriler. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 32, 35-58.
- Solmaz, E. (2016). Karaçayların Milli Şairi İsmail Semenov'un Şiirlerinde Siyasi Hiciv. *Diyalektolog*, (12), 121-128.

- Solmaz, E. (2018). Özbek Mizahında Türler ve Bu Türlerin Genel Özellikleri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XI, 269-275.
- Solmaz, E. (2019). Mizah ve Eleştiri İlişkisi Bağlamında Özbek Sahası Afandi Latifelerinin Değerlendirilmesi. 138-146.
- Soykan, Ö. N. (2007). Kültürel Yozlaşma. *Felsefelogos: Yozlaşma*, (33-34), 59-65.
- Şahin M. C. (2005). Türkiye’de Gençliğin Toplumsal Kimliği ve Popüler Tüketim Kültürü. *GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25/ (2), 157-181
- Şahin Ö. (2017). Divan ve Halk Şiirlerinde Eleştiri Sazları Olan Hiciv ve Taşlamanın Örnekler ile Mukayesesi. *SOBİDER Sosyal Bilimler Dergisi*, 4/11, 993-101.
- Şentürk, H. (2008). Sosyal İlişkilerde Saygı Kavramı: Psikoloji ve Din Açısından Bir Bakış. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (20), 217-228.
- Şimşek, A. (2015). Hümeze Suresi’nde Ahlâkî Yozlaşma Unsurları. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (43), 240-258.
- Tanrıbuyurdu, E. (2007). Temel Fıkralarında Toplumsal Eleştiri, *Millî Folklor*, (75), 104-107.
- Taymas, T. İ. (2004). *Sekkiz Süritim (Satirik Şeirler)*, Şincan Xelq Neşriyatı. <https://elkitab.org/>. (Erişim Tarihi: 12.03.2019)
- Tepe, H. (2007). Etik Bakış Açısından Yozlaşma. *Felsefelogos: Yozlaşma*, (33-34), 17-21.
- Tuna Ertürk, A. (2012). *Doğu Türkistan’da Asimilasyon ve Ayrımcılık*. (1. Baskı). İstanbul: İHH İnsani Yardım Vakfı.
- Tursun, V. (2017). Asimilasyon ve Sonuçları, <http://www.vahittursun.com/index.php/2-makaleler/5-asimilasyon-ve-sonuclari>. (Erişim Tarihi: 20.06.2020)
- Türk Dil Kurumu. (1980). *Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü*. Ankara. <https://sozluk.gov.tr/>
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Güncel Türkçe Sözlük*. Ankara. <https://sozluk.gov.tr/>
- Türk Dil Kurumu. (2012). *Yazım Kılavuzu (27.Baskı)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Türkiye Diyanet Vakfı. (2016-2020). *İslam Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/>.
- Uçak, S. (2014). Şeyh Rıza Talabani’nin Türkçe Şiirlerinde Sosyal ve Siyasi Hiciv. *Tarihte Türkler ve Kürtler Sempozyumu Bildiriler*, 09-10 Ocak 2014, Ankara, 3, 157-164.
- Umagan, S. (2002). Hikmet ve Hiciv Şairi Olarak Seyrani. *A.Ü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (19), 153-169.
- Uslu, A. (2016). Salah Bırsel’in Şiirlerinde Toplumsal Eleştiri Söylemi Olarak Yergi ve İroni. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (39), 63-78.
- Ünaldı, H. (2011). Türk romanı ve Yabancılaşma: Bir Edebiyat Sosyolojisi Denemesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- Yıldırım, F. (2012). Gençlerin Yaşamında Bir Sosyal Savunmasızlık Olarak “Sosyal Adaletsizlik”: Yaşam Dönemi Yaklaşımı. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 21-34.
- Yılmaz, N. (2017). Recaizade Mahmud Ekrem'in "Araba Sevdası" Adlı Romanında İroni. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (62), 354-366.
- Yılmaz, T. (2019). Karnavalizm, Sokratik Diyalog, Menippusçu Hiciv ve Erewhon. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 12/27, 849-870.
- Yiğit, S. (2018). Edebî Hicivden Sövgüye: Nef'î'nin Hicvindeki Değişim. *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, 4/(9), 215 – 235.
- Yoruq. (2011). Tursunbeg İbrahim Taymasning Qisqiche Terjimhali. Mesaj gönderilen web adresi: <http://forum.ziyouz.com/index.php?topic=5667.0> (Erişim Tarihi: 06.03.2020).
- Yücel, M.T. (1992). Adaletsizlik Duygusu. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 4, 546-553.
- Zavotçu, G. (2012). Nâbî'nin Şiirlerinde Nostaljik Hususlar. *Turkish Studies*, 7/(3), 2837-2846.

ÖZGEÇMİŞ

Gülşah EREN, 1996 yılında İzmir’de doğdu. İlköğretimini Kaklıç İlköğretim Okulu’nda tamamladı. Eğitim hayatına Çiğli İMKB Anadolu Meslek Lisesi’nin Bilişim Teknolojileri bölümünde devam etti. 2014 yılında Uşak Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları bölümüne başlamıştır. Bu süreçte Uşak Üniversitesi Eğitim Fakültesi’nin Pedagojik Formasyon eğitimini tamamlayıp 2018 yılında Üstün Onur öğrencisi olarak mezun olmuştur. Akabinde Marmara Üniversitesi’nin Türkçe’nin Yabancı Dil Olarak Öğretimi adlı eğitim programına katılıp tamamlamıştır. Ardından 2018 yılının Eylül ayında Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans eğitimine başlamıştır. Bu süreç halen devam etmektedir.

